

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Katedra žurnalistiky

Magisterská diplomová práce

**Reprezentace rodiny v časopise Mateřídouška
mezi léty 1949-2009**

*The Family Representation in the “Mateřídouška” Magazine
in 1949-2009*

Vypracovala: Radka Kostřicová

Vedoucí práce: Mgr. Renáta Sedláková, Ph.D.

Olomouc 2010

Prohlašuji, že jsem pracovala samostatně s použitím citované literatury. Práce obsahuje 176 664 znaků včetně mezer (mimo záznam použité literatury a příloh).

Ve Štítině 4. 11. 2010

.....

Radka Kostřicová

Na tomto místě bych chtěla poděkovat své vedoucí práce Mgr. Renátě Sedlákové, Ph.D., za veškerá odborná doporučení, rady, ale i za trpělivost. Taktéž děkuji svým rodičům, kteří mě podporovali nejen během doby studia, ale během celého dosavadního života. V neposlední řadě patří mé poděkování mým známým a přátelům, kteří mi poskytovali psychickou i duchovní podporu.

Abstrakt

Název: *Reprezentace rodiny v časopise Mateřídouška mezi léty 1949-2009*

Magisterská diplomová práce sleduje reprezentaci instituce rodiny během let 1949-2009 v periodiku pro děti, které nese název *Mateřídouška*. Cílem je poskytnout informace o konstrukci instituce rodiny v mediálním diskursu *Mateřídoušky*. Výzkumný problém je zpracován z hlediska oboru mediálních studií. Pro zajištění poznání předmětu výzkumu je použita empirická výzkumná metoda kvantitativně pojímané obsahové analýzy, která byla doplněna kvalitativní metodou interpretativního čtení. Na rodinu je zde nahlíženo jako na systém, proto této instituci rozumíme, jak ji pojmově vymezuje systémová teorie. Velká část výzkumu je z tohoto hlediska věnována podrobné analýze jednotlivých elementů tvořících subsystemy rodiny. Tím má být zajištěno komplexní poznání celého systému rodiny.

Klíčová slova: Reprezentace, Konstrukce reality, Sociální konstrukce reality, Mediální konstrukce reality, Instituce rodiny

Abstract

Title: *The Family Representation in the "Mateřídouška" Magazine in 1949-2009*

This master's diploma thesis follows the representation of the family institution in the children's periodical called *Mateřídouška* in the years 1949-2009. It aims to provide information on the structure of the family institution in the *Mateřídouška's* media discourse. The research problem is elaborated in terms of the field of media studies. To ensure knowledge of the research subject, the empirical research method of quantitatively conceived content analysis is used, along with the qualitative method of interpretative reading. The family is regarded as a system here; therefore, this institution is understood in line with the conceptual specification of the system theory. From this point of view, most of the research is concerned with detailed analysis of individual elements forming the family subsystems. Thus a complex knowledge of the entire family system should be ensured.

Key words: Representation, Construction of Reality, Social Construction of Reality, Media Construction of Reality, Family Institution

Obsah

Abstrakt/Abstract	4
Úvod	7
TEORETICKÁ ČÁST.....	9
1 Reprezentace	9
2 Teorie konstrukce reality	12
3 Teorie instituce rodiny.....	18
3.1 Teoretické přístupy k instituci rodiny.....	18
3.2 Důležitost rodiny v utváření identity dítěte školního věku	23
3.3 Zobrazení instituce rodiny v médiích	24
4 Metodické uchopení výzkumu	26
4.1 Studium a analýza mediálního produktu	26
4.2 Obsahová analýza	27
4.3 Doplnující metoda interpretativního čtení.....	28
4.4 Výběr výzkumné metody	29
4.5 Popis zkoumaného vzorku - časopis <i>Mateřídouška</i>	30
4.6 Výběr zkoumaného materiálu.....	31
ANALYTICKÁ ČÁST	33
1 Prostor věnovaný tematice rodiny.....	33
2 Role jednotlivých členů rodiny	40
2.1 Role matky.....	44
2.2 Matka v časopisu <i>Mateřídouška</i>	45
2.2.1 Vztah k domácnosti a k dětem	47
2.2.2 Vlastnosti matky a vztah k manželovi	49
2.2.3 Další témata vztahující se k matčině roli	50
2.2.3.1 Rození dětí	50
2.2.3.2 Romská matka.....	50
2.2.3.3 Nevlastní matka.....	50
2.3 Role otce.....	51
2.4 Otec v časopise <i>Mateřídouška</i>	52
2.4.1 Zaměstnání otce a jeho vztah k domácnosti.....	53
2.4.2 Vztah otce k dětem.....	55
2.4.3 Vztah otce k matce dětí	55
2.5 Role dítěte.....	58
2.6 Dítě v časopise <i>Mateřídouška</i>	58
2.6.1 Vlastnosti dětí.....	59
2.7 Role prarodičů	63
2.8 Vzory genderových rolí.....	66
2.8.1 Role dcer	70
2.8.2 Role synů.....	70
2.9 Typy manželského soužití	73
Shrnutí	75
Závěr	76
Summary.....	80
Anotace	85
Primární prameny	86
Použitá literatura	86
Seznamy	90
Seznam tabulek	90

Seznam grafů.....	90
Seznam příloh.....	90
PŘÍLOHY	91
Příloha č. 1. Vydavatelé a redakce <i>Mateřídoušky</i>	91
Příloha č. 2. Tabulka: Počet článků podle měsíců	93

Úvod

„Většina lidí v západních průmyslových společnostech a pravděpodobně většina lidí na celém světě považuje rodinný život za nejdůležitější aspekt ve svém životě“ [Bernardes, 1997:1]. Své tvrzení Bernardesová podepírá daty ze zprávy pro evropskou komisi z roku 1993, kdy pro 96 % populace napříč Evropskou unií je rodinný život jako jediný hodnotový aspekt života [*Commission of the European Communities*, 1993b:60 in Bernardes, 1997:1]. V průzkumu byla pro členy Evropské unie (tedy potenciálně i pro Čechy, i když jsme v té době ještě nebyli součástí EU) rodina významná i na prahu 21. století. Ve vývojové psychologii je obecně přijímaným faktem, že dítě rodinu považuje za samozřejmost. Rodina naplňuje od dětství do období puberty většinu jeho potřeb [Vágnerová, 2000:170]. Zde je ovšem tvrzení Vágnerové třeba doplnit: pokud rodina funguje a pokud vůbec existuje.

Podle Bernardesové je instituce rodiny stále významná, ačkoli někteří o její existenci v současné době pochybují, například Ivo Možný [2002] ve své *Sociologii rodiny*. Nejistota existence rodiny může mít souvislost se stále zdatnější individualizací ve společnosti, která rodinu rozkládá na skupinu osamocených jedinců [Možný, 2002; Cikrle, 2007; Dudová a Vohlídalová, 2005]. Za nejvíce ohrožené entity v důsledku narůstajícího počtu rozpadlých rodin jsou považovány děti. Ačkoli na jedné straně je to právě rodina, která saturuje nezbytné potřeby pro zdravý vývoj jedince, na druhé straně jsou zde pochybnosti existence takového společenského uskupení.

Právě odlišné pohledy na existenci instituce rodiny nás podnítily k napsání této práce, která má název *Reprezentace rodiny v časopise Mateřídouška mezi léty 1949-2009*. Jestliže je rodina v krizi, jaké informace o rodině jsou předkládány samotným (ohroženým) dětem?

Nemůžeme zjistit veškeré informace o rodině, které jsou dětem předkládány, ale můžeme popsat jak a kým je rodina reprezentována v mediálním produktu, který je určen právě jim.

Naším výzkumným úkolem je pochopit část mediálního světa (instituce rodiny v *Mateřídoušce*), který je určitým způsobem vzdálený sociální (též žité) realitě. Ačkoli tento svět chápeme jako součást žité reality, nevíme, nakolik je odlišný. Tyto odlišnosti se budeme snažit poznat a popsat. K tomu nám metaforicky řečeno jako „omezená kotva“ poslouží dosavadní, zejména teoretické, přístupy z oblasti sociologie

a mediologie. Realitu, která je mediálním produktem utvářena, se snažíme rozpoznat na základě teorie sociální konstrukce reality.

Předmět výzkumu (periodikum pro děti) není doposud dostatečně prostudovaný. Právě proto by práce měla být přínosná. Cílem je vyzkoumat, jak mediální reprezentace rodiny v periodiku pro děti může vypovídat o instituci rodiny ve společnosti České republiky (do roku 1989 ČSSR).

Našeho cíle chceme dosáhnout pomocí kombinace dvou výzkumných metod: starší a tradiční metodou kvantitativní obsahové analýzy, s metodou mladší a kvalitativní - s metodou interpretativního čtení.

V práci nejprve představíme předmět našeho výzkumu a posléze ujasníme teoretický základ, ze kterého myšlenkově vycházíme. Tento plán nás seznámí s obsahem a charakteristikou média a to vše s ohledem na kulturu České republiky (tehdejší ČSSR). Zkoumání tří aspektů (obsah, médium a kultura) považuje Marshal McLuhan za důležité pro vytváření teoretických poznatků teorie medií, protože neznalost jednotlivých stránek, které médium činí a ovlivňuje, vede ke zkresleným a de facto k mylným názorům na média [McLuhan, 1991:22]. To znamená, že struktura teoretické části by měla zajistit popsání instituce rodiny v žité realitě, což budeme realizovat na základě dostupných informací zejména z oblasti sociologie, ale i psychologie.

Následovat bude výzkum instituce rodiny v časopise *Mateřídouška*. Tento svět popíšeme na základě toho, co víme o sociální realitě. Nakonec charakterizujeme instituci rodiny ve zkoumaném časopise.

Velkým problémem při výzkumech souvisejících s tematikou rodiny je blízkost výzkumníka k této problematice. Tento problém uvádí J. Bernardes v publikaci *Family Studies* [Bernardes, 1997:5]. Společně s Bernardes sdílíme její tezi, že každý (výzkumník též) se narodil do nějaké rodiny, má s ní své zkušenosti, má k ní své postoje a názory. Jakákoli rodina má svou paměť, kterou si nese a kterou s ní daná osoba sdílí. Vědec je pak postaven před nelehký úkol: bez dávky subjektivity a osobní zaujatosti přistupovat k danému problému. Tuto obtíž spojenou s intersubjektivními vzpomínkami se snažíme maximálně vytěsnit, aby výzkum v konečném důsledku byl co nejvíce objektivní. Víme ovšem, že objektivity jako takové nikdy nemůže být dosaženo, ale mohou být dodrženy všechny metodologické postupy, které se jí budou snažit co nejvíce přiblížit.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Re prezentace

Pokud první pojem v názvu práce je „re prezentace“, musíme ozřejmit jeho označení, neboť (obecně řečeno) nepřesné pochopení jednotlivých pojmů může vést k nepochopení nebo zkreslení daného problému.

Re prezentace (re-presentation) znamená znovuzpřítomnění, které se děje s každým dalším předvedením. Význam slova *re prezentace* odkazuje ke způsobu, jakým je daný jev (pro nás instituce rodiny) v médiu předváděn. Během procesu re prezentace reality je dané realitě (pro nás mediální) dodáván význam [Reifová, 2004:212].

Se vznikem synchronní lingvistiky a sémiotiky na přelomu 19. a 20. století byl význam „re prezentace“ chápán jako zastupování něčeho abstraktního něčím konkrétním. V té době a v tomto slova smyslu se do souvislosti s pojmem „re prezentace“ vžilo užití termínu „re prezentace reality“ [Reifová, 2004:212].

V oborech jako gnozeologie, epistemologie a sémiotika je re prezentace reality pojímána jako proces produkování významu tvořeného vztahem mezi předmětem, konceptem a znakem. Důležitou složkou těchto vztahů je proces signifikace (označování). Signifikace je chápána jako vztah mezi mentální představou předmětu a jeho předmětem jako takovým, který dohromady tvoří znak. Tento vztah by se dal definovat jako signifikační. Tyto vztahy vznikají jen díky tomu, že je řídí kód, což je celý znakový systém. Kód je velmi důležitý, protože v procesu re prezentace reality jej lze zmaterializovat a tím pádem sdílet i s druhými v procesu komunikace. Řečeno s trochou nadsázky, nebýt re prezentace reality, nemohli bychom o našem předmětu výzkumu vůbec mluvit – komunikovat. Je to právě jazyk a jeho znakový systém, který nám vše umožňuje [Barthes, 2004; Reifová, 2004].

„Re prezentací se v mediálních studiích rozumí v zásadě dva vzájemně se doplňující jevy: (1) fakt, že mediální produkce předvádí v nějaké podobě svět, jak ho známe či jsme ho schopni a ochotni akceptovat, a současně (2) skutečnost, že v tomto předvádění jsou abstraktním – tedy ideologickým – pojmům (válka, individualismus, ženská otázka, podnikatelé, česká povaha, třída, rodina, dobro, vítězství apod.) dávány konkrétní podoby“ [Jiráček, Köpplová, 2009:288-289]. Tudíž je tu blízká souvislost s žitou a mediální realitou. (Tyto dvě reality zatím od sebe odlišujeme, ale o tom více dále

v textu O těchto faktech, který Jiráček s Köpplovou popisují, se budeme více věnovat v kapitole o konstrukci reality.)

S pojmem reprezentace úzce souvisí pojem reprezentativnost. „Tento význam odkazuje k tomu, které re-representace osob jsou v mediálních produktech užívány, aby předváděly (reprezentovaly) jednotlivé sociální skupiny“ [Jiráček, Köpplová, 2009:289]. Při bližším zkoumání instituce rodiny se právě zaměříme, kdo a jak tuto sociální skupinu reprezentuje. Jde o to, že v oblasti mediálních studií se uvažuje, že média nějakým způsobem reprezentují žitou realitu. Výchozí tezí je, že mediální sdělení využívá a používá prvky známé ze smyslově vnímatelného světa. Zprostředkováním těchto prvků se představuje svět, v němž žijeme. Během procesu reprezentace reality je dané realitě (pro nás mediální) dodáván význam. Jde o to, že médium uchopí danou skutečnost, daný jev či problém určitým způsobem a tím samo o sobě vytváří určitou verzi reality. Tato realita, vystavěna pomocí znaků, závisí na tom, jakým reprezentačním kódem byl zkonstruován daný text. V teorii konstrukce reality se o tomto jevu uvažuje jakožto o tzv. předznakové skutečnosti, která má být reprezentována, ovšem ta se nedá ani uchopit, ani myslet, lze ji jen konstruovat [Reifová, 2004:21].

Stuart Hall v práci *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices* v kapitole *The Work of Representation* vyděluje tři teorie reprezentace reality: 1) konstruktivistickou, 2) intencionální a 3) reflexivní. Nejstarší z těchto teorií – reflexivní¹ – předpokládá, že významy jsou uloženy v samotných věcech. Znakový systém má funkci odrazu reality. Konstruktivistická teorie se stala v postmoderních vědeckých přístupech základnou pro zjišťování vztahu mezi masovými médii a skutečností. Podle této teorie nelze jinak rozumět skutečnosti než zprostředkovaně, tudíž naše realita je vždy nějak organizována nějakým kódem. Z toho vyplývá, že mediální skutečnost je vždy jiná než sociální, protože skutečnost sama o sobě není vůbec přístupná. Poslední z teorií konstrukce reality, kterou uvádí Stuart Hall, je intencionální, která tvoří jakýsi pomyslný mezistupeň mezi těmito teoriemi, protože tvrdí, že význam zakódovaný v dané skutečnosti je jednak součástí věci a jednak je i konstruován, ale závisí na intenci (záměru) mluvčího/ produktora komunikace [Hall, 1997:24-26].

¹ Reflexivní teorie má kořeny v antice a je základem (v období modernity) pozitivistických přístupů ve vědě [Reifová, 2004:213].

Ačkoli jsou zřejmé rozdíly mezi jednotlivými přístupy, řeší jeden a tentýž problém: způsob uchopování reality. Pro náš výzkum je nejvhodnější se přidržet konstruktivistické tradice reprezentace reality, protože, jak bylo zmíněno, ta se hodí ke zkoumání vztahu mezi sociální a mediální skutečností. Podrobněji se teorii konstrukce reality věnujeme v následující kapitole.

2 Teorie konstrukce reality

„Naše smysly, jejichž extenzemi všechna média jsou, jsou zároveň trvalou zátěží naší osobní energie, utvářející vědomí a zkušenost každého z nás“ [McLuhan, 1991:31].

Uvozující citát k této kapitole má pomoci ukázat zacílení této teoretické části práce. Snahou je, pochopit celou konstrukci reality a popsat určité otázky, které jsou s tím spojené. Existuje jen jedna realita nebo i více realit? Setkáváme se s termíny sociální a mediální reality. Jsou tyto reality součástí jedné reality, nebo sociální realita ovlivňuje mediální, anebo jsou obě reality na sobě zcela nezávislé?

Média tvoří naše bytí, a jak píše McLuhan, jsou dokonce její zátěží [McLuhan, 1991]. Jestli média tvoří naše bytí, odpovíme, jak ji vytváří.

V roce 1967 vyšlo dílo autorů Petera L. Bergera a Thomase Luckmanna *The Social Construction of Reality: the outline of the sociology of knowledge* (česky 1999, *Sociální konstrukce reality*). Autoři pomocí fenomenologické analýzy zjišťovali, jak si lidé vytvářejí svou žitou realitu. Tím se snažili vysvětlit „objektivizace subjektivních procesů (a významů), kterými je utvářen intersubjektivní svět běžného uvažování“ [Berger, Luckmann, 1999:26]. Vycházeli z tvrzení, že „každodenní život se jeví jako realita, kterou si lidé nějak vykládají a jež má pro ně subjektivní význam jako určitý logický soudržný svět“ [Berger, Luckmann, 1999:25]. Uvádějí, že realita, kterou prožíváme, se lidem jeví jako objektivizovaná² a jako svět intersubjektivní (sdílíme jej s ostatními) je brána jako něco samozřejmého. Ale člověk si uvědomuje více realit. Ví, že existuje např. snová realita. Oproti realitě každodenního života je vnímána jako podřadná, protože vyžaduje velmi specifické a úzce profilované významy.

Vliv na teorii konstrukce reality, kterou vypracovali Berger s Luckmannem, měla premisa sociálního psychologa Williama Isaaca Thomase. Ten upozornil na důležitost lidského vnímání situace. Jeho teze je známá jako Thomasův teorém³, jehož znění je: „Pokud lidé definují situace jako reálné, tak jsou reálné ve svých důsledcích“ [Jandourek, 2001:254]. Realita každodenního života podle Bergera a Luckmanna v sobě obsahuje typizační schémata, která předem stanovují způsob

² Realita je dána řádem objektů [Berger, Luckmann, 1999:27].

³ Definice Thomasova teorému se objevila poprvé v práci, na které pracoval s Florianem Znanieckým: *Polish peasant in Europe and America* z roku 1918-1920. Tímto teorémem se W. I. Thomas pokusil definovat situaci. Jeho celý koncept je pojímám jako definice situace [*Velký sociologický slovník I*, 1996:171].

našeho jednání. Sociální realita je tak vnímána jako nepřetržitý sled typizací [Berger, Luckmann, 1999:38]. Základní prvek reality každodenního života je sociální struktura, která je souhrnem všech typizací opakovaně se objevujících vzorců interakce [Berger, Luckmann, 1999:38]. Základem pro interakci pak je lidská schopnost vyjadřování, jehož výsledkem je objektivizace. Objektivizace je „trvalým znakem subjektivních procesů jejich původců, čímž je jejich dostupnost rozšířena mimo rámec situace „tváří v tvář“, v níž mohou být vnímány bezprostředně“ [Berger, Luckmann, 1999:38]. Jedním ze zvláštních druhů objektivizace je proces signifikace, což je proces lidského vytváření znaků. Jedním z nejdůležitějších znakových systémů je jazyk. Základní funkcí jazyka je odkazování. Jazyk odkazuje na prožívanou realitu, ovšem může odkazovat i na jiné reality.

Teze, že člověk je součástí společnosti a společnost je člověkem chápána jako objektivní realita, by mohla shrnout celou teorii sociální konstrukce reality. Ale pro ujasnění si ji ještě blíže upřesníme. Lidé ve společnosti fungují tak, že neustále vytvářejí sociální řád. Tento řád je utvářen neustálou externalizací. Sociální řád je neustále v pohybu: je nejenom udržován, ale i přetvářen a předáván dalším generacím. Existenci sociálního řádu vysvětluje teorie institucionalizace. Institucionalizace podléhá principu habitualizace, což je soubor všech činností, které se opakují, které se ustálí v určité vzorce, jež jsou dále napodobovány. Habitualizace tedy propracovává lidské činnosti. „K institucionalizaci dochází vždy při vzájemné typizaci habitualizovaných činností určitým typem vykonavatelů těchto činností“ [Berger, Luckmann, 1999:58]. Luckmann a Berger dále vysvětlují, že jednotlivé typizace vytváří instituce.

Díky této teorii můžeme lépe pochopit nejen fungování reality, ale i všech institucí, tedy i instituci rodiny, která je naším hlavním předmětem výzkumu. Instituce stanovuje, co bude daný jedinec dělat a jak se bude chovat. Čím se instituce vyznačuje: „má své dějiny a řídí lidské chování“ [Berger, Luckmann, 1999:58]. Z toho můžeme vyvozovat, že na základě této teorie můžeme sledovat nejen proměny instituce rodiny, ale i jak funguje, jaká nastoluje pravidla chování⁴ a jednání a jak se proměňuje.

Instituce vymezují, jak se jevy, věci či činnosti dělají a navíc určují, že to tak i je. To, že něco tak je, je pak předáváno jako objektivní realita z generace na generaci. Z toho vyplývá, že tvůrčové sociálního světa jsou ve vzájemné komunikaci se sociálním

⁴ „Už ze samotného faktu existence institucí vyplývá, že instituce řídí lidské chování tím, že předem stanovuje vzorce chování, které lidskému jednání předurčují jeden směr ze všech teoreticky možných směrů“ [Berger, Luckamann, 1999:58].

světem. Sociální svět tímto způsobem zpětně ovlivňuje člověka. „Externalizace a objektivizace jsou jen složkami dialektického procesu“ [Berger, Luckmann, 1999:64]. Poslední složkou tohoto dialektického procesu, která utváří sociální realitu, je internalizace. Během tohoto procesu je „objektivizovaný sociální svět zpětně promítán do vědomí v průběhu socializace“ [Berger, Luckmann, 1999:64]. Z čehož vyplývá, že „člověk je výtvořem společnosti, společnost je objektivní realitou a člověk je výtvořem společnosti“ [Berger, Luckmann, 1999:64].

Ale aby svět institucí v dané společnosti fungoval, potřebuje být legitimizován. „Legitimizaci jako proces můžeme nejlépe popsat jako „druhoplánovou“ objektivizaci významů. Legitimizace vytváří nové významy, které slouží k integraci významů již utvořených v průběhu jednotlivých institucionalizací“ [Berger, Luckmann, 1999:93]. Legitimizaci se jednotlivé generace učí v procesu konstrukce reality vystavěné na popsaném dialektickém procesu externalizace, objektivizace a internalizace. Takováto logika sociálního světa funguje díky jazyku, resp. komunikaci, ke které se používá jazyka [Berger, Luckmann, 1999]. Každá osoba existuje tak, že není aktérem dění, ale je pouhým jeho partnerem, neboť realita působí nejen na právě existující osoby, ale i na osoby nadindividuální a také neosobní zákony [Kabele, 1998:159]. Každý jednatel se snaží dění porozumět. To je možné díky semiotizaci dění. Semiotizace dění není zobrazení světa do entit významů [Kabele, 1998:91].

Podle Kabeleho lze sociální konstruování popisovat na základě dvou procesů: narativizace a institucionalizace. Tyto dva procesy můžeme od sebe oddělit jen díky abstrakci, tudíž o jednotlivém procesu můžeme hovořit vždy samostatně.

Narativizace je proces, pomocí kterého je vytvářen a vyprávěn příběh minulosti, přítomnosti i budoucnosti. Do procesu konstruování reality se pak zapojuje díky semiotické síle vyprávění [Kabele, 1998:160]. Prostředí, ve kterém se proces narativizace odehrává, je komunikace, přičemž komunikace se institucionalizuje. Jednou z vlastností komunikace je, že dává vyvstat různým sociálním světům, například literárnímu a dramatickému umění, ale také zpravodajství [Kabele, 1998:160]. „Narativizace je procesem vícevrstevným, protože její produkty – narativní interpretace, události a příběhy – tvoří materiál pro další narativní zpodobování sociálního světa, pro „literární“, ne již bezprostřední zakoušení světa“ [Kabele, 1998:160]. Můžeme rozlišovat tři druhy/stupně narativizace. Prvním druhem jsou „bezprostřední prožitky účasti na dění“ [Kabele, 1998:160], druhý stupeň je rekonstrukcí prvotní narativizace

a v třetím stupni se z jednotlivých událostí, které prošly prvním a druhým stupněm narativizace, vytváří biografie a historie [Kabele, 1998:160]. Celý proces se neustále opakuje, můžeme jej považovat za cyklický. „V institucionalizaci se také rodí sestavy pozic a rolí zvané instituce“ [Kabele, 1998:161].

Podrobně jsme se zabývali vymezením teorie konstrukce sociální reality, protože předpokládáme, že stejným způsobem je konstruována realita mediální.

Ovšem musíme si položit jednu ze základních otázek studia médií: „Jaký je vztah mezi mediální a sociální realitou?“ Na jedné straně se zcela úzce setkáváme s mediální skutečností a na druhé se skutečností sociální. Jednou z tezí je, že mediální realita je součástí sociální reality. Blíže řečeno, média v tomto ohledu mají moc konstruovat realitu. Prvním, kdo na tuto schopnost médií upozornil, byl Walter Lippman, a to už ve 20. letech minulého století, kdy v knize *Public Opinion* píše, že lidé nejednají podle reálné situace, ale podle mediálně konstruované situace, která je prezentována jakožto reálná [cit. Reifová, 2004:263]. Mediálně zpracované realitě lidé připisují status reality, ovšem tato realita je zpochybňována rozličnými názory lidí, jak o tom píše Katz a Lazarsfeld [1955]. Podle výsledků Katzovy a Lazarsfeldovy práce ovlivňují veřejné mínění tzv. názoroví vůdci, kteří určují nejen, jak zprávám a jejich informacím rozumět, ale jaké informace jsou podstatné pro život druhých [cit. Kabele, 1998:175].

Vztah mezi mediální a sociální realitou je dán vzájemným vztahem stvrzeným neustálým procesem výměny informací. Přenos informací z mediálního produktu (o tom, co je mediální produkt, je psáno dále v textu) do sociální reality se neděje sám o sobě, ale uskutečňuje se v procesu mediace. Tento proces vymezili Jaromír Volek, Jan Jirák a Barbara Köpplová takto: „Mediaci přitom chápeme jako proces, v jehož rámci dochází k propojení technického a symbolického a jehož součástí jsou jak objekty a jejich znaky, tak individuální aktivity, ideje a propojené sociotechnické sítě“ [*Mediální studia* 1/2006:12].

Podle procesu konstrukce reality, jak jej popsal Berger s Luckmannem, by o mediální realitě platilo, že je konkrétní vyjádření výrobců mediálního produktu, kteří do celého procesu konstrukce reality (externalizace, objektivizace, internalizace) vnášejí internalizované představy o světě. Tyto představy jsou pak konkrétně objektivizovány v mediálním produktu [srov. Numerato, 2000:37].

Podle Kabeleho, který konstrukci reality zakládá na dvou procesech (narativizace a institucionalizace), by o mediální realitě platilo, že proces tvorby mediálního produktu

je tvořen jako příběh. Určité příběhy jsou instituciovány na základě zvýznamňování jistého jevu zakódovaného v mediálním produktu [srov. Numerato, 2000:37].

Blíže se ke vztahu informací pocházejících z médií do sociální reality vyjádřil Wilfred Schulz v práci *Funkce a důsledky politické komunikace*. Ve studii nás autor seznamuje s dvěma odlišnými východisky vztahu médií a skutečností. První východisko metaforicky nazývá „ptolemaiovské“. V tzv. „ptolemaiovském pojetí“ jde o toto: vztah skutečnosti mediální a sociální je diametrálně odlišný, protože média zprostředkovávají pokřivené informace. Tvrzení stojí na dvou premisách. První je, že média jsou pojímána jako cizí těleso, které chce škodit společnosti. Druhým východiskem je, že úkolem médií je zrcadlit realitu. Média jsou chápána jako pasivní prostředníky přenosu informací do reality. (Pro srovnání - Stuart Hall takto reprezentovanou realitu označil za „reflexivní“.)

Druhé pojetí nazývá „koperníkovské“ (jen pro srovnání - Stuart Hall toto pojetí nazval „konstruktivistické“). Jedním ze zásadních rozdílů je, že svět médií a společnosti se neliší, tudíž média vidí Schulz jako nedělitelnou součást společnosti. Média jsou oproti ptolemaiovskému pojetí považována za aktivní činitele, vybírají informace, které zpracovávají i vykládají. Tento proces připravuje prostor pro utváření sociálního jednání, jak jej popisují Berger s Luckmannem. „Realita, která je v „ptolemaiovském“ pojetí pokládána za předmět a předpoklad komunikace, je v „koperníkovském“ pojetí jejím výsledkem“ [Schulz, 2000:32]. Z toho vyplývá, že podle „ptolemaiovců“ existují dvě reality – sociální a mediální, které se vzájemně ovlivňují. Podle „koperníkovců“ však existuje jen jedna realita. Média pak jsou v tomto ohledu součástí celého sociálně-kulturně--mediálního komunikačního aktu.

Schulz dále píše, že konstrukt reality je díky těmto dvěma pohledům získáván ze dvou odlišných zdrojů informací: externích a interních, které jsou ve vzájemné interakci. Teorie sociální i mediální konstrukce reality nás implicitně staví před otázku, který z konstruktů realit je lepší a méně pokřivený. Schulz na to odpovídá, že realita je vždy uchopitelná pouze prostřednictvím procesů zpracovávajících informace, tudíž se míra pokřivení nedá stanovit [Schulz, 2000:32]. Proto by daná společnost měla mediální realitu pouze akceptovat a považovat ji za možný podklad pro své jednání. Z tohoto důvodu v analýze uvažujeme o jedné realitě. Uvažujeme o ní jako o komunikačním aktu. V analytické části proto vedle sebe stavíme dva diskursy – sociální a mediální, které

jsou součástí jednoho komunikačního aktu. Ty se podílejí na konstrukci reality, ovšem ze zcela pochopitelných důvodů se více zaměříme na analýzu diskursu mediálního.

Na základě teorie konstrukce reality, kterou jsme podrobně popsali, zkoumáme instituci rodiny v periodiku *Mateřídouška*. V následující části si objasníme teorii instituce rodiny. Také charakterizujeme, jak některé teoretické přístupy pracovaly s pojmem „rodina“.

3 Teorie instituce rodiny

Jak jsme uvedli v úvodu, někteří vědci již nejsou přesvědčeni, že instituce rodiny existuje, ale jiní věří v její trvání a v její důležitosti v životě lidského jedince. Zejména vývojová psychologie šíří názor, že jediné fungující rodina může plně uspokojit potřeby jejich jedinců. „Rodinné soužití představuje komplex rozmanitých a v zásadě stabilních interakcí, které jsou projevem specifického vztahu mezi rodičem a dítětem. Úplná rodina je vztahovým rámcem, který zahrnuje oba rodiče a popřípadě i další její členy, jako jsou sourozenci, prarodiče atd. Otec i matka jsou naprosto samozřejmou součástí rodiny jako jedné z významných složek světa dítěte“ [Vágnerová, 2000:170-171]. Jak ale tento „vztahový rámec“ doopravdy vypadal a vypadá? Na to odpovídá zejména sociologie rodiny. Ta se této problematice významně věnovala. Proto jsme zaznamenali, jaké bylo teoretické uchopení instituce rodiny v sociologii. O poznatky, které zejména ze sociologických teorií vyplynou, se budeme dále opírat v analytické části. V ní budeme popisovat instituci rodiny v *Mateřídoušce*. Taktéž v analytické části budeme charakterizovat vývoj této instituce, resp. její potenciální proměny napříč takřka dosavadním vydavatelským obdobím.

3.1 Teoretické přístupy k instituci rodiny

Rodina „představovala sociální zařízení, jehož primárním účelem bylo vytvářet soukromý prostor, stíněný proti vířícímu nepřehlednému světu veřejnému. Chránila své členy, neměnila svůj tvar, vnitřní uspořádání ani habitus a změny ve svém okolí vyrovnávala. Vývoj či pokrok člověka tím rodina ovšem nebrzdila. Naopak: svou stabilitou a dynamikou umožňovala a v jistém smyslu i podporovala společnost, protože bránila společenský systém před chaosem a zhroucením“ [Možný, 2002:13]. Rodina působila jako stabilizující prvek, který zaručoval společnosti „koherenci a stavěl hráz anomii v proudu radikálních změn“ [Možný 2002:14]. Takovéto pojetí instituce rodiny měla sociologie celé devatenácté století, které dále trvalo ještě přes první polovinu století dvacátého.

V 50. letech 20. století, s příchodem tzv. „velkých teorií“, se takovéto pojetí rodiny stalo neudržitelné [Možný, 2002:42-43]. Pokusme se nejprve podrobněji nastínit jednotlivá období, ve kterých proběhla některá z proměn v teoretickém přístupu ke zkoumání instituce rodiny. Ty nám pomohou pochopit, proč došlo k změnám v rámci

instituce rodiny. Hypoteticky by pak mělo platit, že změny, které byly zaznamenány na poli sociologie, se nejdříve staly ve všech sociálních sférách. (I když jednotlivé přístupy byly tu více, tu méně charakteristické pro teritoria středoevropská, pokusíme se některé z teorií aplikovat na situaci na českém území. Teoretické koncepty nám pak pomohou pochopit specifika námi zkoumané oblasti.

Evelyne Sullerotová v knize *Krize rodiny* z roku 1998 zkoumala vývoj rodiny po 2. světové válce. Ukazuje, jak dynamickou institucí rodina je a jak rychle reaguje na socio-kulturní vlivy ve společnosti. Podle Sullerotové bylo období po 2. světové válce časem, kdy rodina byla jednou ze základních hodnot a potřeb člověka, protože saturovala potřebu jistoty a bezpečí. Vztah k dětem zde sehrál význačnou úlohu, protože dítě bylo tím, kdo stvrzuje úplnost rodinnou i vlastní osoby [Sullerotová, 1998:13]. Mezi léty 1945-1964 v důsledku znovu stvrzení potřeby rodiny narůstá v Evropě sňatečnost a klesá věk u lidí, kteří se pro něj rozhodují. „Sňatek, manželství, rodičovství se stává dominantní hodnotou mladých lidí, oázou naplnění touhy po lásce. Zajištěnost, věno, starost o rodový majetek jsou něčím vedlejším, ne-li přímo něčím rušivým, ba znesvěcujícím“ [Helus, 2007:140]. Nejdůležitějšími hodnotami pro rodinu je blízkost, vroucí cit, vzájemné spolehnutí a radost z dítěte [Helus, 2007:141]. V této dobové atmosféře proto spatřujeme tzv. „baby boom“, tj. vysoký nárůst porodnosti, zejména u mladých manželství.

Velké teorie v 50. letech dvacátého století byly reflexí na hospodářský růst, byly i reakcí na nárůst počtu narozených dětí po válce a na nárůst příměstských sídlišť. V tomto období se ve Spojených státech rozvíjí strukturální funkcionalismus. Ústřední postavou tohoto směru je Talcott Parsons, který vycházel z myšlenek Durkheima, Webera a Freuda. Základem pro Parsonsovu teorii instituce rodiny je lidská socializace. Ve svém teoretickém konceptu chápal rodinu tak, jak ji zobrazovala americká média v 50. letech. Byl to šťastný manželský pár, který vychovával své děti na předměstí v domku se zahrádkou. Jednalo se o dvougenerační nukleární rodinu, kdy ženy a muži měli své přiřazené role, které měli v rodině naplňovat. Ve své době byla takto pojatá rodina chápána jako základní jednotka pro složitější rodinné systémy [Možný, 2006:48-55].

Reakcí na strukturální funkcionalismus byla teorie manželské rodiny. Jako jejího představitel uveďme Williama J. Gooda, který napsal dílo *Světová revoluce a rodinné vzorce*. Vzorec rodiny v jeho pojetí vykazuje tyto znaky: autonomie manželské rodiny,

kteřá ze svého okruhu vylučuje širší příbuzenstvo; práva a povinnosti širší rodiny nejsou definovány, a tak je oslabena morální kontrola příbuzenstva; rodina se adaptuje pouze v rámci manželského páru; výběr partnera je svobodný, tedy bez kontroly rodičů, a tím je zdůrazněna oproti jiným koncepcím emocionální složka rodiny. Partneři zakládají rodinu tohoto typu později, protože je zde větší důraz kladen na výběr nastávajícího partnera. Rozvod je zde již legitimizován, také manželé jsou si rovni. Tento vzorec rodiny nemusí vždy obsahovat všechny z uvedených charakteristik [Možný, 2006:55-57].

Od 60. let celkově dochází k výrazným změnám společenské atmosféry, ovšem musíme mít v paměti, že na různých místech euroamerického prostoru byly změny různé – ovlivněny například rozličnou politickou situací. Narůstá nezaměstnanost, zvyšuje se nárůst užívání drog. Užívání drog nepatří pouze bohatým, ale všem. Je to období velkého technického pokroku, zvyšuje se počet vysokoškolsky vzdělaných lidí, dochází ke snížení sňatečnosti a porodnosti, zvyšuje se rozvodovost... Tak bychom mohli ještě hodnou chvíli pokračovat. Toto období zaštiťuje teorie sociálních změn. Rodina je v této teorii chápána jako skupina individuí. Individuum se ve světě rozhoduje podle toho, co je pro něj prospěšnější, během získávání těchto hodnot chce docílit co nejmenších ztrát. Hodnoty jsou pak pro individuum ty, co pro něj mají prospěch a nějaký význam. Za představitele této koncepce je považován G. C. Homanse. Jeho koncepci rozvinuli E. a U. Foavovi, kteří Homansovu koncepci rozšiřují o proměnné, o které individuum usiluje. Jsou jimi: láska, status, služby, zboží, informace a peníze. Předpokladem směny je, že nikdo k ní nemůže být nucen jinak než tlakem vlastních potřeb [Možný 2006:64-67]. „Ve východním bloku bylo teoreticky i empiricky mrtvo: nástup dětí „baby boomu“ na konci šedesátých let tu byl samozřejmě také pocíten, ale brutalita, s jakou byl zlomen (v Československu šesti tankovými divizemi invazních vojsk), buď vývoj udusila, anebo ho obrátila k zájmu o elementární lidská práva: rodina zmizela z veřejného diskursu na desetiletí“ [Možný 2006:59].

Na velmi abstraktní rovině se uvažovalo o instituci rodiny v oblasti tzv. teorie systému. Ta spolu s jinými teoriemi (teorie rodinných procesů, teorie komunikace - aplikovaná na vzájemné působení komunikace v rodině) vytvořila dobrý základ dalším teoriím, zejména symbolickému interakcionismu a sociálnímu konstruktivismu. Systémový přístup k rodině je velmi rozšířený. Rodina se skládá z několika subsystémů, které vytvářejí vzájemný vztah. Jako příklad můžeme uvést

subsystém rodič – dítě (rodič {matka/otec/pěstoun/ vychovatel,...} a mladší/starší dítě), dítě - prarodič, rodič a prarodič, dítě a strýc teta atd. Základní a nejpodstatnější subsystém je tzv. manželský nebo partnerský subsystém, na něhož se nabalují další subsystémy. Tento ústřední subsystém předurčuje míru funkčnosti celé rodiny [Sobotková, 2007:24].

Symbolický interakcionismus přispěl do oblasti teorie rodiny svým konceptem sociálních rolí. Jde o jakýsi předpis zavedeného chování. Tento přístup ve světě přispěl ve studiu nových rolí žen. Kromě role manželky a matky se v západním euroamerickém prostoru v průběhu sedmdesátých a osmdesátých let staly ženy i pracovnicemi. Ovšem tuto určitou „přetíženost“ role, kterou ženy mají v západní části světa, měly v českých zemích ženy už od padesátých let, protože tehdy byly ženy automaticky vřazeny do socialistické ekonomiky [Možný, 2006:75-77].

V 60. letech pak významně sociologii rodiny ovlivnila práce Petera Bergera a Hansfrieda Kellera *Manželství a konstrukce rodiny*⁵ z roku 1964, v níž vycházejí z Durkheimova pojmu anomie, přičemž zkoumají procesy, které udržují její opak. Rozvíjí zde myšlenku, že „manželství je základní nomickou instrumentalitou naší společnosti“ [Možný 2006:77]. „Z hlediska jednotlivce je sňatek *nomickou rupturou*. Konverzace v nově zakládané rodině rekonstruuje mnohé z toho, co manželé před sňatkem „měli za jisté“ (*taked-for-granted*) v rodině původu, a trvale zhodnocuje a objektivizuje ustavené typifikace, vytvářející postupně novou konstrukci rodiny“ [Možný 2006:77]. Sociologii rodiny v rámci sociální konstrukce reality ovlivnilo významněji ještě jedno dílo, a to D. Reisseho *Rodinná konstrukce reality* z roku 1981. „Poukazuje na to, že předpokladem rodinné sociální konstrukce reality je a) nejprve individuální a pak případně sdílená *konstrukce převládajících konstrukcí reality* v dané kultuře; b) sada přesvědčení o realitě totožné s převládající realitou a kde se odlišuje“ [Možný 2006:80]. Rozvinutá škola sociálního konstruktivismu dala mimo jiné podnět pro vznik genderových studií v 90. letech.⁶ V rámci těchto studií nejde o výzkum rodiny, ale o obsah ženské a mužské role, tedy dva lidské aspekty, které vytvářejí partnerství, z něhož vzniká rodina.

⁵ V této práci již zazněly některé ze základních myšlenek známé Bergerovy práce *Sociální konstrukce reality* z roku 1967 (česky 1999), kterou napsal spolu s Luckmannem.

⁶ Snad jen na okraj je třeba zmínit, že v 90. letech už se nemluví o rolích, ale o identitách, a také se nepoužívá termínu typifikace jako u Bergera s Luckmannem, ale spíše se pracuje s termínem sociální stereotypy, které nás podle aktivistického stanoviska genderových studií svazují a od nichž je třeba se oprostit.

Na počátku 70. let převzala tzv. teorie konfliktu, což byl jeden z levicových proudů navazující na dílo K. Marxe, S. Freuda, Marxův historický výklad jako jeden z mocných nástrojů pro objasnění sociálněpolitické situace. V této teorii byla rodina vytržena ze soukromí. Chtělo se tím poukázat na vzájemnou závislost světa soukromého a veřejného [Možný, 2002:69-75]. Ačkoli pohled na rodinu v rámci teorie byl makrosociologický, další tendence v přístupu k rodině se blížily k pravému opaku: že k instituci rodiny je třeba přistupovat mikrosociologickým pohledem [Možný, 2006:86].

V 70. a 80. letech ovlivnila sociologii rodiny sociobiologie. Ze samotného názvu lze vytušit, jakým směrem se o rodině uvažovalo – biogeneticky. Podle sociobiologů je každý člověk determinován geneticky. Jeden ze základních genů, který si nese každý člověk ve své genové výbavě, má schopnost navazovat individuální vztahy. Jeden ze vzorových individualizovaných vztahů je vztah mezi matkou a dítětem. A na tomto vztahu se dítě učí, co je to individualizovaný vztah, a naučí se schopnosti lásky. „Sociobiologie zpochybnila i přesvědčení, že základní sociální vazbou v rodině je vztah muže a ženy, a přesvědčivě doložila, že je jím jiný, totiž vztah matka a dítě“ [Možný 2006:88]. Možný pak jako důvod vidí vliv samotné doby, 70. léta, která tuto myšlenku podpořila.

Situace v České republice, resp. tehdy Československé socialistické republice (i v dalších zemích původně východního bloku) byla odlišná než v kapitalistických zemích tehdejší Evropy. V socialistických zemích se setkáváme s častějšími sňatky v nižším věku (hovoříme o době normalizace, v současné České republice během období 1968-1989). Je to dáno několika činiteli. Jedním z nich je politika, která ovlivňuje; nabízela zvýhodnění pro manžele ve formě výhodných novomanželských půjček. Nevyžadovala dlouhodobou odbornou přípravu a kvalifikaci na zaměstnání (oproti kapitalistickým zemím je v socialistických daleko méně absolventů středních a vysokých škol) [Kučera, 1990:406].

Na přelomu 80. a 90. let ještě citelněji vnímáme instituci rodiny v ohrožení. Narůstá počet rozvodů, lidé uzavírají za svůj život více manželství nebo žijí nesezdaní, děti vyrůstají v nestabilním rodinném prostředí, musí kolikrát za své dětství přijmout více partnerů matky a s pokrevním otcem mít přetržené vazby. Musí si zvykat na další sourozence nebo na časté pobyty u prarodičů, pokud vlastní rodiče nejsou výchovy schopní.

„Na druhé straně budou stávající rodinné svazky (či alternativy k nim) zřejmě otevřenější vůči svému sociálnímu okolí, než byly tradičně uzavřené, do sebe pohroužené rodiny“ [Helus, 2007:143]. Některé funkce, které v předcházejících letech naplňovala rodina, mohou nyní saturovat a převzít známí, přátelé či kolegové z práce, kteří poskytnou oporu místo rodiny. Prozatím nemáme empiricky podložené podklady o konci rodiny, přestože se v rámci sociologie o něm alespoň teoreticky uvažovalo. Toto tvrzení se zatím neprokázalo [Možný, 2002:219].

3.2 Důležitost rodiny v utváření identity dítěte školního věku

„Lidské bytí je mnohostranný proces života, který můžeme pochopit jen na základě mnohostranných vztahů a kvalitativně odlišených vývojových úrovní, včetně společenské úrovně s četnými různorodými a protikladnými vlastnostmi“ [Linhart, 1986:208]. *Mateřídouška* je určena dětem okolo 7-11 let, tedy čtenářům a čtenářkám, které již docházejí do školy a umějí číst. Vývojová psychologie školní věk dělí do tří stupňů – raný (mladší) školní věk (6-9 let), střední školní věk (9-12 let) a starší školní věk (12-15 let).⁷ Každý stupeň se pak vyznačuje jednotlivými charakteristikami, které ovlivňují celkový vývoj dítěte. Mezi čtenáře a čtenářky *Mateřídoušky* pak budou orientačně patřit zejména děti prvních dvou naznačených vývojových stupňů. Protože psychický vývoj ovlivňuje recepci média, rozhodli jsme se krátce i tomuto tématu věnovat, abychom poznali, co již čtenáři a čtenářky jsou schopni vnímat a jak je vzhledem k svému psychickému vývoji může psané médium ovlivnit.

Podle Piageta [1966] myšlení dětí v mladším školním věku se mění z fáze, kdy si hledají a kdy si vytvářejí rovnováhu světa, do fáze, kdy chápou pohyblivou rovnováhu tohoto světa. Přesto tyto děti se snaží vylučovat nahodilost, která vytváří pocity nejistoty.

Co se týče jejich gramotnosti, tak postupně začínají chápat obsah určitého slova. V jejich chápání se objevuje porozumění specifickým rolím každého člověka. Učení se rolím patří do procesu socializace. Každý se učí v procesu socializace několika rolím: genderovým rolím, učí se být dětmi, žáky a spolužáky-vrstevníky-kamarády, ale také se učí vnímat, jaké role mají druzí. Děti v mladším školním věku chápou, že člověk má více rolí, které obměňuje podle motivů a vztahů k dané situaci. Mimo dříve zmíněné

⁷ My jsme se řídili dělením podle *Vývojové psychologie* Marie Vágnerové [Vágnerová, 2000:148].

jevy, které působí na lidského jedince, i média mají taktéž moc jakožto jeden ze socializačních prostředků ovlivňovat formy sociálního chování, činností a postojů, jsou tedy nástrojem socializace [Giddens, 1999:360].

3.3 Zobrazení instituce rodiny v médiích

Výzkumů reprezentace instituce rodiny v médiích není mnoho. Jednotlivé výzkumy byly prováděny na jiném typu média, které byly určeny odlišnému publiku, zohledňovaly různá časová období a byly prováděny v jiné kulturní oblasti. Výsledky se tedy nedají zobecnit. Ale můžeme na základě výzkumů odpovědět, jaká je instituce rodiny například v tištěných médiích v České republice, jaká je instituce rodiny v populárních médiích v Británii. Proto dokonce nemůžeme souhlasit, že jednotlivé genderové role jsou v médiích určených dětem prezentovány stereotypně, pokud si tuto informaci neověříme.

Výzkum Leony Stašové, jehož výsledky byly publikované ve 2. ročníku časopisu *Sociální studia* roku 2008 ve stati *Mediální obraz rodiny a partnerství v českém denním tisku a v reflexi mladé generace na konci 20. století* byla provedena na základě teorie difúze. Ze zjištění vyplynulo, že „proces difúze prostřednictvím tisku probíhal především ve směru legitimizace nových hodnot a postojů ve vztahu k rodině, reprodukci, ale i k životním perspektivám a rozhodnutím obecně, jednalo se zde spíše o šíření nových idejí, postojů a hodnot než konkrétních druhů inovativního chování“ [Stašová, *Sociální studia* 2/2008:127]. Stašová také uvádí, že možnou významnou úlohu působení mediálního obsahu na příjemce má i nastolování témat, která se podílejí na změnách postojů a chování jedinců. Ovšem autorka zde mluví o možném, ale neurčitě působení agendy-setting⁸. Zjistila, že denní tisk zobrazující

⁸ S tímto termínem jsme se mohli poprvé setkat v článku Maxwela E. McCombse a Donalda L. Shawa *The agenda-setting function of the mass media*, který vyšel v roce 1972 v časopise *Public Opinion Quarterly*. Autoři v článku shrnovali výsledky výzkumu postojů nerozhodných voličů v městě Chapel Hill v Severní Karolíně během předvolební kampaně v roce 1968. Výzkum prokázal shodu postojů voličů s pěti nejvíce mediálně nastolenými tématy. McCombs a Shaw došli k závěru, že média nastolují veřejnosti její agendu, tudíž se podílejí na konstrukci sociální reality [cit. Reifová, 2004:16]. Podle výzkumu McCombse a Shawa existují asi čtyři hlavní faktory, které zaručují, že dané téma bude pro příjemce důležité. Záleží na: 1) kvantitě zpráv, 2) jak bude dané téma prezentováno (souvisí s celou redakční prací), 3) na míře konfliktu představované ve zpravodajské informaci, 4) na působení v čase. Aby média určila danou agendu, záleží podle zmiňovaných autorů i na dalších věcech. Jsou jimi: společenská situace, samotné médium (zejména jeho důvěryhodnost a na samotném příjemci sdělení. Pokud je pro něj daná informace důležitá nebo významná, přijímá ji. Ovšem, čím větší má o daném tématu informace, tím je menší pravděpodobnost, že by přijal např. odlišné stanovisko poskytované daným médiem [Kunczik, 1995:1998-199]. (Podle výzkumu Tauchmanové [1978: 140, cit. Kunczik,

rodinnou tematiku tíhl k tématům spíše stereotypním. „Některé druhy informací prezentované denním tiskem v článcích o rodině, jež bylo možné chápat jako stereotypní (například mít děti je otázkou financí), mohly významně působit na veřejné mínění a stávat se součástí myšlenkových schémat české populace. Častým mediálním opakováním takových spojení mohly být uváděné pojmy a souvislosti nakonec spatřovány při konkrétních životních rozhodnutích mladých lidí jako stěžejní“ [Stašová, *Sociální studia* 2/2008:127-128].

1995:201] bývají informace, nebo nějaké stanovisko prezentované v médiích první, kdo v mysli jedinců vytvoří o této věci určité povědomí.) Někteří kritikové médií [McQuail, 1983:197; Edelstein 1985:473; Becker, 1986:65] jsou ke konceptu agenda-setting skeptičtí pro těžko prokazatelný účinek, zvláště s ohledem na dvoustupňový tok komunikace, kdy se informace šíří nejprve k názorovým vůdcům (*opinion leaders*) a od nich k aktivním členům společnosti [cit. Kunczik, 2005:203].

4 Metodické uchopení výzkumu

4.1 Studium a analýza mediálního produktu

Studium a analýza mediálního produktu⁹ jsou dobré pro to, že nám pomáhají zjistit, jak se mediální produkt podílí na formování žité reality. Pod pojmem mediální produkt rozumíme „komplexní, vnitřně uspořádaný a hierarchizovaný celek komponovaný v několika vzájemně provázaných rovinách“ [Jirák, Köpplová, 2009:278].

V práci se snažíme postavit vedle sebe dva diskursy – mediální a sociální, abychom zjistili, jak se jednotlivé diskursy liší, ačkoli možná nezávisle vedle sebe koexistují. Slovo „možná“ zde uvádíme proto, že neznáme přesnou odpověď, zda média ovlivňují sociální realitu, nebo sociální realita ovlivňuje tu mediální. Vycházíme ale z předpokladu, které nabídly dříve uvedené teoretické koncepty, že existuje jedna realita složená vícerymi komunikačními diskursy. Každý jednotlivý diskurs je konstruován tak, jak to popisoval Berger s Luckmannem. Soubor všech možných diskursů, o kterých jen uvažujeme, by podle tohoto předpokladu měl být součástí reality v obecném slova smyslu.

Podle Jiráka a Köpplové [2009:258] mediální produkty nabízejí vzorce a modely chování, rozšiřují poznání a jsou aktivními činiteli dané kultury. Problém ve studiu mediálního produktu je právě vztah mezi mediálním obsahem a realitou v nejširším slova smyslu. V pojetí konstrukce reality média sociální realitu reprezentují.

Naše práce, která analyzuje periodikum *Mateřídouška*, nám pomůže zjistit realitu instituce rodiny zakódovanou uvnitř tohoto mediálního produktu [srov. Jirák, Köpplová, 2009:286]. Pomocí nám budou jednotlivé výzkumné metody jako např. obsahová analýza (angl. content analysis, něm. inhalt analyse) [srov. Jirák, Köpplová, 2009:278-279]. Podrobněji se tématu obsahové analýzy věnujeme v následující části.

⁹ Produkt se odlišuje od média a publika proto, že „produkt zpravidla existuje ve smyslově dostupné podobě jako fyzická danost s vysokou mírou stability“ a je možné jej zpravidla znovu recipovat [Jirák, Köpplová, 2009:259].

4.2 Obsahová analýza

Obsahová analýza podle Bernarda Berelsona¹⁰ zajišťuje „objektivní, systematický a kvantitativní popis manifestovaného obsahu komunikace“ [cit. in Jiráková, Köpplová, 2009:282]. Díky Berelsonovi se obsahová analýza stala empirickou metodou v sociálních vědách. John Fiske se k tomu vyjadřuje takto: „Obsahová analýza je vyvinuta k tomu, aby produkovala objektivní, měřitelnou, verifikovanou výpověď o zjevném obsahu sdělení. ... Pracuje tak, že spočítá a identifikuje vybrané jednotky v nějakém komunikačním systému“ [Fiske, 1982:118-119]. Dalo by se i říct, že obsahová analýza sleduje to, co řeší Lasswellův model masové komunikace.¹¹

Obsahová analýza obecně patří pod oblast kvantitativních výzkumných metod (podrobněji dále v textu), je vhodná zejména pro oblast výzkumu médií [srov. Hendl, 2008:361]. Díky této technice můžeme zachytit případné zkreslování zpráv a informací, které mají jisté mocenské zájmové skupiny. Výhodou je, že informace a souvislosti, které mohou zcela přirozeně unikat lidské pozornosti. „Zřetelnou předností obsahové analýzy je také možnost zpracovávat velmi aktuální mediální produkty, což dovoluje získat alespoň nějakou představu o probíhajících či rýsujících trendech v mediální produkci, např. ve zpravodajství, časopisech či v televizních seriálech“ [Jiráková, Köpplová, 2009:283].

Tato výzkumná metoda požaduje přesné definování kategorií před začátkem analýzy. Tento fakt ji mj. výrazně odlišuje od kvalitativních metod a jejich technik.¹² Průběh obsahové analýzy prochází následujícími kroky: určení výzkumné otázky, rozhodnutí o způsobu výběru textů, definice kódovací jednotky, konstrukce kategoriálního systému, testování kategoriálního systému, kódování a na závěr provedení analýzy [Hendl, 2008: 361-362]. Výhodou této metody je možnost použití na

¹⁰ Berelson byl představitel behavioristicky orientované sociální vědy, soustředil se hlavně na výzkum chování, resp. veřejného mínění a volebního chování. Pod pojmem manifestovaný obsah sdělení rozuměl objektivizované, tedy smyslově vnímatelné sdělení. Charakteristika této metody se objevila v jeho práci *Content Analysis in Communication Research* (překlad: *Obsahová analýza v komunikačním výzkumu*) z roku 1952 na straně 18 [Jiráková, Köpplová, 2009:282].

¹¹ Americký politolog Harold D. Lasswell v roce 1948 zveřejnil náčrt, který měl popisovat komunikační akt a to, když zodpovíme na otázky: kdo říká co, jakým kanálem a s jakým účinkem. Tento komunikační model, popisující linearitu komunikace bez ohledu na zpětnou vazbu, byl překonán, ale chápe se jako jeden z průkopnických komunikačních modelů [Reifová, 2004:150].

¹² Například mezi přístupy kvalitativních metod patří: případová studie, etnografický výzkum, zakotvená teorie, fenomenologické zkoumání, biografický výzkum, zkoumání dokumentů, historický výzkum, akční výzkum, kritický výzkum, přičemž základními metodami jsou dotazování a pozorování. (Tento výběr přístupů a metod je uveden v knize Jana Hendla *Kvalitativní výzkum* z roku 2008.)

velkého množství výzkumného materiálu, výsledky se dají zhotovit na základě vhodného softwaru a další výhodou je, že celý proces lze provádět transparentně. Je to metoda vhodná zejména pro studium dokumentů a je pojímána za kvantitativní výzkumnou metodu. Toto tvrzení se opírá o její pojetí z 50. let minulého století. Ale postupem doby, jak se vyvíjela teorie vědy, se začala tato metoda definovat jako kvantitativně-kvalitativní [Reichel, 2009:127]. Tento fakt vysvětlíme na postupu, jak se obsahová analýza provádí. Na počátku výzkumu si výzkumník vybírá soubor fenoménů, které chce studovat. Tento výběr zohledňuje kvalitativní aspekt dat. Celý proces výběru se děje tak dlouho, dokud nedocílí obecné standardizace některých jevů, které se velmi často opakují. Tato část, kdy je sledována frekvence a výskyt jednotlivých jevů, patří již pod přístup kvantitativní. (Jak mj. Reichel píše, dokument je sdělení a každé sdělení je komunikačním aktem. Každý komunikační akt je tvořen celou řadou atributů (autor neboli komunikátor, komunikant neboli příjemce, komunikační záměr, zpětná vazba, obsah sdělení, kód, kanál, směr komunikace a její efekt) a každý jednotlivý atribut se může stát předmětem obsahové analýzy, ale nejčastěji středem zájmu bývá studium a výzkum obsahu [Reichel, 2009:127-128].)

Výtkou vůči kvantitativně pojímané obsahové analýze je názor, že zjištěné kvantifikující informace se mohou zdát málo detailní, zbavené historicko-sociálního a ekonomického kontextu, což nemusí být nutně pravda. Jednoduše se obsahová analýza nedá hodnotit jako nic neříkající, protože záleží na tom, jaké informace výzkumník potřebuje, pokud právě nesleduje příp. historický kontext doby, kterou popř. zachycuje mediální produkce.

4.3 Doplnující metoda interpretativního čtení

S alternativní metodou pro analýzu mediálního obsahu nás seznamuje Jane C. Kronick. V humanitních vědách existuje velké množství dat a textů, které vědci chtějí studovat. Jedna z nejčastěji používaných metod je již zmíněná obsahová analýza. Podle Kronickové existují ještě další dva druhy formální metodologie analýzy tištěných textů, a to: Glasser-Strausova metoda konstantního srovnávání (*The Glasser-Strauss constant comparative Method*) a hermeneutická interpretace textu.

Zatímco v obsahové analýze jde o testování podložených hypotéz, v Glasser--Strausově metodě jde o to, aby se teorie teprve vyvodila z prozkoumaných

textů. Hermeneutická interpretace textu umožňuje pochopit jeho hlubší význam [Kronick, 1997:1].

Pro náš výzkum jsme si vybrali jako nejvhodnější doplňující metodu interpretaci textu podle vzoru hermeneutické tradice. Celá tradice má své kořeny v školách inspirovaných literárními vědami. Svě kořeny má v německé filosofii i ve společenských vědách.¹³ Hlavním záměrem metody je hledání a pochopení významu uvnitř textového materiálu. Je to přístup, který má pro vědce tu nevýhodu, že je velmi náročný na čas věnovaný interpretaci, která je složitá. Vědec se musí oprostít od pozitivistického nahlížení na text, zároveň však nesmí analýzu provádět bez teoretického rámce. Tudíž sám musí mít značné teoretické znalosti. Vědec si také musí zdůvodnit výběr dokumentu, které musejí být samy o sobě nějak důležité. Nároky na vědce jsou proto vysoké, protože jen odpovídající porozumění textu zaručí korektnost jednotlivých interpretujících vysvětlení. Tuto metodu je vhodné použít, když má vědec k dispozici četný studijní materiál a potřebuje prostudovat několik klíčových dokumentů a jejich význam. Ačkoli hermeneutická analýza je zasazena do interpretativního paradigmatu a obsahová analýza do pozitivistického, oba přístupy mají určité společné požadavky: problematické otázky, které je zapotřebí vyřešit, výběr textových dokumentů musí mít nějakou vnitřní logiku, resp. musí mít zásadní význam pro výzkum, a v neposlední řadě oba přístupy musí být teoreticky podloženy. Postup v hermeneutické interpretaci textu má podobu kruhu. Vyplývá to z její podstaty, která vychází ze stanoviska, že celku lze porozumět jen na základě pochopení jeho částí a naopak. Kruh nesmí být během výzkumu přerušen, ale existuje určitá míra, která zaručuje validitu interpretovaného výsledku. Validitu zaručuje dodržení interpretačního postupu a vědomosti vědce [Kronick, 1997:6].

4.4 Výběr výzkumné metody

Během strategie našeho výzkumu, kdy jsme volili vhodnou výzkumnou metodu, jsme dospěli k závěru, který vyplynul z předvýzkumu, že nejvhodnější bude použít

¹³ „Tuto orientaci v různé míře reflektují některé tradice ve společenských vědách. Patří k nim zúčastněné pozorování v antropologii a sociologii, „chápací“ (*verstehen*) sociologie W. I. Thomase a F. Znanieckého, rané komunitní studie R. E. Parka, L. Wirtha a jejich kolegů ve Spojených státech a také novější práce R. Bellaha a W. Sullivana. Ze současných autorů píšících o interpretativních společenských vědách jsou to především Evropané, zvláště vědci Jürgen Habermas a Hans Gadamer stejně jako Paul Ricoeur z Francie“ [Kronick, 1997:3-4].

kombinaci několika metod, které zajistí validitu závěrů. Budeme kombinovat obsahovou analýzu s metodou interpretativního čtení. Obsahovou analýzu jsme zvolili hlavně proto, že jejím primárním úkolem je zjistit, nakolik mediální obsah odráží žitou realitu.

Výhodou kombinace metod je, že omezení jedné metody se snaží nahradit výhody metody další. Jedním z omezení kvantitativně pojímané obsahové analýzy je, že kvalitativní data převádí na kvantitativní hodnoty, přičemž se ztrácí množství dalších a jistě důležitých dat vhodných k podrobnější interpretaci. Tuto nevýhodu právě zajišťujeme tzv. triangulací metod (předtím použito slovo kombinace). Pod pojmem triangulace metod si můžeme představit buď kombinaci různých metod, nebo výzkumníků, zkoumaných skupin, rozličných časových okolností a teoretických perspektiv. Výhodou triangulace metod je, že můžeme zohlednit konvergenci a divergenci analyzovaných dat a popř. objevit nové stránky zkoumaného jevu [Hendl, 2008:147-148].

Kvalitativní analýza (někdy též interpretace) mediálního produktu posuzuje manifestované i skryté informace, analyzátor musí znát širší historicko-sociální kontext mediálního produktu. Spíše se jedná o analýzu sdělení, tedy toho, co sděluje [Hendl, 2008:148]. Jak uvádí Hendl, analýza se neobejde bez znalosti historicko-sociálního kontextu mediálního produktu (*Mateřídoušky*), proto se této problematice věnujeme v následující části.

4.5 Popis zkoumaného vzorku - časopis *Mateřídouška*

Časopisy pro děti na území dnešní České republiky (dříve ČSSR) mají dlouholetou tradici. V první polovině 20. století jich vycházelo hned několik: *Jaro*, *Světání*, *Malý čtenář*, *Radost*, *Roj*, *Lípa*, *Poupě*, *Úsvit* aj. V rámci některých deníků existovaly i speciální přílohy pro děti, jmenujme například *Dětský koutek v Lidových novinách* [Ladění 4/2000: 43].

Časopis *Mateřídouška* patří mezi nejstarší periodika pro děti vzniklá po 2. světové válce. První vydání *Mateřídoušky* bylo 19. prosince 1947 (dalšími periodiky pro děti, které začaly být vydávány po 2. světové válce, byly *Sluníčko* a *Ohníček*). Podtitul časopisu *Mateřídouška* zněl: „časopis pro malé čtenáře“. U zrodu periodika stál spisovatel František Hrubín a malíř Josef Lada. Hrubín a Lada se připojili k tradici

dětského časopisu navržené pedagogem Sluníčkem. Název časopisu vymyslel F. Hrubín¹⁴ a hlavičku vytvořil J. Lada. Vliv na orientaci časopisu měly tehdejší dětské a mládežnické organizace [*Ladění* 4/2000: 43].

Ačkoli časopisy *Sluníčko*¹⁵, *Mateřídouška* a *Ohníček*¹⁶ byly určeny dětem, každý z nich počítal s jiným čtenářským okruhem. I pro dospívající děti existovalo spektrum vydávaných periodik¹⁷.

Literárně zaměřené periodikum *Mateřídouška* počítá se čtenářem okolo 7-11 let. Časopis je bohatý co do nabídky žánrů, najdeme zde pohádky, povídky, fejetony, pověsti, báje, podobenství, příběhy na pokračování, příběhy s tajemstvím či sentimentálně laděné příběhy, bajky, alegorie, říkadla, anekdoty, básničky, kreslený seriál a comics a soutěže [*Zlatý máj*, 1984: 487].

4.6 Výběr zkoumaného materiálu

Pomocí záměrného výběru jsme stanovili výběrový soubor, který se skládal z následujících ročníků časopisu *Mateřídouška* – 1949, 1959, 1969, 1979, 1989, 1999 a 2009. Výběr ročníků měl následující důvody. Časopis *Mateřídouška* začal být vydáván v roce 1947 vždy jednou za měsíc. Je to časopis určený pro děti asi od 6 do 11 let, které už umějí číst bez pomoci druhých. Záměrný výběr jednoho ročníku z daného desetiletí by měl být dostačujícím vzorkem pro prozkoumání předmětu výzkumu a pro zjištění reprezentace mediálního zobrazení rodiny během zkoumaného vydavatelského období. Pro výzkum jsme z daného desetiletí vybrali vždy devátý ročník. Tento záměr má určitou souvislost s politickými událostmi 40., 60. a 80. let 20. století, které kromě roku 1989 se staly v 2. polovině 8. roku zmíněných desetiletí.

¹⁴ Název *Mateřídouška* je zřejmou aluzí na dílo Karla Jaromíra Erbena [*Ladění* 4/2000: 43].

¹⁵ Časopis *Sluníčko* byl orientován na nejmenší čtenáře (resp. „ne-čtenáře“) a začínající čtenáře. Texty byly rozděleny pro děti od 3 do 5 let a od 5 do 7 let. První vydání *Sluníčka* bylo na podzim roku 1967. Šéfredaktorem se stal Jan Kloboučník. V té době časopis pro předškolní děti mají už jinde ve světě (V Japonsku, Francii, SSSR i Slovensku), proto zpočátku tyto časopisy napodoboval. Ve *Sluníčku* se kromě literárních stránek objevují i doplňovačky, písně, hádanky, domalovánky, stránky s poznávací tematikou apod. [*Zlatý máj*, 1984: 479].

¹⁶ *Ohníček* píše pro čtenáře od 9 do 11 let. V *Ohníčku* se vyskytují zejména texty z oblasti vědy a techniky či reportáže o zajímavých lidech [*Zlatý máj*, 1984: 480].

¹⁷ Pro o něco starší děti (od 11 do 15 let) existoval za období normalizace časopis *Sedmička*. Byl to týdeník, který vznikl z Pionýrských novin. V jednom čase nesl název *Sedmička pionýrů*. Pro starší (11-18 let) byl vydáván časopis *ABC*, který se vydává doposud. Zmíňme, že existovaly také časopisy *VTM*, *Pionýr* (na přelomu šedesátých a sedmdesátých let se jmenoval *Větrník*, pak opět *Pionýr* a v devadesátých letech *Filip*), *Pionýrská stezka* (vznikl na počátku 70. let a napodoboval časopis *Junák*, jeho náplní byla témata o pobytu v přírodě), *Kometa*, *Mladý hlasatel*, *Zvonky*, *Stopa* či *Mimozemšťané* [*Zlatý máj*, 1984: 487].

Předpokládáme, že politické dění mohlo mít vliv na celou strukturu společnosti, ale spíš ex post, proto tedy vždy ročníky končící na devítku. Analyzován je text redakční i reklamní.

Během výběru jsme vyšli z charakteristiky rodiny v rámci systémové teorie. Výběr právě této teorie měl následující důvody. Rodina se zde definuje jako systém, přičemž „systém je soubor částí a vztahů mezi nimi“ [Sobotková, 2007:24]. Rodina se v tomto systému skládá z několika subsystémů - např. rodič-dítě, dítě-prarodič, dítě-strýc/teta apod. V definici jsou vymezeny vztahy, které jsme schopni odhalit a pojmenovat, na rozdíl od jiných teorií rodiny, ve kterých je rodina charakterizována na příliš abstraktní rovině. Díky konkrétnější představě o skladbě rodiny jsme z daných (celých) ročníků vybrali všechny texty, kde se objevilo slovo rodinného příslušníka: (matka, otec, dítě, prarodič, teta, strýc atp.) a jejich slovtvorné varianty. Na základě výběru jsme zkoumaly jednotlivé části subsystémů rodiny (to jsou jednotliví členové rodiny a jejich mediální reprezentace), ale také celé subsystémy, které se v textech objevovaly, jako je rodič vs. dítě apod.

Za základní jednotku považujeme jakýkoli text (redakční i reklamní), který odpovídal výše uvedeným podmínkám výběru (explicitní uvedení člena rodiny).

Naším cílem je získat odpověď na základní výzkumnou otázku: *Jak je rodina reprezentována v časopise Mateřídouška?* Nejprve odhalíme, kým a jak je reprezentována tato instituce. Poté popíšeme jednotlivé elementy rodinného systému a jejich vzájemné vztahy. Během toho si položíme otázky: jak role příslušníků rodiny mohou vypovídat o společnosti v České republice (i v ČSSR) a zejména o stavu instituce rodiny? Nakonec shrneme vývojové tendence instituce rodiny, se kterými jsme se setkali během ve výzkumu.

Kromě hlavní výzkumné otázky jsme si stanovili dílčí otázky, na které chceme najít odpověď:

- 1) *Jaký prostor je věnovaný článkům s rodinnou tematikou?*
- 2) *Jakou úlohu plní jednotliví členové?*
- 3) *Kterých postav (rodinných) se objevuje více – mužských/ženských?*
- 4) *Jací členové rodiny se v člancích vyskytují?*
- 5) *Jaké vztahy mají jednotliví členové mezi sebou?*

ANALYTICKÁ ČÁST

1 Prostor věnovaný tematice rodiny

V současné době výzkumy zkoumající instituci rodiny [Možný 2004, Maříková 2000, Rabušic 2001 či Hamlová a kol. 2002] dospěly k jednotnému závěru: došlo ke snížení počtu rodinných domácností a vzrůstu podílu domácností jednotlivců. Také výzkumy zaznamenaly snížení porodnosti, ale naopak zvýšení rozvodovosti a s tím související zvýšený počet neúplných rodin¹⁸ (rodič a dítě). Nárůst těchto zmíněných jevů můžeme výrazněji v ČR (tehdejší ČSSR) zaznamenat už od 80. let.¹⁹

„Podmínky moderního způsobu života, jeho „nároky“ i vznikající možnosti, vedly totiž ke snížení hodnoty a významu dětí v rodině. Manželé dosahují větší seberealizace mimo rodinu než v ní, takže jim stále častěji stačí jen jedno nebo dvě děti“ [Kučera, 1990:413]. Přibývá dětí, co žijí jen s jedním rodičem nebo s nesezdanými rodiči či jinými alternativními formami mezi muži a ženami [Helus, 2007:142]. Párů nežijících v manželství přibývá jak bezdětných, tak i majících děti. V souvislosti s těmito trendy se hovoří o krizi rodiny. Ze zmíněných jevů lze vyčíst, že dochází ke ztrátě významu manželského sňatku [Sullerotová, 1998:33].

Tyto informace byly zajištěny sociologickými výzkumy. Protože předpokládáme jen existenci jedné reality, tak jsme na základě nich stanovili první hypotézu, kterou považujeme za hlavní a stěžejní.

Hypotéza (1): Prostor věnovaný tematice rodiny se bude v jednotlivých ročních proměňovat.

Na úvod této části několik čísel. K dispozici jsme měli v základním souboru (všechny texty v ročnících 1949, 1959, 1969, 1979, 1989, 1999, 2009) 3250 článků v absolutní četnosti (což je v relativní četnosti 100 %). Ze základního souboru jsme podle

¹⁸ Ve dříve zmíněném období vzrostl nárůst z 8 % na 15 % v české populaci a z 85 % je v čele domácnosti žena. Nežádá se objevuje, že takováto domácnost je součástí starší generace, nejčastěji jsou prarodiče (rodiče matky), kteří takto ženě vypomáhají [Možný, 2004:312-313].

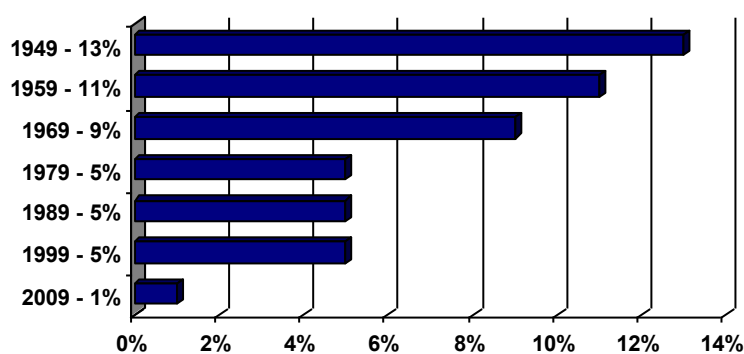
¹⁹ Pokud se ještě vrátíme o deset let zpět, zjistíme, že 70. léta v naší zemi byla podobná jako léta poválečná, ačkoli na Západě byla situace zcela odlišná. Objevila se 2. vlna tzv. „baby boomu“ (reakce „baby boomu“ byla odpovědí na ohrožení jednotlivce, což je dost podobné jako u první vlny „baby boomu“ v 50. letech), která byla odpovědí na srpnové události roku 1968. Možný [2004] uvádí faktory, které to způsobily: trauma příchodu sovětských vojsk měla zahojit rodina, která se stávala bezpečným útočištěm, nastoupily silné ročníky poválečného „baby boomu“, státní propaganda na konci 60. let masivně propagovala podporu rodiny a natality [Možný, 2004:314-136].

stanovených kritérií vytvořili výběrový soubor, který v absolutní četnosti čítal 179 článků (v relativní četnosti to činilo 6 %). Tento vzorek se pro nás stal velmi významný, protože do něj byly zakódovány informace reprezentující mediální instituci rodiny.

Výběrový soubor tedy představuje všechny články ve vybraných ročnících, ve kterých se objevilo pojmenování rodinného příslušníka. V tomto souboru je zakódován veškerý materiál obsahující informace k našemu předmětu výzkumu. Výsledkům, ke kterým jsme došli, lze přikládat nemalý význam. Doposud totiž nebyla věnována pozornost mediální konstrukci rodiny z pohledu mediální reprezentace reality.

Analýzu výzkumného vzorku jsme nejprve podrobili kvantitativní obsahové analýze. Nejprve jsme spočítali počet textů popisujících instituci rodiny v jednotlivých ročnících. Poté jsme se podrobněji věnovali jejich délce a sledovali jsme jejich proměny a zda to nemohlo mít vliv na kvalitu informací. Posléze jsme analyzovali náplň výběrového souboru. Zjišťovali jsme proměnu počtu postav s ohledem na jejich věk, pohlaví a další intervenující proměnné. V podstatě první hypotézu považujeme za hlavní a základní, od které se odvíjejí další tři, které pomáhají dořešit náš výzkumný cíl – popis reprezentace rodiny v *Mateřidoušce*.

Graf č. 1: Prostor věnovaný tematice rodiny v jednotlivých ročnících

Z grafu č. 1 je patrné, že se počet textů s tematikou rodiny dramaticky snížil.²⁰ Došlo k mnohým proměnám periodika, které na tento jev mohly mít vliv. Měnil se rozsah časopisu. Ročník 1949 obsahoval 232 článků, o třicet let později, tedy v ročníku 1979, si čtenáři mohli přečíst dohromady 585 článků a o dalších třicet let až 876 článků.

²⁰ Výpočet byl naměřen jak v absolutní četnosti (za početní jednotku byl chápán článek dle stanoveného výběru), tak v relativní četnosti (což je uvedeno v grafu).

Procentuální počet článků s rodinnou tematikou znázorněný v grafu č. 1 odpovídá vždy danému ročníku. Ačkoli se navyšoval počet stran a tím pádem i celkový počet textů, článků s rodinnou tematikou bylo v relativním poměru čím dál tím méně. A v absolutní četnosti se článků s rodinnou tematikou v jednotlivých ročnících objevovalo kolem 30 (mimo roč. 1989 a 2009, kde jich bylo méně).

Podrobně o počtu článků v jednotlivých ročnících - i v závislosti na jejich délce - informuje přiložená tabulka.

Tabulka č. 1: Délka článků v jednotlivých ročnících

	Celkem		O rodině		Dlouhé		Střední		Krátké	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
1949	232	100 %	31	13 %	11	36 %	7	23 %	13	42 %
1959	293	100 %	33	11 %	16	49 %	11	33 %	6	18 %
1969	310	100 %	27	9 %	10	37 %	11	41 %	6	22 %
1979	585	100 %	29	5 %	4	11 %	11	38 %	14	48 %
1989	427	100 %	22	5 %	4	18 %	6	27 %	12	56 %
1999	527	100 %	28	5 %	13	46 %	11	39 %	4	14 %
2009	876	100 %	9	1 %	4	44 %	0	0 %	5	56 %

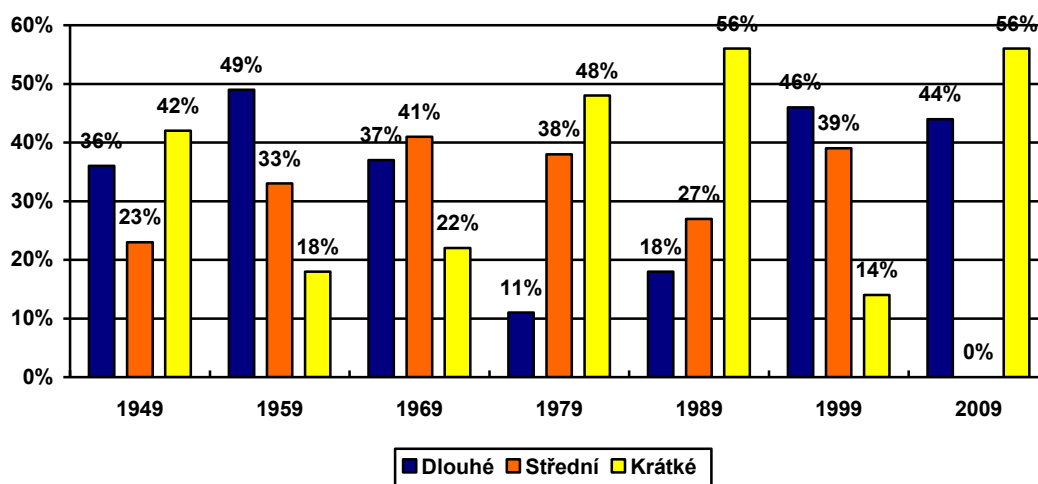
První data v sloupci tabulky č. 1 informují o celkovém počtu textů z vybraných ročníků – tedy o základním souboru. V následujícím sloupci je zaznamenán počet textů, které obsahují data o instituci rodiny (tj. výběrový soubor). Výběrový soubor jsme dále rozdělili podle délky - na dlouhé, středně dlouhé a krátké články. Za dlouhý článek byl považován takový text, který byl dlouhý na celou stranu (popř. i delší). Za středně dlouhé články jsme stanovili texty s rozsahem na polovinu strany. Za krátké články jsme určili ty, které dosahovaly délky čtvrtiny stránky (nejčastěji básně). Z předvýzkumu jsme zjistili, že nejvíce informací získáváme z delších článků. Tyto texty byly pro analýzu přínosnější.

Jsme si vědomi, že významnou intervenující proměnnou je i typografie textu, ale tu jsme nemohli zkoumat, protože každý ročník měl jinou grafiku, trochu odlišný typ i velikost písma, lišilo se i vysazení textu a taktéž grafika ilustračních obrázků či

fotografií. Na změnu typografie mohlo mít vliv více okolností - sestavení redakce, tehdejší technické možnosti či trendy dané doby. Mohli jsme ale popsat, jak se vnitřně proměňovala náplň časopisu vypovídající o instituci rodiny bez ohledu na typografii textu.

Nyní uvádíme podrobný ilustrující graf č. 2, ve kterém jsou zaznamenány údaje s rodinnou tematikou v jednotlivých výběrových ročnících, které zohledňují délku textů.

Graf č. 2: Délka článků o rodině podle ročníků

Z grafu č. 2 lze vyčíst, v jakém poměru se objevovaly dlouhé, střední a krátké články v daném ročníku. Nejvíce informací bylo zakódováno v nejdelších článcích. Lze si všimnout, že počet krátkých článků narůstá od 70. let. Z toho vyplývá, že od 70. let jsme získávali stále méně a méně informací.

Také jsme počítali počet článků v jednotlivých měsících. Články s rodinnou tematikou se objevovaly nahodile. Největší počet článků s touto tematikou byl v měsících únor a březen, a to s 15% průměrným zastoupením. Ilustrující tabulka, která zobrazuje počet článků v jednotlivých měsících v absolutní i relativní četnosti, je umístěna v příloze. Mysleli jsme si, že jednotlivé měsíce mohou být něčím významnější (svátky – dny dětí, matek, otců, či rituály jako jsou svatby apod.), ale to jsme nezjistili. Původní domněnka, že by tato proměnná mohla mít vliv na počet zobrazených textů o instituci rodiny, se nepotvrdila.

Co se ukázalo jako významné a důležité, lze vyčíst z dat zaznamenaných v grafu č. 1 a 2 a v tabulce č. 1 - textů s tematikou rodiny ubývalo. K výraznému snížení počtu článků s rodinnou tematikou dochází od počátku 70. let, což lze vidět i v grafu č. 2.

Z obou grafů a tabulky č. 1 lze zjistit, že zatímco v roce 1949 byl výskyt článků s rodinnou tematikou oproti 6 % průměru více jak dvojnásobný, v následujících ročnících začal klesat. Toto výrazné snížení se pak na třicet let stalo jakýmsi standardem. Pokud však průměrnou hodnotou počtu článků o instituci rodiny v ročnících 1949-2009 bylo 6 %, tak toto třicetiletí (1979-1999) nijak významně nevybočovalo z průměru. Ačkoli se 30 let v relativní četnosti tematika rodiny objevovala ve stejném početním zastoupení, za dalších deset let došlo k výrazné změně. Ve zkoumaném ročníku z třetího tisíciletí (roč. 2009) přináší výzkum informaci, že tématu rodiny bylo věnováno jen z 1 % relativního zastoupení. Otázkou je, zda to byl záměr tvůrců časopisu, ale na to nedokážeme odpovědět. Víme ale, že složení redakce se během let proměňovalo a to mělo spolu s redaktorskými osobnostmi a politickými změnami nemalý vliv na celkovou koncepci časopisu. Přestože po celou dobu vydávání (mimo ročník 2009) zůstala *Mateřídouška* beletristickým periodikem pro děti, k několika patrným změnám co do obsahové náplně přece jen došlo.

Výraznou změnu časopis doznal pod vlivem politických událostí roku 1948 (s jejich dozvuků v letech následujících). Časopis se stal značně politický, agitační, didaktický až schématický [*Slovník českých literárních časopisů, periodických sborníků a almanachů 1945-2000*, 2002:145]. V naší analýze jsme zjistili, že od 50. let byly pravidelně otištěny články o pionýrské organizaci. Rodiče v příbězích pobízeli své děti ke vstupu do této organizace. Postavy otců a matek zastávaly v dělnických rolích. Taktéž byly zařazovány oznámení o politických událostech komunistické strany apod.

Politická nálada se odrazila i v kresleném seriálu O. Sekory. V konečném důsledku to znamenalo, že v 50. letech musel být tento kreslený seriál ukončen. Na poslední stránce se totiž místo „Ferdy“ objevila dopisová kampaň za volbu hornického povolání [*Slovník českých literárních časopisů, periodických sborníků a almanachů 1945-2000*, 2002:145].

V druhé polovině 50. let se stal časopis více vizuálně a graficky pestřejší, a to díky vytváření pravidelných rubrik a nové skupině českých autorů, která přispívala do periodika svými díly.²¹ V časopise se objevovaly už zpočátku i překlady děl. V té době

²¹ Byli jimi například Hana Žantovská, Jan Vladislav, Ivo Štuka, Ljuba Štíplová, Helena Mahelová, Zdeněk Karel Slabý, Josef Kainar, Svatopluk Hrnčíř či Ota Hofman, který na konci 50. let uveřejnil první verzi známého příběhu *Pohádka o staré tramvaji* [*Slovník českých literárních časopisů, periodických sborníků a almanachů 1945-2000*, 2002:146].

se zde kromě překladů sovětských autorů²² navíc vyskytly překlady děl Christiana Morgensterna, Rudygarda Kiplinga nebo Ludwiga Renna. Tedy i po této stránce se stalo periodikum pestřejší a zajímavější [*Slovník českých literárních časopisů, periodických sborníků a almanachů 1945-2000*, 2002:146].

V 60. letech se časopis opět posunul dál ve svém vývoji. Redakce se v té době soustředila na vydávání současné české tvorby pro děti a také na vydávání tzv. zlatého fondu světové literatury. Jednalo se o básnickou tvorbu soudobé světové literatury (dvoustrana *Z nových veršů*), součástí byl i krátký medailon představující samotného básníka (to vše v rubrice *Poznávejte básníky světa*). Kromě rozličných novodobých příspěvků i textů oddechových se objevila četba na pokračování a nové pravidelné rubriky informující a zrcadlící aktivity mladých pionýrů a jisker. Prostřednictvím těchto politicky zabarvených textů navazovalo médium pomyslný dialog se čtenářem. Taktéž se v té době nově vyskytly texty informativní, poučné až encyklopedické či umělekonaučné.²³ Zvýšil se počet kreslených seriálů²⁴, tištěny byly četné autorské pohádky (s tím souvisel výběr textů zahraničních spisovatelů, např. texty od Edwarda Leara) a opětovně nechybělo početné množství básnických děl²⁵. Ačkoli se *Mateřidouška* už v této době orientovala zejména na současnou literaturu, výjimkou bylo otištění pohádky Josefa Čapka *Jak pejsek s kočičkou slavili 28. říjen* (na přelomu roku 1968-1969), neboť toto dílo nesmělo být po roce 1948 knižně vydáváno. Tedy prostor časopisu se ukázal být v tomto smyslu svobodnější, co se týkalo cenzurního omezení [*Slovník českých literárních časopisů, periodických sborníků a almanachů 1945-2000*, 2002:146].

V období normalizace došlo k výraznému přetvoření obsahové náplně, která podléhala dikci politického režimu. Texty s propagandistickým a agitačním obsahem

²² Za zmínku stojí uvést jména nejen velmi uznávaných (tehdy sovětských) autorů jako: Maxima Gorkého, Vladimíra Majakovského, Nikolaje Nosova či Lva Nikolajeviče Tolstého, ale i těch méně známých spisovatelů jako Vitalije Biakiho, Jevgenije Čarušina, Samuila Maršaka, Sergeje Michalkova, Valentiny Osejevové, či Michaila Prišvina, jejichž překládaná díla prošla myslí tehdejších malých čtenářů [*Slovník českých literárních časopisů, periodických sborníků a almanachů 1945-2000*, 2002:146].

²³ Autory těchto textů byli zejména Petr Hořejší, Vítězslav Houška, Milan Korejs či Dagmar. Lhotová. A vyloženě umělekonaučné prózy přelomu 60. a 70. let byly publikovány od Radovana Krátkého, Miloše Macourka, Jana Mareše, Rudolfa Matyse, Daisy Mrázkové, Eduarda Petišky, Františka Nepila a dalších [*Slovník českých literárních časopisů, periodických sborníků a almanachů 1945-2000*, 2002:146].

²⁴ Od zmiňované Dagmar Lhotové to byl například kreslený seriál *Kocour Vavřinec* [*Slovník českých literárních časopisů, periodických sborníků a almanachů 1945-2000*, 2002:146].

²⁵ Z básníků jmenujme alespoň ty nejznámější: Karel Bednář, Antonín Brousek, Ivan Diviš, Josef Hanzlík, Josef Kainar, Jaromír Nohavica st., Karel Šiktanc, Pavel Šrut, Vladimír Holan či Zuzana Rentová-Nováková [*Slovník českých literárních časopisů, periodických sborníků a almanachů 1945-2000*, 2002:146].

byly explicitně i implicitně takřka všudypřítomné. Takto zaměřené texty se objevovaly v pravidelných rubrikách *Povídáme si*, *Hančin zápisník*, *O jedné hvězdičce* nebo soutěžní rubrice *Nehádejte, přemýšlejte*, která propagovala ideu pionýrského hnutí [Slovník českých literárních časopisů, periodických sborníků a almanachů 1945-2000, 2002:146]. V naší analýze jsme zjistili, že právě v těchto rubrikách je nejvíce zakódovaných informací o instituci rodiny. Avšak na druhou stranu byla tištěna i díla, která vykazovala vysokou literární úroveň bez přítomného politického zabarvení.²⁶ *Mateřidouška* v té době přesto vytvářela prostor pro seberealizaci velké řady autorů děl prozaických²⁷ i poetických²⁸, kterým bylo zakázáno veřejně publikovat²⁹. [Slovník českých literárních časopisů, periodických sborníků a almanachů 1945-2000, 2002:146].

V 90. letech časopis výrazně mění svou grafickou i obsahově-tematickou podobu. Paradoxně oproti létům minulým je v časopise více soudobé literatury pro děti. Tento prostor je naplněn novými nebo obnovenými žánry, jako je kreslený seriál (*Biblické příběhy* nebo comics o Oliveru Twistovi na motivy stejnojmenného Dickensova románu), kreslená úprava světových literárních děl (např. *Robinsona Crusoa* nebo *Pouští a pralesem*), dobrodružná povídka či četba na pokračování (např. *Dvanáct romských přikázání*). Navíc kromě soutěží jsou publikovány hádanky či testy, které mají rozvíjet poznávací procesy (tj. vědomosti, dovednosti a návyky) čtenáře. Od poloviny 90. let se součástí periodika stává i kreslená reklama. [Slovník českých literárních časopisů, periodických sborníků a almanachů 1945-2000, 2002:147]. Výrazná grafická a obsahová změna přichází s novým tisíciletím, kdy se reklamní texty stávají dominantou periodika a naopak literární texty autorů pro děti úplně mizí.

Ačkoli náplň se různě proměňovala, jeden fakt zůstal stále stejný – v relativním zastoupení byla článkům s rodinnou tematikou vzhledem k jiným tématům věnována stále menší pozornost. Od roku 1949 do roku 2009 došlo k poklesu z 13 % na 1 %. Ukázalo se, že téma rodiny se postupně vytrácí z mediálního komunikačního diskursu.

²⁶ Za zmínku stojí uvést *Pipi Dlouhou punčochu* od Astrid Lindgrenové v překladu Josefa Vohryzka nebo *Karlíkovu továrnu na čokoládu* od Roalda Dahla v překladu Jaroslava Kořána. [Slovník českých literárních časopisů, periodických sborníků a almanachů 1945-2000, 2002:146].

²⁷ Novými přispěvateli byli například Marie Kubátová, Ilja Hurník, Magdalena Propperová, která v 90. letech „zasedla na šéfredaktorskou židli“, Bohumil Říha nebo Markéta Zinnerová [Slovník českých literárních časopisů, periodických sborníků a almanachů 1945-2000, 2002:147].

²⁸ Nově přibyli Jaromír Nohavica, ml., Jiří Slíva, Jiří Žáček, Michal Černík a další [Slovník českých literárních časopisů, periodických sborníků a almanachů 1945-2000, 2002:147].

²⁹ Například básník Jan Skácel v 80. letech své verše publikoval pod pseudonymem Blanka Stárková [Slovník českých literárních časopisů, periodických sborníků a almanachů 1945-2000, 2002:147].

2 Role jednotlivých členů rodiny

Každý z členů má v rodině určitou roli. Pojem role chápeme jako „soubor očekávaných jednání vůči jedinci“ [Jandourek, 2001:207]. Ačkoli prací na téma genderových rolí je mnoho, i my jsme se nevyhnuli tomuto tématu. V této práci se ale nevěnujeme obecně problematice genderu, ale konkrétní mediální konstrukci genderových rolí. V předvýzkumu jsme naráželi na popis informací, co jednotliví členové rodiny dělají. Popis jednotlivých rolí členů rodiny nám v podstatě stanovil, jakým směrem se ve výzkumu vydat, abychom dosáhli stanovených cílů práce.

Genderové role označují psychologické, kulturní a sociální aspekty pohlaví [*Velký sociologický slovník I*, 1996:339]. Každý člen rodiny plní na tomto základě jinou úlohu – roli. Každá role má své nezastupitelné místo. Společnosti se je snaží institucionalizovat, a proto se mohou stát stereotypní. Role všech členů rodiny jsou konstruovány podobně jako realita. Časem dochází k určité specifikaci a typizaci role, která se stává normou. Pravidla jednání a chování jedinců, které jsou součástí role, se mění, tak jak se jeví v pohybu i celá konstrukce reality.

Prvopočátek rodičovského chování a učení se mužským a ženským rolím probíhá už podle Z. Matějčka [1994] před pohlavním dozríváním. Podle něj se tento proces učení děje nejprve na psychické úrovni a až pak na fyzické. Kdyby tomu bylo naopak, tak by se podle Zdeňka Matějčka zvýšila pravděpodobnost neodpovídajícího chování. Podobně se k tomu vyjadřuje Renzetti a Curran. Podle nich jsou děti genderovým podnětům vystaveny už od útlého dětství. Učení se těmto rolím má někdy podobu vědomého úsilí, které je hodnoceno odměnami nebo tresty. Učení se děje i pomocí nápodoby chování dospělých lidí [Renzetti, Curran, 2003:93].

Rodiče a prarodiče slouží k vytváření identity dětského jedince. K utváření identity patří schopnost uvědomit si, kdo jsem – mužem, nebo ženou. Rodina³⁰ a její členové tvoří vztahový rámec, který je důležitý pro dobrý psychický vývoj dítěte školního věku. Rodiče v tomto období naplňují celou řadu potřeb dítěte. Plní funkci smysluplného učení, kdy jsou vzorem určitého chování [Vágnerová, 2000:170]. Děti v tomto období chtějí být obecně takové jako rodiče, kteří jim slouží jako vzor nápodoby a identifikace. Jsou zdrojem jistoty a bezpečí dítěte, modelem pro budoucnost a také ovlivňují seberealizaci dítěte [Vágnerová, 2000:171].

³⁰ Vágnerová mluví o úplné rodině, kdy jsou přítomní oba rodiče v domácnosti [Vágnerová, 2000:170].

Úspěšně genderově socializován je ten jedinec, který úspěšně prochází každodenními zkušenostmi složenými zakódovanými genderovými znaky. Podle Sandry Bem jsou tyto znaky zakódovány do „metasdělení“. Metasdělení jsou různá poučení o tom, co je z pohledu dané kultury označeno jako důležité a významné. Jedinec tato sdělení nemusí jednoznačně přijímat. Pokud se jeho genderové chování liší, je to dáno tím, že v dané společnosti a kultuře probíhá sociální změna. To může ovlivnit odlišné chápání genderových rolí [cit. Renzetti, Curran, 2003:105-107].

Další hypotézy se týkají právě konstrukce genderových rolí. Jedním ze základních generových stereotypů v mediálních produktech je, že ženské postavy v nich mají menší zastoupení [Karsten, 2006:69]. Podíváme-li se podrobněji na genderové stereotypy, zjistíme, že jeden ze základních genderových stereotypů, který se šíří po mnohé generace, je, že dívky jsou křehké a chlapci jsou silní. Všechny tyto naučené normy a pravidla, jak by se kdo měl chovat, se člověk učí v průběhu socializace. Socializace je procesem celoživotním [Renzetti, Curran, 2003:105-117]. Taktéž „probírka dětskými knihami ukazuje, že jen nanejvýš v každé desáté z nich se vyskytují odchylky od tradičního stereotypu pohlavních rolí. Jestliže se v nějaké knížce objeví děvče, které vystupuje rázně, nezávisle a statečně, můžeme si být jisti, že je to knížka čistě pro dívky. S příběhem, v němž by skutečnou hlavní roli hrála dívka, se setkáme docela výjimečně; když už, pak je nejspíš beztak odkázána na pomoc a podporu mužských postav. Chlapci a muži jsou charakterizováni jako mocnější, silnější a schopnější bytosti, byť nejsou v popředí děje“ [Karsten, 2006:71]. Stereotypy genderových rolí se taktéž objevují v učebnicích a školních knihách pro děti [Karsten, 2006:70]. Proto si klademe otázku, jaké role jsou připisovány jednotlivým členům rodiny. Na základě dříve zmíněné teorie jsme stanovili další hypotézy.

Hypotéza (2): V médiu se bude objevovat více mužských postav než ženských.

Hypotéza (3): Konstrukce genderových rolí bude v mediálním diskursu podléhat stereotypu.

Se sociálními rolími a jejich případnými proměnami, které jsou připisovány jednotlivým členům rodiny, souvisí i problematika vzájemných vztahů mezi členy rodiny. Proto se zkoumáním hypotézy 2 a 3 úzce souvisí problém proměny vztahů mezi rodinnými příslušníky.

Hana Konečná, Věduna Bubleová a Vít Janků ve výzkumné studii *Motivy k rodičovství* z roku 2010, která byla uvedena v časopise *Československá psychologie*,

v 2. čísle 54. ročníku, píší, že od 60. let prošla rodina velkými změnami, hlavní příčinou je proměna hodnot a společenské morálky. „Ženě jsou přiznávána stejná práva jako muži a i dětem je přiřčena právní subjektivita. Dítě je považováno za plnohodnotného partnera“ [Konečná, Bubleová, Janků, 2010:128]. Tuto změnu ovlivnilo podle Možného [2002] rozšíření antikoncepce a asistované reprodukce, což mělo za následek, že dítě není nevyhnutelným důsledkem sexuálního spojení, v důsledku asistované reprodukci se mění vztah otec a rodič, protože gamety mohou být od adoptivních neznámých rodičů. Výsledek, ke kterému došli, bylo, že mnoho lidí prakticky nezná odpověď, proč chce dítě, nezná k tomu motivy nebo si motivy neuvědomují. Ale většina lidí zkrátka děti chce, protože je to podle respondentů výzkumu přirozené a normální. Kdo si své motivy uvědomoval, říkal, že dítě slouží k uspokojování emocí či potvrzení partnerského vztahu. Otázkou pro nás je, zda se tyto změny nějak objevily v časopiseckém médiu *Mateřídoušky*. Na základě zmíněných výzkumů jsme stanovili poslední hypotézu:³¹

Hypotéza (4): Vztahy mezi členy rodiny se proměnily.

V našem vzorku se celkově nachází 491 rodinných postav - matka, otec, dítě, sourozenec, vnuk, vnučka, dědeček, babička, teta, strýc a ve 3 případech byla zmíněna postava prababičky (2x) a pradědečka (1x). Žádné jiné postavy a jejich úlohy jsme nezkoumaly, neboť se v periodiku neobjevily. Také jsme se více nevěnovali rolím tet a strýců, neboť měli jen 2% zastoupení. Jejich úlohami bylo trávit s neteřemi a synovci volný čas.

Zde příkládáme tabulku č. 2, která podrobně v absolutních i relativních hodnotách zaznamenává počet rodinných rolí vzhledem k danému ročníku. K postavám dětí podotýkáme, že jsme je dělili na chlapce a děvčata, pokud se o nich takto explicitně psalo. V jiných případech jsou děti označeny „bez“, což znamená, že v článku u nich nebylo rozlišeno pohlaví. Zvlášť jsme také oddělily postavy vnuků a vnuček, protože jejich role jsme pak hodnotili k postavám babiček a dědečků.

³¹ V této části, kdy zkoumáme celkově tři hypotézy, kombinujeme kvantitativně pojímanou obsahovou analýzu s kvalitativní metodou interpretativního čtení.

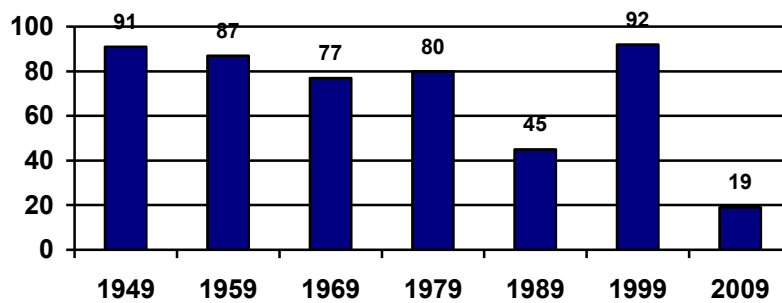
Tabulka č. 2: Počet rodinných postav v jednotlivých ročnících – v absolutní a relativní četnosti

		1949	1959	1969	1979	1989	1999	2009
Otec		15 16 %	19 21 %	9 11 %	11 14 %	7 15 %	12 13 %	5 26 %
Matka		21 23 %	24 28 %	13 17 %	27 34 %	12 26 %	19 20 %	5 26 %
Dítě	bez	4 4 %	2 2 %	8 10 %	20 25 %	9 20 %	10 11 %	0 0 %
	chlapec	20 22 %	17 19 %	11 14 %	4 5 %	7 16 %	14 15 %	5 26 %
	děvče	8 9 %	16 18 %	7 9 %	5 6 %	1 2 %	15 16 %	3 16 %
Babička		8 9 %	6 7 %	7 9 %	4 5 %	5 11 %	9 10 %	1 5 %
Dědeček		9 10 %	1 1 %	7 9 %	4 5 %	2 4 %	7 8 %	0 0 %
Vnučka		3 3 %	1 1 %	1 1 %	0 0 %	1 2 %	2 3 %	0 0 %
Vnuk		0 0 %	1 1 %	12 16 %	2 3 %	1 2 %	0 0 %	0 0 %
Teta		2 2 %	0 0 %	1 1 %	1 1 %	0 0 %	1 1 %	0 0 %
Strýc		1 1 %	0 0 %	0 0 %	2 3 %	0 0 %	3 4 %	0 0 %
Celkem postav		91 100 %	87 100 %	77 100 %	80 100 %	45 100 %	92 100 %	19 100 %

Z tabulky č. 2 na první pohled můžeme zjistit, že zobrazení rodičů a dětí dominuje ve svém početním zastoupení nad ostatními postavami. Vytvořili jsme však ilustrační graf, který znázorňuje počet rodinných postav v jednotlivých ročnících. Z grafu č. 3 vyplývá, že v podstatě se rodinné postavy objevují ve všech námi zkoumaných ročnících

v obdobném početním zastoupení, až na ročníky 1989 a 2009, kde je jich ze všech vybraných ročníků nejméně. Tudiž jsme mohli získat podobné množství informací.

Graf č. 3: Počet rodinných postav v jednotlivých ročnících

Ačkoli jsme měli ve vzorku k dispozici celkem 491 rodinných postav, ne u všech bylo explicitně připsáno jejich genderové odlišení, tudíž náš výpočet je sestaven v absolutních hodnotách s 438 početním zastoupením. Mužským i ženským postavám byla věnována poměrně stejná pozornost. Mužským postavám se celkově věnovalo o 6 % méně. Z toho vyplývá, že jsme schopni o obou genderových rolích vyčíst takřka stejné množství informací, ovšem s jiným obsahem, jak dále zjistíme.

2.1 Role matky

Pro pochopení zásadních pojmů ve výzkumu, se snažíme ujasnit vždy jejich význam. Na tomto místě chceme objasnit pojem „matka“. Ovšem zde jsme narazili na jeden z problémů, se kterými se setkáváme v běžné komunikaci. Význam tohoto pojmu (nejen „matka“) není jednoznačný a podléhá historicko-kulturním i sociálním odlišnostem. Vymezit tento pojem se snažil i psycholog Erik Erikson. Dospívá však k závěru, že přesný význam pojmu „matka“ neexistuje, protože povědomí o tom, kdo to je, je jen jakousi stereotypizovanou karikaturou. [Erikson, 2002: 265-266]. Snad důležitější pro náš výzkum je popsat, jakou úlohu měli matky v žité realitě v ČR od 50. let min. století?

Celé období, kdy na území dnešní České republiky byl dominantní politickou ideologií socialismus (1948-1989), bylo jedno z hlavních tzv. ženských témat „emancipace“. Její chápání však bylo míněno spíše ironicky [Vodochodský, 2008]. Toto emancipační období bylo rozděleno do dvou etap (50. a 60. léta, 70. a 80. léta). To, co spustilo emancipační projevy, byl „nadiktovaný nástup žen do placeného zaměstnání po roce 1948,“ který byl ovlivněn marxisticko-leninskou ideologií [Vodochodský, 2008]. Ačkoli tímto ženy dosáhly realizace mimo domácnost, nedosáhly

tak osvobození od práce v domácnosti. Kromě práce v ní jim přibyla tzv. „druhá směna“ mimo domácnost. To mělo důsledek psychického a fyzického vypětí ženy. Navíc ženy měly nižší platy než muži, proto Vodochodský o tomto období uvažuje jako o „patriarchátu na socialistický způsob“. Tehdejší ideologie navíc muže vnímala jako osoby, které jsou věrnější stávající ideologii, proto si zasluhují vyšší sociální ohodnocení. Ve společnosti vznikl tak stereotyp, že muž je hlavním živitelem rodiny. „Ženy si nebyly vědomy svého útisku jako něčeho specificky ženského, nepřikládaly mu „genderovaný“ význam, neobviňovaly z něj přímo muže, ani své vlastní, ani cizí. Na vině byl podle nich komunistický systém jako takový a jeho politika, která je utlačovala stejnou měrou jako muže“ [Vodochodský, 2008]. Velké množství práce, které měly ženy v domácnosti, byly kladně přijímány režimem. Časová vytíženost v těchto úlohách je omlouvala, že nebyly politicky činné [Vodochodský, 2008].

2.2 Matka v časopisu *Mateřídouška*

V této části výzkumu byla použita čistě metoda interpretativního čtení. Během výzkumu jsme z textů vypisovali, co všechno matka dělá, co se o ní říká, jak je popisována, jaké má vlastnosti a jaké role jsou jí prisuzovány. Z kvalitativního šetření vyplynulo, že role matky v námi zkoumaných ročnících má čtyři základní úlohy, které se neustále opakují. Jsou to domácí práce, péče o děti, vztah k manželovi a popis vlastností matky. Z nich jsme utvořili dvě podkategorie. Dvě z nich jsme nazvali jako „pracovní“ (práce v domácnosti a s dětmi) a další dvě jako „vztahové“ (vztah k manželovi a popis vlastností matky). O dalších aktivitách matky jsme ze stránek *Mateřídoušky* nedostali v podstatě žádné informace. Jen ve dvou příspěvcích ve vzorku měla matka i nějakou volnočasovou aktivitu (šla s manželem do divadla) a jen v jednom případě vykonávala jinou práci než domácí práce, a to konkrétně v ročníku 2009.

Tvorba kategorií měla následující logiku. Ve výběrovém vzorku jsme k rodinným postavám (matka, otec, dítě, prarodiče) vypisovali slovesa, která popisovala jejich činnosti. Navíc jsme k postavám doplňovali informace, které o nich mluvily jiné postavy. Některé činnosti se opakovaly, ty jsme ponechaly a snažily se je zobecnit. Tím jsme vytvořily dané kategorie.

Některé kategorie se mohou svými významy překrývat. Například činnosti v domácnosti, mohou být jiným projevem lásky k dětem a k manželovi, než třeba pochvala nebo fyzický kontakt. Ale pro odlišení jsme činnosti, které např. matka dělá

sama (např. vaření, šití, pečení) oddělily od aktivit, které dělala s druhými nebo pro druhé.³²

Manželský poradce Gary Chapman v knize *Pět jazyků lásky* zobecnil pět projevů lásky mezi manžely. Tyto projevy se dají určitým způsobem zakoušet i ve vztahu k druhým lidem. Vymezil pět různých způsobů, jakým si lidé projevují lásku. Jedná se o slova ujištění (pochvaly apod.), pozornost (čas strávený spolu), přijímání darů (darování dárků), skutky služby (veškerá práce pro druhého – úklid, spravování věcí atd.) a fyzický kontakt. Přestože činností je mnoho, všechny se dají podle něj zobecnit pod soubor pěti významů lásky, tj. všeho, co si pod tím člověk představí a co vnímá pro sebe jako větší projev lásky. Ovšem každé individuum je zcela originální a neopakovatelná bytost. V textu se nedaly všechny aktivity zobecnit tak, aby se zcela nepřekrývaly. Asi by nám zůstala jen jedna kategorie – projev lásky, popř. reakce na tyto projevy.

Rodinné postavy v *Mateřídoušce* sice nějak vyjadřovaly lásku nebo naopak, ale jejich chování a jednání se nedalo úplně zobecnit, protože ne vždy jsme o jejich vztahu věděli dostatek informací. Texty byly krátké, proto jsme se snažili poznat významy dostupných sloves a z nich utvořit kategorie.

³² Projevy lásky k dětem – týkalo se fyzického kontaktu; pochvaly – slovní kladné ohodnocení chování; trávení volného času – týká se her s dětmi mimo a v domácnosti; výchova – projevy, kde explicitně hodnotí chování dětí, odděluje dobré od zlého.

Tabulka č. 3: Práce matky – „pracovní“

	Práce v domácnosti	Práce s dětmi
1949	Vaří Umývá nádobí Šije	Projevuje jim lásku Chválí je Tráví s nimi volný čas Vychovává
1959	Vaří Šije Chodí na nákup Pere oděvy	Miluje je Vodí je do školy Zpívá jim ukolébavky Hraje si s nimi Utěšuje je Vychovává
1969	Vaří Šije	Chrání je Vypráví pohádky Komunikuje s nimi Píše jim dopisy na tábor Vychovává
1979	Vaří Šije	Rozhoduje o jejich budoucnosti Vychovává Vypráví jim pohádky Miluje je
1989	Uklízí	Bojí se o ně Kárá je
1999	Vaří Peče	Vychovává Uspává Povzbuzuje Bojí se o ně Pečuje o jejich zdraví
2009	Práce mimo domácnost - malířka	Řeší s nimi jejich problémy Mají partnerský až kamarádský vztah Stará se o jejich výkony ve škole

2.2.1 Vztah k domácnosti a k dětem

Jak víme, v žité realitě ženám kromě úlohy v domácnosti, přibyla tzv. „druhá směna“ – práce v zaměstnání. Období, kdy v ČR byla ideologicky ovlivněna socialismem, od 40. do 90. let však žena v *Mateřídoušce* nevykonává jinou práci práce než v domácnosti. O její další práci se nikde v textech nic nezmiňuje. Pomocí interpretativního čtení, které má svůj základ hermeneutické tradici, jsme zjistili, že v celém období socialismu (roč. 1949-1989) vykonávají ženy dvě hlavní práce v domácnosti – vaření a šití.

Ačkoli v žité realitě byly utlačeny politickým režimem, v časopise ženy (i muži) soudobou ideologii podporovaly. V článkách měli matky i otcové přimět své děti k nástupu do Jiskřiček, tj. do pionýrské mládežnické organizace. Časopis tak byl využit k šíření socialistické ideologie. Hlavní úlohou ženy byla v podstatě dvojitá práce – v domácnosti a práce s dětmi, taktéž vykonávaná vně domácnosti. Matkám bylo

připsáno velké množství úloh, které by měly s dětmi vykonávat. Těch bylo více než domácích prací. Práce matek s dětmi jsou většinou stereotypní: týkají se zabezpečení dostatku lásky, péče, jídla a výchovy dětí. Tyto činnosti se během celého vydavatelského období neměnily. O této klasické a neměnné úloze matky píše i Vágnerová [Vágnerová, 2000].

Matka v tomto období nijak zvlášť nemění svou roli k dítěti. Zabezpečuje psychické a fyzické potřeby, pro děvčata je vzorem pro jejich budoucí role, pro chlapce je stále ochránkyní jistoty a bezpečí [Vágnerová, 2000:172-173]. Zobrazená role matky tudíž nevybočuje normám, které jsou popsány ve vývojové psychologii.

Po roce 1989 se postavení žen mění nejen ve společnosti, ale i v *Mateřídoušce*. Žena je zbavena jha být politicky aktivní, resp. být alespoň pasivní tak, jak jí diktovalo tehdejší politické zřízení. V časopise se stále nepíše o tom, že žena chodí do zaměstnání mimo domácnost, ale už vykonává odlišné domácí práce než v dřívějších ročnících. Není jí rigidně stanoveno, že by měla šít či vařit. V následujících ročnících se občas objeví, že vaří, nebo vykonává jinou domácí práci (mimo roč. 2009).

Ovšem v roč. 2009 časopisu *Mateřídouška* žena žádnou domácí práci nevykonává. V tomto ročníku je zaznamenáno, že matka má kreativní zaměstnání - je malíčkou. To ovšem neznamená, že pracuje mimo domácnost; ateliér může být součástí domácnosti. Její místo je tak potenciálně umístěno opět vně rodinného domu. Jelikož tato informace nebyla explicitně znázorněna, zůstává na pozici otázky. Z toho by mohlo vyplynout, že matka v *Mateřídoušce* jinou práci než vně domácnosti po celé vydavatelské období nevykonávala. Chování matek není v *Mateřídoušce* podmíněno kulturou, která je zaznamenána v žité realitě. Od 70. let³³, kdy ženské role nabývaly nových úloh, musely mít kromě úlohy v domácnosti ještě nějakou roli mimo ni, což jsme na tento jev v žádném článku nenarazili [srov. Alan, 1989:145]. Ale můžeme tvrdit, že chování matek v časopise podléhá dané kultuře v tom, že ženy se chovají tak, jak je v daném kulturně-společenském zřízení považováno za akceptovatelné. Sice je zastřena její práce mimo domácnost, ale na druhou stranu je zvýznamněna její práce v domácnosti, která je považována za společensky uznanou činnost.

³³ Hlavním rozdílem je, že žena v 70. letech nabývá nových rolí:

„(1) Zaměstnaná žena nadále zůstává zodpovědná za organizaci a fungování rodiny.

(2) Zaměstnanost žen jen pozvolna mění úroveň účasti mužů na práci v domácnosti.

(3) S celkovou explozí volného času v sedmdesátých letech se nezvýšil podstatněji objem času, který rodina tráví doma společně.

(4) Klesá účast dětí na domácích pracech.“ [Alan, 1989:145].

Je znát, že v časopise se trochu ženina úloha v domácnosti se proměňovala, zvláště po roce 1989. Ale nemění se jen práce v domácnosti, ale i jejich vztah dětem. Matky o ně mají větší strach, zajímají se více o jejich zdraví. Z matky-vychovatelky se stává rovnocenný partner, dítě je jejím přítelem. Vztah matky a dítěte byl mimo roč. 2009 zobrazován s dítětem do období středního školního věku. V roč. 2009 byl vylíčen vztah rodič – dítě v nastupující pubertě (starší školní věk).

Tabulka č. 4: Práce matky – „vztahové“

	Vlastnosti matky	Vztah k manželovi
1949	Krásná Stará se o sebe Zajímá se o módu Upovídaná Umí naslouchat	Poslouchá ho Říká mu, co potřebuje
1959	Hodná Citlivá Pořádkumilovná Pláče Usměvavá Radostná	Prosí ho pomoc s výchovou
1969	Moudrá Usměvavá	Požaduje od něho uznání Nesmí ji podvádět Společně vychovávají děti Jsou dětem vzorem
1979	Pracovitá Milující Přátelská Krásná Slušná	Mají se rádi Společně tráví s dětmi volný čas Žena si vybírá vhodného partnera pro život S manželem naplňují práva dítěte
1989	Starostlivá	S manželem tvoří rodinu Žije s mužem v lásce
1999	Krásná Rodí děti Statečná	Tráví spolu volný čas Požaduje po něm významné povolání, aby si ho mohla vážít
2009	Krásná Rodí děti Křičí Pláče	Nemusí být spolu celý týden Dokáží se usmířit a řešit hádky

2.2.2 *Vlastnosti matky a vztah k manželovi*

Vlastnosti matky jsou až na dva případy kladné. Výjimku tvoří záznam v ročníku 1949, ve kterém se píše, že matka je upovídaná, což se může chápat jako vlastnost s negativní konotací, a pak v ročníku 2009, ve kterém je zaznamenáno, že matky křičí. Hodnocení matky, která se nejvíce opakovala, byla, že je krásná (mimo roč. 1959, 1969 a 1989).

Ve vztahu k manželovi se nedá zobecnit, jaký má k němu vztah, ale dá se zjistit, co ve vztahu k němu dělá: většinou od něho něco žádá, popř. mu něco přikazuje nebo ho prosí, aby něco zařídil. Mimo roč. 2009 se jevila být vůči manželovi na podřízené pozici. Společně matka a otec byli zobrazováni během činností ve společně tráveném času v domácnosti nebo i mimo ni, který trávili spolu s dětmi (výlet, dovolená, návštěva příbuzných). Jejich vzájemný vztah, jevící se jako bezproblémový a láskyplný, nesměl být narušen nevěrou, jak se o tom píše v roč. 1969. Žena podle mediálního diskursu by měla muže obdivovat. Její obdiv si manžel zaslouží tím způsobem, že zajistí kvalitní životní podmínky pro domácnost. V časopise ženy požadují, aby manžel měl čím dál tím lepší a lépe placené zaměstnání, kterým zvýší sociální status rodiny. Tato naléhavost vzrůstala s každým sledovaným ročníkem. To koresponduje s žitou realitou, kdy od 60. do 90. let bylo velkým trendem klást důraz na dobré ekonomicko-materiální zajištění rodiny [Sullerotová, 1998:33].

2.2.3 Další témata vztahující se k matčině roli

2.2.3.1 Rození dětí

Další téma, které se objevovalo v souvislosti s matčinou rolí, bylo zobrazení nového člena v rodině. Až do 90. let ve všech příspěvcích, kde se objevovalo téma narození nového potomka, dítě nosil čáp, tudíž matka v tomto ohledu nebyla zapotřebí. Ovšem od 90. let dítě rodí matka. V jednom článku se dítě dovědělo i o prenatálním vývoji dítěte, který byl přirovnán k růstu malého kuřátka.

2.2.3.2 Romská matka

Novým tématem, které se začalo objevovat po roce 1989, bylo téma romských matek, a to v celoročním seriálu *Dvanáct romských příkázání*. Základní vlastností romské matky je, že drží celou rodinu pohromadě. Rodina se skládá z velkého počtu členů a příbuzných, kteří žijí pospolu. Žena je vnímána jako hlava rodiny, má velkou vážnost, na rozdíl od neromských matek, kdy je žena v podřízené funkci a o jejím ocenění se vůbec nemluví.

2.2.3.3 Nevlastní matka

Dalším tématem, které se v této souvislosti v časopise objevilo, bylo téma nevlastní matky - „macechy“. Toto téma jsme našli v ročnících 1949, 1989 a 1999. Macecha se

v každém ročníku chovala stejným způsobem: neměla ráda nevlastní děti, chtěla se jich zbavit, byla zlá, měla ráda jen vlastní děti. Pokud se nevlastních dětí zbavila, na závěr toho litovala. Její zlý čin byl vždy potrestán. Jen na okraj musíme zmínit, že chování nevlastního otce bylo zcela odlišné od matčina. Nevlastní otec měl všechny děti bez rozdílu (vlastní i nevlastní) rád a neměl v úmyslu žádnému z nich škodit.

2.3 Role otce

„Otec je definován jako rodič mužského pohlaví. Rozlišujeme roli biologickou (otec je ten, kdo dítě zplodí), sociální (otec je ten, kdo se o dítě dlouhodobě stará, kdo je vychovává) a právní (komu přináleží rodičovská odpovědnost, práva a povinnosti). V naší společnosti jsou všechny tři role ve většině případů spojeny“ [Bakalář, 2002:190].

Charakteristika osoby otce a jeho role má svou idealizovanou podobu. Podle knihy M. A. Goetzové *My Father, My Self. Understanding Dad's Influence on Your Life*, v třetí kapitole (*Great Dads: The Father You Always Wanted*, česky: *Bezva tátové: Otec, kterého jste vždy chtěli*) muži a ženy připisovali mužům-otcům takové role, které jim připadaly jakožto ideální. Nejčastěji jim byly přisuzovány tyto rysy: „měl by být zde pro děti, vyjadřuje volně svoji náklonnost, poskytují dětem lásku, péči a ničím nepodmíněné přijetí dětí, tráví čas s dětmi, přičemž jim dávají najevo, že jsou tu jen pro ně, projevují kladnou citovou náklonnost fyzickým kontaktem, aktivity mužů, které muži dělají ve volném čase, dělají i s dětmi, ke svým manželkám projevují lásku a respekt, jsou svým dětem příkladem, ochraňují děti a nevyčleňují děti z rodinných rozhovorů“ [Goetz, 1998: 42, cit Bakalář, 2002: 162].

Podle Eriksona, který hlavně charakterizoval typického amerického otce, by otec neměl skrývat svou poměrnou slabost jen kvůli patriarchálním nárokům. Důležitější není pro něj naplnit nějaký zkruslený obraz o své osobě, ale být sám sebou. Z tohoto důvodu je jeho postoj ke své vlastní identitě daleko svobodnější, tudíž i silnější, neboť mu nejde o naplnění mýtů a představ o své osobě. Nemá problém, na rozdíl od své ženy s tím, jaké má povolání, jeho syn v něm vidí vždy ideál, ale i se snaží své děti v jejich očích sám sebe neidealizovat [Erikson, 2002: 287].

Přítomnost otce ve výchově dětí je důležitá, protože otec je ten, kdo ukázněje děti, ukazuje jim hranice. Při hrách s dětmi, které bývají odvážnější než s matkou, se děti učí riskovat a zkoumat, setkávají se tak s omezeními, které jim ukazují hranice lidského bytí a hranice vlastních potřeb. Také bylo zjištěno, že ženy, které byly vychovávány bez

otce, v dospělosti trpí nenaplněnou touhou být akceptováni muži, což může vést k promiskuitnímu způsobu života [Bakalář, 2002: 146].

Z hlediska vývojové psychologie je role otce velmi důležitá v období mladšího a středního věku, prochází velkou obměnou. Matka naplňuje stále tutéž funkci (pocit bezpečí a jistoty), ale otec tento pocit naplní jen za předpokladu, pokud je přítomen.

Otec je zdrojem informací, které matka z nejrůznějších důvodů nemůže poskytnout (např. je jinak zaměřená), funguje jako podpora samostatnosti, sebejistoty a sebedůvěry [Vágnerová, 2000:173]. Otec má podle Vágnerové jinou autoritu než matka, protože matka je vždy každodenně přítomná, a tak její zásahy působí v rodině stereotypně, autorita otce je jiná, protože nezasahuje do všednodenních záležitostí, navíc anatomická odlišnost otce vzbuzuje pocit síly a většího respektu. Otec je vzorem pro mužskou roli. Pro syna je modelem mužské role, která zahrnuje vzor pro profesi, záliby, sporty, jednání a řešení situací [Vágnerová, 2000:174]. Chlapci se této roli učí díky interakci s otcem pomocí nápodoby a identifikace s touto rolí. Pro dcery je otcova mužská role doplňující rolí k ženské. Matka svými postoji a názory ovlivňuje, jak bude otcova role přijímána a jakou bude mít hodnotu. „Pokud matka otce akceptuje a pozitivně hodnotí, potvrzuje tím dítěti jeho hodnotu, resp. i obecnou hodnotu mužské role“ [Vágnerová, 2000:175]. A jak se k sobě otec s matkou vzájemně chovají, to slouží dětem jako model vztahu mezi mužem a ženou. Pokud se v období školního věku rodina rozpadá, působí to negativně na děti, neboť se jim rozpadá jistota celého okolního světa. Vágnerová to komentuje takto: „nemůžeš-li se spolehnout na svoje rodiče, nemůžeš se spolehnout na nic“ [Vágnerová, 2000:175]. Rodinné zázemí je najednou problémem, který se musí řešit [Vágnerová, 2000:175].

2.4 Otec v časopise *Mateřídouška*

Činnosti otce, které naplňoval, se lišily od těch, které měla matka. Kategorie, které jsme k jeho roli vytvořili, byly realizovány stejným způsobem, jako když jsme zkoumali roli matky. Zjistili jsme, že některé kategorie měli společné: naplňování práce v domácnosti a vtaž k dětem. Jiné se naopak neobjevují, např. jeho vlastnosti. V textech se nepsalo, jaký je otec, jaké má vlastnosti, ale co dělá.

Podrobně ilustruje i tabulka č. 5, kterou jsme rozdělili podle činnosti v domácnosti a mimo domácnosti a podle vztahu k dětem a k manželce. V poslední tabulce č. 6 je zaznamenána ilustrace vlastností otce, které byly zaznamenány v jednotlivých ročnících.

Tabulka č. 5: Práce otce mimo domácnost a v domácnosti

	Zaměstnání	Vztah k domácnosti
1949	Rybář Kučec Sedlák Lovec Práce ve fabrice	Živitel rodiny Žádné domácí práce nevykonává
1959	Rybář Cirkusák	Práce na zahradě Kutilství
1969	Kučec Spisovatel	Živitel rodiny Nakupuje
1979		
1989		
1999	Provazochodec Botanik	Příprava vánočního stromku
2009	Práce v agentuře	Živitel Nakupuje

2.4.1 Zaměstnání otce a jeho vztah k domácnosti

Ačkoli v roč. 1979 a 1989 nemáme žádné informace o pracích otce, můžeme z ostatních 5. roč. vyčíst, že jeho hlavní úlohou je mít nějaké zaměstnání. Zajímavé je, že v roce 1949 i 1959 to byl shodně rybář. Ovšem jeho zaměstnání má v dalších ročnících jinou funkci a odlišný sociální status. V prvních dvou námi zkoumaných ročnících spíše vykonává dělnické manuální práce, postupem času je jeho zaměstnání kreativnější a lépe ohodnocené. Z dělníka (40. a 50. léta) se stává umělec (spisovatel - 60.léta), posléze vědec (botanik - 90. léta) a v posledním ročníku je managerem v agentuře. Jistě je nezajímavé, že v každé době je práce otce reprezentovaná jiným zaměstnáním. Tento fakt může být podmíněn daným časovým obdobím a stávající kulturou, které se také podílejí na konstrukci reality. Ta určovala, jaké zaměstnání bude mít lepší sociální status.

V příběhu, kdy byl otec botanikem (rok 1999), se manželce manželovo povolání nelíbilo, protože se jí zdálo málo významné. Tento jev, popisoval jej i Erikson [2002], kdy matky mají problém se zaměstnáním manželů. Dítě (chlapec), které rodiče měli, si přálo být bankéřem, aby maminku udělalo šťastnou. Chlapec maminku miloval. Z textu můžeme interpretovat, že u chlapce probíhal „oidipovský komplex“ (srov. genderové stereotypy u dětí s. 66-70). Dítě chtělo být lepší než otec.

Ačkoli se tam objevil tento psychologický jev, můžeme v příběhu najít i jev sociální. V příběhu se jevila práce bankéře významnější než práce botanika. Důvodem bylo lepší platové ohodnocení, které zajišťovalo vyšší standard domácnosti.

V časopise bylo základní úlohou otce být živitelem rodiny, popř. vykonávat jen drobné práce v domácnosti. Tento jev se za celé vydavatelské období neproměnil.

V žité realitě narůstají stále vyšší a vyšší nároky (od 60. do 90. let) na kvalitu života a na dobré zabezpečení dětí, jež byly důsledkem nástupu žen do zaměstnání. V silách muže nebylo možné ekonomicky zajistit rodinu. Muži se tím pádem podíleli na chodu domácnosti, neboť ženy nebyly sto unést dvě práce najednou – zaměstnání mimo domácnost a v domácnosti [Sullerotová, 1998:33]. V mediální realitě akcent na zvýšený podíl prací otce v domácnosti nebyl zaznamenán.

Tabulka č. 6: Vztah otce k dětem a k manželce

	Vztah k dětem	Vztah k manželce
1949	Tráví s nimi volný čas Má je rád (vlastní i nevlastní) Vychovává je Je pro děti vzorem	Pečuje o ni Chrání ji Poslouchá její příkazy
1959	Obdivuje je Hraje si s nimi Vyučuje je Tráví s nimi volný čas Vychovává je Trestá	Nechá si od ní sloužit
1969	Vyučuje se Má o ně starost	
1979	Tráví s nimi volný čas	
1989	Tráví s nimi volný čas Vyučuje je Vychovává Učí je nebojácnosti Je pro ně vzorem Předává dědictví	Kupuje jí šperky
1999	Tráví s nimi volný čas Utěšuje je Děti se s otcem nenudí Vyučuje je Stará se o výběr partnera pro dceru	Drží s ní pohromadě Miluje ji Dělá jí radost Tráví spolu volný čas
2009	Motivuje je k lepším výkonům ve škole Dává jim peníze Kará Má je rád Nejlepší je dědicem	Domlouvá se s ní Hádá se s ní

2.4.2 *Vztah otce k dětem*

Ze zjištěných výsledků je patrné, že otec ve svém volném děti čase poučuje nebo vychovává. Bývá pro děti vzorem. Jeho přístup k dětem se mění - je čím dál tím více přísnější. Specifický je ročník 2009, kdy otec jako výchovný motivační prostředek pro své děti používá peníze. Z výzkumu víme, že otec, který je v tomto ročníku (2009) zobrazován, má vyšší sociální status, pracuje v agentuře. Myslí i na kariéru svých dětí, proto se stará o jejich dobrou výchovu a chce pro ně co nejlepší vzdělání. Zatímco v předcházejících ročnících byl otec ten, který se stavěl svým dětem na odiv, v roč. 2009 je ve výchově aktivnější.

Vypadá to, jako by se nám zde odkryly některé z modelů otcovství, jak jej popisuje Radka Dudová [2009]. V tradičních společnostech byl otec učitel morálky a náboženství. Jeho postavení bylo značně autoritářské. S tímto typem jsme se v diskursu *Mateřídoušky* nesetkali. Ale další modely už bychom mohli akceptovat. Druhý a třetí model představuje otce, který je vzdáleným živitelem rodiny a rodovým modelem. Tento typ by mohl být od 50. do 90. let platný i pro mediální diskurs *Mateřídoušky*. Posledním modelem otcovství, který je fenoménem i v současné společnosti, je tzv. „nový otec“, který má dvě polarizace: buď stejně jako matka pečuje o děti už od počátku jejich života, nebo je nezodpovědný a v rodině nepřítomný [Dudová, 2009]. Tento model se shoduje s informacemi získanými z roč. 2009. V některých člancích otec stejně jako matka zasahuje do výchovy svých dětí, na druhou stranu se setkáváme s případem, kdy otec je doma jen o víkendech.

2.4.3 *Vztah otce k matce dětí*

Ze získaných dat nemůžeme zobecnit vztah manžela k manželce, resp. k matce dětí.³⁴ Z toho mála informací, které jsme získali, můžeme vydedukovat, že jeho zásadní úlohou je chránit ženu a děti a být živitelem rodiny. Ročník 1949 a 1959 vypovídá o nadřazeném postavení muže ke své ženě. Z ročníků 1969 a 1979 jsme o jejich vztahu nedostali žádnou informaci. Od roku 1989 do roku 2009 se vztah muže k ženě mění. Z ročníku 1989 můžeme vyčíst, že muž ženě projevuje přízeň. Ročník 1999 mluví o rovnocenném vztahu, kdy muž i žena (manžel i manželka) jsou spolu, jsou spolu rádi a spolu tráví volný čas. O deset let později se však dovídáme, že manžel s manželkou se

³⁴ V textech nebylo však vždy explicitně uvedeno, zda žena po boku otce byla i jeho manželka.

spolu hádají a řeší určité záležitosti. Rodina jako taková však i nadále zůstává celistvá, resp. nemáme informace o rozvodu. Manželé však spolu netráví tolik času. Hovoří o tom fakt, kdy v článku (roč. 2009) se psalo, že otec jezdí domů pouze na víkendy. Nemluví se tu o české rodině, ale o americké.

Manželé si v periodiku odlišným způsobem projevují city. „Všeobecně rozšířená skutečnost, že ženy jsou intimněji spojeny s ranou péčí o dítě (v čemž kojení hraje základní úlohu), je primární příčinou toho, proč ženská role v rodině i mimo ni jeví tendenci k větší expresivitě nežli mužská“ [Možný 2002:103].

Ačkoli v žité realitě se píše, že ženy jsou daleko více citově založené, v tomto mediálním produktu tomu tak nebylo. Mezi základní odlišnosti otcovy role patřilo větší projevování citů. Také na rozdíl od matek jejich činnost byla směřována mimo i vně domácnost. Ženina činnost byla pouze vně domácnosti. Zatímco hlavní zaměstnání ženy byla práce v domácnosti a s dětmi, otec měl zaměstnání mimo domácnost a práci s dětmi naplňoval ve volném čase. Žena žádný „volný čas“ neměla.

Rozdělení rolí v mediální realitě koresponduje s popisem žité reality. Podle Parsonse [cit. Možný, 2006], zástupce strukturního funkcionalismu, má takovéto rozdělení rolí pozitivní vliv na fungování rodiny. Podle něj bylo dobré, když v ní byla přítomna tzv. vůdčí osobnost – tím byl chápán muž (Parsons zde hovoří o tzv. instrumentálním vůdcovství). Můžeme zde vidět určitou spojnici s názorem Vodochodského [2008], který v období socialismu viděl rodinu fungující na principu patriarchálního zřízení.

Podle Parsonse [cit. Možný, 2006] muž díky svému pracovnímu postavení začleňoval rodinu do jisté sociální vrstvy. Na této mužské roli měla podíl i jeho žena, která se starala o pocit jakéhosi bezpečí. Tím svému muži přispívala k lepší práci ve světě, protože pro něj vytvářela důležité prostředí odpočinku. Parsons za nejfunkčnější rodinu považoval tu, kdy žena je orientována dovnitř rodiny a muž se soustředí ven - do širší společnosti [srov. Možný 2006:54]. Parsons byl však od 70. do 90. let za tento názor kritizován. Až teprve na počátku devadesátých let se vrací kyvadlo sociologické teorie k novostrukturalismu a společenské klima k neokonzervatismu. Je nezajímavé, že podobné tendence jsme zaznamenali i v našem výzkumu. Otec se po dvacetiletém „zmizení“ ve vztahu k manželce opět objevuje. Jako by byl opět kladen důraz na celistvost rodiny.

V současné době však rodina může být ohrožena sebestředným individualismem a hédonickým konzumerismem, jak o tom píše Možný [2006:55]. Kládeme si proto

otázku: Proč jsme v posledním ročníku měli tak málo informací o instituci rodiny? Nemůže to mít souvislost s tím, že do centra dění se dostávají individuální osobnosti? Jaký to má následek na celé fungování společnosti? Neznamená to tedy, že rodina je opravdu v krizi a že se z nás stává společnost tzv. „osamocených jedinců“? Konečně o tom píše i ve své práci *Individualizovaná společnost* Zygmund Bauman [2004]. Nejsou až příliš tyto jevy, zaznamenané v žité realitě, znát i v periodiku *Mateřídoušky*? Je tedy médium opravdu jen odrazem žité reality? Na to si odpovíme závěrem, kdy všechny dosavadní poznatky a zjištění shrneme. Nyní pozornost budeme věnovat zobrazení dětí a jejich rolí v rodinném diskursu *Mateřídoušky*.

2.5 Role dítěte

Ačkoli období dětství je součástí vývoje každého člověka, vnímání dětství jako něčeho specifického je fenoménem až doby moderní. Proč? V tradičních společnostech rodina byla zakládána na jiných než citových podnětech, proto jednotlivým členům rodiny, i dítěti, byly připisovány jiné role. Až v době moderní byla dětem věnována zvláštní citová pozornost zaměřená na jejich výchovu a vzdělání. Dítě se stávalo středobodem rodinného dění. Vrchol tohoto vývoje nastal v období emancipačního hnutí žen v druhé polovině minulého století (70. léta 20. stol.). V té době byla zmnožena potřeba důležitosti pocitu lásky v partnerském vztahu. Kromě lásky k dítěti si každý člen rodiny vyžadoval potřeby lásky a citové náklonnosti, tudíž dítě se opět dostávalo mimo centrum větší pozornosti. Důležité už nebylo blaho rodiny jako celku, ale každého individua. V podstatě by se doba moderní v tomto ohledu dala shrnout jako období postupné individualizace [Dudová, Vohlídalová, 2005].

Sociální kategorie dětství se nedá zobecnit, protože koncept dětství je podmíněn kulturně, historicky a sociálně. Lze na něj nahlížet jak z pohledu synchronního i diachronního, tak i z hlediska různých teorií. To, co mnohé definice dítěte a dětství mají společného, je, že dítě ve vztahu s dospělým je nevyspělou osobou [Julínková, 2008:7].

2.6 Dítě v časopise *Mateřídouška*

Dle zmíněných popisů dětství se toto období jeví jako čas, kdy jedinci mají potřebu saturace nejrůznějších potřeb. Ovšem jaké mají role? Co mimo uspokojování potřeb dělají, to jsme zjišťovali v analýze.

Výzkumem jsme mohli zjistit, že v časopise *Mateřídouška* je dítěti připisováno několik rolí. Jedněmi ze základních rolí ve vztahu k rodinným příslušníkům je být dítětem, vnoučetem, sourozencem, příbuzným. Tyto role jsme rozdělili do několika kategorií. V tabulce jsou zaznamenané činnosti, které časopis uváděl opakovaně. Jednotlivé role se díky neustálému opakování staly pro dané ročníky normou.

**Tabulka č. 7: Vlastnosti dětí zobrazené v časopise Mateřídouška
v jednotlivých ročnících**

	Vlastnosti dětí
1949	Zlobí Hádají se Jsou fyzicky trestány za neposlušnost Hodné k prarodičům Líné Mlsné Upovídané
1959	Hrají si Poslouchají rodiče Chtějí být pionýry Zlobí Jsou podobné svým rodičům Těší se domů Uklízejí Připravují se do školy Chtějí zvíře Touží po lásce rodičů
1969	Umějí se poučit ze svých chyb Kutilství Jsou solidární Vědí, že ne všechny děti mají maminku Váží si maminky Jezdí na tábory
1979	Snaží se zalíbit matce Snaží se poslouchat Snaží se být pilné a dobře se učit Neposlušné Nepořádné Přejí si mít hodně sourozenců
1989	Snaží se nezlobit Pomáhají s domácími pracemi Nemají rády školu Mají velkou fantazii Chtějí mít zvíře Hrají si Učí se od seniorů
1999	Rodí se v porodnici Pomáhají s domácími pracemi Pokud jsou sirotky, musejí doma hodně pracovat
2009	Prozíravé Připravují se na kariéru

2.6.1 Vlastnosti dětí

Napříč ročníky jsme se o vlastnostech dětí dozvěděli poměrně hodně informací, ovšem jejich chování a vlastnosti se projevovaly různě. Většinou mají určité negativní vlastnosti spojené s neposlušností. Za tu byly vždy pokárané. Doma pomáhají s domácími pracemi, učí se a hrají si. Snaží se naplňovat očekávání dospělých, jejich

jednání je hodnoceno jako nedokonalé a ne bezchybné. Jednou ze základních vlastností dětí je, že mají dělat rodičům radost, ale na druhou stranu je zlobí.

Tabulka č. 8: Vztah dětí k matce a k otci

	Vztah k matce	Vztah k otci
1949	Nechávají si od ní sloužit Pomáhají jí s domácími pracemi Tráví s ní mnoho času Syn chce mít k mamince podobný vztah jako jeho otec, chce být i lepší než on, protože ji miluje	Mají v něm vzor, zejména synové
1959	Pomáhají jí Poslouchají ji, protože ona dává rozkazy Zlobí ji Milují ji	Jsou hrdí na svého otce Chtějí, aby táta byl hrdina
1969	Pomáhají jí Milují ji Jsou rádi, že ji mají Obdivují ji	
1979	Obdivují ji Milují ji Cítí se s ní v bezpečí Píší jí básničky Dávají jí květiny	
1989	Dávají jí květiny Milují ji	Je pro ně vzorem
1999	Předvádějí jí, co všechno umí Dávají jí dárky	Tráví s ním volný čas (bere děti do divadla)
2009		

Dominantní úlohou matky je péče o děti. Děti s matkou tráví více času v mediálním diskursu *Mateřídoušky*, a tak o jejím vzájemném vztahu víme více informací. Od roku 1949 do roku 1969 se zde vyskytují dva stejné projevy: pomoc v domácnosti a projev lásky. Do roku 1999 děti přestávají mít podíl na domácích pracích, matku stále obdivují a milují, ale navíc jí začnou dávat drobné dárky (od konce 70. let), ať už květiny nebo malá literární díla v podobě básní, která opěvují její ctnosti (lásku, krásu a jedinečnost). Od 90. let jsou vlastnosti dětí zaměřeny zejména na přípravu budoucího povolání, proto matce předvádějí, co všechno znají a umějí.

Vztah dětí k otci je velmi neurčitý. Otec je ten, kterého obdivují a který s nimi tráví volný čas. Tento vztahový rys se nijak během časového období nemění, ale z ročníků 1969, 1979 a 2009 o jejich vztahu nemáme žádné informace.

Zcela viditelněji svou náklonnost děti více projevují matce. Otázkou je, zda to nemůže být tím, že matka je více zobrazována, je více doma, tudíž s ní zákonitě tráví více času.

S koncem 90. let nějakým způsobem reprezentovaný vztah k matce a k otci mizí. Je to dáno možná i tím, že tematika rodiny se obecně vytrácí z mediálního diskursu *Mateřídoušky*. Nebo se z nás stala (i v mediálním prostoru) společnost osamělých jedinců?

Tabulka č. 9: Vztah dětí k ostatním příbuzným

	Vztah k prarodičům	Vztah k strýcům a tetám
1949	Neposlouchají je	Hrají si spolu Dovedou se spolu pohádat
1959	Snaží se poslouchat Snaží se mít k nim ohled Hrají si spolu	
1969	Vzpomínají na mrtvé prarodiče s láskou Mají k nim úctu Nechají si od nich poradit Neposlouchají je	
1979		
1989	Poučují je Žádají od nich sladkosti Pomáhají jim s prací s dobyt看em	Vzpomínají na lidi, kteří už nežijí (prababička a pradědeček)
1999	Mají v nich vzor Chodí je navštěvovat (zvláště když jsou nemocní) Jezdí k nim na prázdniny	Tráví s nimi volný čas
2009		

Z výsledků se nedá zobecnit, jaký mají děti vztah ke svým prarodičům. Jisté je, že chování dětí, jak už bylo zmíněno dříve, bývá ohodnoceno za neadekvátní, teprve se učí spouště věcem, proto některé věci neumějí. Prarodiče jsou pro děti dalšími vychovateli. Tráví s nimi volný čas, a to zejména v přírodě. Učí se od nich věci, které jim rodiče nemají možnost předat, například práce s dobyt看em. Prarodiče ve všech článcích bydlí na vesnici, pokud byla zmínka o místě bydliště.

V analýze, kdy jsme zkoumali role dětí, jsme si mohli povšimnout, že děti touží mít zvířata. Z hlediska vývojové psychologie je to pro takto staré děti normální jev. Vztah dítěte se zvířetem rozvíjí neverbální komunikaci, schopnost empatie a citlivosti. Děti se zvířaty mají možnost zažívat zkušenosti s přirozenými projevy života jako je rození a umírání. V péči o ně se projevuje potřeba pečovatelského chování. Vztah dětí se zvířetem, většinou menším, jako je pes, kočka, křeček,... rozvíjí kompetence potřebné k budoucímu rodičovskému chování [Vágnerová, 2000:199-200].

Děti tedy touží mít zvířata a jejich prarodiče je mají. Z toho můžeme vyvozovat, že vzájemný vztah mezi dětmi a prarodiči a potažmo toho, co vlastní, má důležitou úlohu pro budoucí rodinný život dítěte.

Vztah k prarodičům byl vždy zobrazován jako laskavý, i když je někdy děti zlobily. Od 90. let je bydliště prarodičů místem, kam děti jezdí na prázdniny nebo s rodiči na víkendy. Jelikož děti vědí, že prarodiče bývají nemocní, chodí je navštěvovat, zvláště když takto strádají. Tyto informace jsme získali především díky seriálu na pokračování (roč. 1999) „*Povídala naše Líza*“, kde se příběhy dětí odehrávaly v rodinném prostředí.

Tabulka č. 10: Vztah dětí ke svým sourozencům

	Vztah k sourozencům
1949	Vzájemně se o sebe starají Pomáhají si Chlapec je schopen vytáhnout sestřičku z nouze Sestra je vůči bratru urážlivá Chodí spolu na procházky Starší podporuje mladšího
1959	Pomáhají si Hrají si spolu Starší vychovává mladšího
1969	Hrají si spolu Podporují se v lumpárnách Starší pomáhá mladšímu
1979	
1989	
1999	Mají se mít rádi Hrají si spolu, ale se sourozencem po narození se ještě nedá hrát Povzbuzují se
2009	Soupeří spolu o lepší pozici – nejlepší je dědicem majetku, vzájemně na sebe žárlí Řeší vztahy s pubertálním sourozencem – mladšímu vadí poslech hlasité hudby starší sestry

Co se týče sourozeneckého vztahu, ten je do roku 1969 je neměnný: sourozenci si spolu hrají, pomáhají si – zejména starší mladšímu. Poté se tento vztah na dvacet let (1979-1999) vytrácí z komunikačního diskursu časopisu. Ročník 1999 jakoby navazuje na vztahy, které byly zobrazeny v prvních třech zkoumaných ročnících. Ovšem jako se změnila vlastnosti dětí, vztahy k rodičům a prarodičům, také se proměnily sourozenecké vztahy. Do roku 1999 si sourozenci vzájemně pomáhali, ale od té doby je sourozenec vnímán jako konkurent. Cíl vzájemného sourozeneckého soupeření je dědictví. To je získáváno na základě lepšího sociálního statusu. Narůstá pocit vzájemné nedůvěry a nelásky. Starší sourozenec byl do 90. let vzorem pro svého mladšího sourozence, byl

příkladem ctnosti a ochrany. Od konce 90. let je starší tím, kdo mladšího sourozence obtěžuje svým chováním.

2.7 Role prarodičů

Současným problémem dnešní společnosti je, že rodiče ani prarodiče nejsou reprezentanty pevného rodinného svazku [Helus, 2007:142-143]. Z těchto důvodů jsme zjišťovali, jak byli prarodiče reprezentováni v *Mateřidoušce*. Klasifikaci jejich rolí jsme prováděli stejně jako u rolí matek a otců.

Tabulka č. 11: Zobrazení rolí prarodičů

	Babička		Dědeček	
	Vlastnosti	Co dělá	Vlastnosti	Co dělá
1949	Špatně ji slouží zrak Je popletená Pracovitá Moudrá	Stará se o dobytek Pečuje o vnoučata	Statečný Ochránce žen Nemá zuby, vlasy Špatně vidí a slyší	Manuální práce Je chudák, protože se o něj nikdo nestará
1959	Je hodná	Žehlí Povídá vnoučatům pohádky Kupuje vnoučatům dárky	Kladný vztah k vnoučatům	Půjčuje věci
1969	Umí zpívat Je moudrá Manuálně zručná	Vytváří pohodu Pečuje o dobytek Miluje vnoučata Hlídá vnoučata	Významné postavení v rodině – radí, vysvětluje	Chodí do lesa na dříví Chov domácí zvěře Pečuje o vnoučata – vysvětluje jim zákonitosti přírody
1979	Umí pomoci Její život je vzorem Šikovná Dodržuje tradice	Vaří Stará se o vnoučata	Nemá peníze	Kupuje dárky vnoučatům Vzpomíná (na své dětství)
1989	Pracovitá	Stará se o dobytek Peče cukroví Vnoučata k ní mohou přijet na prázdniny	Bryndá jídlo Je nešikovný Má nemoci (revmatismus) Smysl pro humor	Vysedává na lavičkách v parku Vzpomíná (na své dětství)
1999	Dodržuje tradice Usměvavá	Vyzná se v bylinkách Zná historii rodiny Pěstuje květiny Má ráda vnoučata a pečuje o ně	Je starý Pracovitý Moudrý Nosí starý klobouk Kouří fajfku Přestává kouřit Nemá tolik sil, ale je frajer, že zvládá tolik věcí	Pracuje s kosou, pilou, sekyrou, lopatou, motykou a hráběmi na zahradě Píše dopisy Chodí s vnoučaty na výlet, poučuje je o věcech přírody
2009	Žije			Dědeček nežije

Jedním ze zásadních zjištění bylo, že babičce bylo v analýze připisováno daleko méně rolí i vlastností než dědečkovi, ačkoli postava dědečka měla ve vzorku mnohem menší zastoupení.

Tabulka č. 12: Zobrazení četnosti rolí dědečka a babičky

	Babička		Dědeček		Celkem	
	četnost	%	četnost	%	četnost	%
1949	8	47 %	9	53 %	17	100 %
1959	6	86 %	1	14 %	7	100 %
1969	7	50 %	7	50 %	14	100 %
1979	4	50 %	4	50 %	8	100 %
1989	5	71 %	2	29 %	7	100 %
1999	9	56 %	7	44 %	16	100 %
2009	1	100 %	0	0 %	1	100 %

Role babičky a dědečka koresponduje s genderovými rolemi matek a otců, tedy obecně žen a mužů. Ačkoli je zobrazeno více babiček (mimo roč. 1949, kde jich bylo o 3 % méně a roč. 1969 a 1979, kde obě role byly v stejném zastoupení), tak více podrobností se píše o vlastnostech a pracech dědečkovy role. Z toho můžeme vyvozovat několik možných příčin. Jednou z nich je, že ženská role může mít ve společnosti menší význam.

Podle Eriksona [2002] je dědeček v americkém modelu ten, který sestává z různých mýtů a faktů, je popisován jako schopný činorodý muž, který zvládá náročné technické úkoly v rozličných oblastech a který stále zdolává a překonává nejrůznější životní výzvy. Kvůli své činorodosti se vídá málo se svou ženou, babičkou, jeho synové nedosahují jeho kvalit, proto se od něj stěhují do vzdálených míst.

Z toho vyplývá, že dědové dali svým synům (současným otcům) model – nebýt doma přítomný. Tak by se dal charakterizovat děda v žité realitě.

Ovšem diskurs *Mateřidoušky* nabízí ještě trochu odlišný model. V *Mateřidoušce* je dědeček popisován také jako velmi aktivní muž i přes ztížený zdravotní stav. S babičkou dělají společně spoustu aktivit (chodí spolu do lesa, na procházky, žijí šťastně v chaloupce na vesnici, kde chovají domácí zvířata). Tudíž dědeček s babičkou tráví spolu společný čas. Ani jeden z nich nemá nějakou činnost, kterou by vykonával sám, činnost, která by jej donutila být delší dobu mimo domov. Prarodiče v roč. 1949-1999 žili ve vzájemném svazku lásky a úcty, tudíž mohli být dobrými vzory manželství pro svá vnoučata. Ale z roč. 2009 už nemáme žádné informace nejen o vztahu prarodičů,

ale prakticky i rodičů. Můžeme proto vznést tvrzení, že prarodiče už nepodávají vzor svým vnoučatům, protože nejsou přítomní nejen v sociálním, ale ani v mediálním diskursu, tudíž nemohou být vzorem „ideálního“ partnerského soužití.

Otázkou stále je, proč se více píše o dědovi, který je méně přítomný. Možnou příčinu vidíme v důsledcích postupné individualizace společnosti.

V tradičních společnostech byla garantem soudržnosti společnosti rodina. S postupem individualizace hrozí, že rodina s nárůstem svobody každého jednotlivce ztratí vnitřní stabilitu. Tudíž narůstá pocit na jedné straně nezávislosti, ale na druhé straně nestability. Sociální vazby, které předem určovaly sociální role a pozice, dávaly v tradičních společnostech rodinnému seskupení řád. První, koho se více postupná individualizace dotkla, byl muž (od 2. poloviny 20. stol.), jak zaznamenává Dudová a Vohlídalová [2005]. Poté se dotkla i žen a dětí. Ačkoli v té době (od 50. let 20. stol.) byl požadavek partnerského svazku „láska“, vzrůstá celkový počet nestability v rodině [Dudová, Vohlídalová, 2005]. „Od 60. let 20. století je logika lásky v rodině ještě více posílena. Manželé by spolu měli zůstat, jen pokud se milují. Hlavní povinností rodičů je věnovat dětem lásku a pozornost. Pozice muže a ženy se zrovnoprávňují se vstupem žen do zaměstnání. Cílem již není rodina jako taková, ale jednotlivá individua, která ji tvoří, což vede k mnohým legislativním a praktickým změnám, například právní usnadnění a množství rozvodů či zrušení institutu „otcovské autority“ [Dudová, Vohlídalová, 2005].

Otázkou je, zda „logika lásky“ byla pochopena tak, aby nikdo netratil. Opravdu šlo o „lásku“? Kdo byli ti, kterých se individualizace dotkla jako první? Muži. Kdo zůstal v domácnosti nejvíce sám? Ženy. Kdo v důsledku toho trpěl? Děti? Ne. Všichni. Je rodina v krizi? Ne úplně. V krizi je základní partnerský vztah mezi mužem a ženou, který tvoří základ rodiny. Příčinu vidíme v nepochopené „logice lásky“ mezi partnery, která znevýhodnila všechny členy rodiny.

Mediální diskurs *Mateřidoušky* zobrazoval na prarodičích (alespoň do roku 1999) tradiční rodinné seskupení, ve kterém muž a žena měli pevně přidělenou roli. Tyto role se jevily jako více stabilní. Ovšem v současné společnosti se zdá, že je tento stav nenavratitelný, proto v tomto ohledu můžeme současnou společnost v České republice charakterizovat jako společnost společně žijících individuí.

2.8 Vzory genderových rolí

Podle Bergera s Luckmannem jsou to právě instituce, které stanovují, jak se bude jedinec chovat a jednat. Doposud jsme se věnovali některým rodinným členům (matka, otec, dítě a prarodiče). Nyní pozornost zaměříme na proměny sociálních rozdílů v postavení mezi muži a ženami v instituci rodiny.

Tabulka č. 13: Celkový počet mužských a ženských dospělých rodinných postav

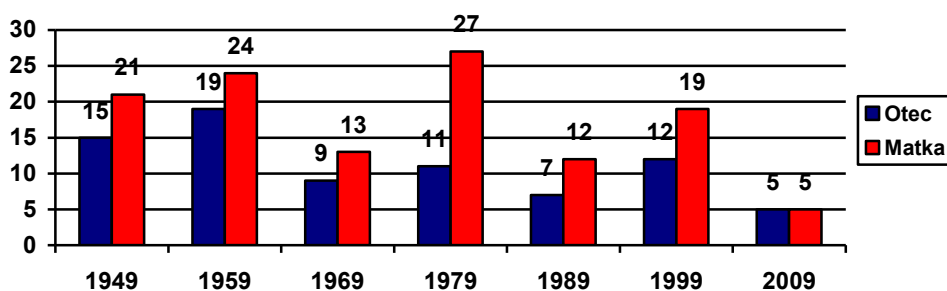
	Absolutní četnost	Relativní četnost	Celkem postav	
			Absolutní četnost	Relativní četnost
Mužské (otec, děda, strýc)	112	25 %	438	100 %
Ženské (matka, bába, teta)	166	38 %	438	100 %

Tabulka č. 13 nás informuje o počtu dospělých mužských i ženských postav. Celkový počet dospělých rodinných příslušníků (mužů a žen) činí v absolutní četnosti 278 postav. Celkový počet postav, u nichž jsme mohli explicitně zaznamenat jejich genderovou odlišnost, byl 438. To znamená, že zbylých 160 postav byly děti (chlapci a děvčata). Z tabulky č. 13. lze vyčíst, že celkově je v časopise věnována větší pozornost ženským postavám (o 13 %). To ovšem nepotvrzuje jeden ze základních genderových stereotypů, že ženským postavám je v mediálních produktech věnována menší pozornost, jak o tom píše Karsten [2006]. (Ve výpočtu jsme nezohledňovali rozdíly v daných ročnících, protože, jak jsme zjistili v jednom z předcházejících výpočtů, všem postavám mimo ročník 1989 a 2009 byla věnována poměrně obdobná pozornost.)

Ačkoli dědečkové i babičky se podíleli na výchově dětí a také byli vzory genderových rolí, za významnější jsme považovali věnovat se genderovým vzorům role matek a otců, protože děti s nimi trávily více času, tudíž na ně měli větší vliv.

V grafu č. 4 jsme sledovali rozdíl v zobrazení matek a otců. Hodnoty jsou zaznamenány v absolutní četnosti, protože je lépe vidět, že postavy matek se vyskytují ve větším množství.

Graf č. 4: Rozdíl počtu rodičovských rolí

V prvních třiceti letech byla role matky zobrazována o deset procent více než role otců (tj. ze 60 %). V ročníku 1979 však její postava byla o dalších deset procent upřednostněna, tudíž se objevila ze 71 %. Poté se v následujících ročnících se její role vrátila na původních 60 %. V ročníku 2009 však byl rolím matkám i otcům věnován stejný rovnocenný 50% prostor. Celkově byla (mimo roč. 2009) nadreprezentována role matky a potlačena role otce, ačkoli paradoxně se více mluvilo o otci než o matce (srov. analýza role matky a otce s. 43-54).

Studie Rogera Clarka a kol. z roku 1993 [in Renzetti, Curran, 2003:118] zkoumala v období od roku 1987 do roku 1991 dětské obrázkové knížky, které získaly nějakou literární cenu. Srovnávali knihy bělošských a afroamerických autorů. Oproti dřívějším studiím zjistili, že v obou případech se vyskytuje více ženských postav, ale jejich chování a jednání je podmíněno danou kulturou.

Ze studie z 80. let [Williams et al, 1987 in Renzetti, Curran, 2003:118] se ukázalo, že sice mužské role neprodělaly žádnou proměnu, ačkoli ženských postav se objevovalo v literatuře více, jejich způsob chování a role, které vykonávaly, nebyly ničím zvlášť specifické.

V *Mateřídoušce* se po celou dobu vyskytovala úloha matek taktéž vždy ve větším zastoupení, jak to uvádí i Clark, ovšem mimo ročník 2009, kdy se objevil stejný počet i odkazů na roli otců. Jak vidíme z výpočtů, role matek a otců se s novým tisíciletím dostávají do rovnocenné pozice. Tento výpočet před nás staví několik možných jevů, které se objevily i v žité realitě. Otcové podléhali v ročníku 2009 novému fenoménu, tzv. „novému otcovství“, což znamenalo buď se velmi aktivně podílet na výchově dětí, nebo být úplně pasivní. Tudíž naše výsledky se neshodují s výsledky studie Williamse a kolektivu. Otec vykonává jiné funkce a jeho úloha v rodině se proměňuje, tedy pokud je zmíněno, že se otec v rodině vyskytuje.

V žité realitě, pokud chybí vzor otcovy role, je to problém. Důsledkem je problematická genderová identifikace. Sullerová uvádí, že s oslabením tradičních rodinných svazků, kdy v rodině chybí nejčastěji otec, vyvstávají nové problémy mladých chlapců s identifikací s mužským genderem [Sullerová, 1998:53].

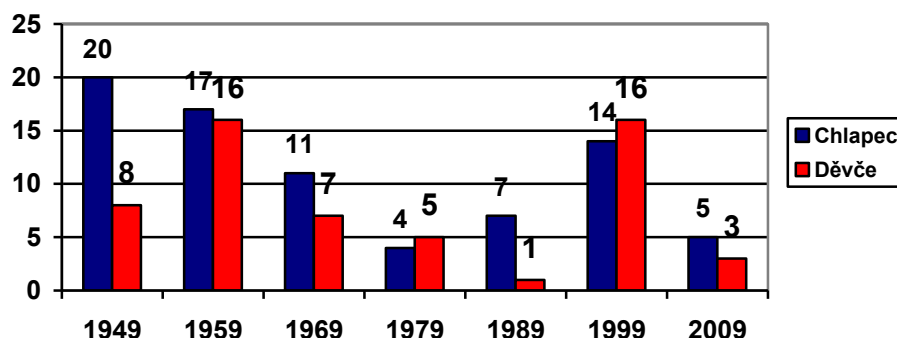
Jací jsou podle genderových stereotypů muži a jaké jsou ženy v *Mateřídoušce*? Muži jsou aktivní, mají roli chytrých a výkonných vůdců, dobrodruhů, ženy jsou pasivní společnice dominující přitažlivým vzhledem. Počet zobrazení nejrůznějších mužských prací je velmi pestrý, ovšem o ženských pracích takto mluvit nemůžeme. Ženskou úlohou jsou práce v domácnosti. K podobným výsledkům došla ve své studii i Lenore Weitzman a kol. z roku 1972, která zkoumala role ženských a mužských postav v knihách [in Renzetti, Curran, 2003:117].

Podle Karstena [2006] je dívka pasivním objektem vzhlížejí k mužskému aktivnímu „hrdinovi“. Ivo Možný [1983] v práci *Rodiny vysokoškolských manželů* pomocí metody sémantického diferenciálu zjišťoval, jaké jsou role mužů a žen. Muž je průbojný, realistický, drsný, rozumový, ctižádostivý, málomluvný, samostatný, uvážlivý, odvážný, raději vede, psychicky odolný, klidný, se smyslem pro celek, zatím co žena je ostýchavá, romantická, jemná, citová, nectižádostivá, hovorná, závislá, impulsivní, bážlivá, raději se dá vést, psychicky zranitelná, nervní, se smyslem pro detail [cit in Alan, 1989:144]. Ke všem vlastnostem, které mužům připisoval Možný, jsme však nedospěli. Ale navíc jsme zjistili, že muži jsou oproti vžitému stereotypu v žité realitě daleko více citlivější a daleko více svým ženám projevují city.

Během analýzy jsme zaznamenali, že role otců i matek zobrazených v mediálním prostoru *Mateřídoušky* víceméně odpovídají mužským a ženským genderovým stereotypům.

Jak se tyto stereotypy odrazily v generovém chování dětí?

Graf č. 5: Rozdíl počtu dětských postav podle pohlaví

Mužských dětských postav se objevuje v časopise *Mateřídouška* více, čímž se potvrdil stereotyp, který popisoval Karsten [2006]. Podrobněji o této skutečnosti hovoří i následující fakta: V ročnících 1959, 1979 a 1999 byla obě pohlaví takřka ve stejném počtu prezentována. V ročníku 1959 z 51 %, v ročníku 1979 mužské postavy byly prezentovány z 44 % a v ročníku 1999 z 46 %. O celých deset procent více, tj. kolem 60 % bylo zobrazeno mužských postav ročníku 1969 a 2009. Nejvíce mužských postav bylo zobrazeno v ročníku 1949, a to dvě třetiny více než postav ženských. Percentuálně mužských postav se v ročníku 1979 objevilo 71 %. Možná o tom svědčí i fakt, že časopis byl původně (do konce 90. let) čistě beletristický, tudíž jednotlivé postavy odpovídají množství zobrazených postav v dětských knihách.

Shrneme-li výsledky, uvidíme, že celkově se objevuje mužských a ženských postav stejně. Ovšem o 6 % je z celkového počtu postav (dospělých i dětských) uváděna více ženská role a o 13 % je nadhodnocena ženská dospělá role (matky a babičky). Dospělých ženských postav se v časopise objevuje celkově více, dětských ženských postav méně.

Ačkoli se mužské dospělé postavy objevují méně, píše se o nich více. Dětské mužské hrdinové se explicitně více vyskytují, což může znamenat, že žena a ženské role jsou dávány do pozadí a prezentovány v konečném důsledku jako méně významnější.

Tabulka č. 14: Genderové role dětských postav

	Co dělají dcery	Co dělají synové
1949	Jsou urážlivé Vdávají se, partnera jim určují rodiče nebo si jej vybírají ve prospěch celé rodiny (důvodem mohou být peníze i jiné věci)	Prožívají a prahnou po dobrodružství Chtějí být jako otcové Touží po hrdinství
1959	Nerozhodné při výběru partnera Pomáhají s úklidem Ukničené Umějí přiřívát knoflíky	Pomáhají matce Odvážní Mají rádi dobrodružství Technické typy
1969	Myslí na parádu	Perou se V dospělosti odcházejí do světa
1979		
1989		Chtějí být jako jejich otec Chtějí svou maminku za ženu
1999	Krásné	Chtějí být jako otec Chtějí být dokonce lepší než otec Touží po dobrém sociálním postavení
2009	Chtějí být novinářkou	Odvážní

2.8.1 Role dcer

S rolí dcer jsou ve dvou ročnících (1949, 1959) spojené vdavky, které ovlivňují ostatní členové rodiny. (Z roč. 1979 a 1989 nemáme žádné informace.)

Podle naší interpretace mají děvčata podobné vlastnosti jako jejich matky – jsou hodnoceny jako krásné, myslí na parádu, umí přiřívát knoflíky. Šití byla mj. jedna z úloh, která se u matek velmi často objevovala. V ročníku 2009 myslí dcery na své budoucí povolání, neuvažují tudíž, že by měly práci v domácnosti. Ačkoli dcerám jsou připisovány podobné role jako jejich matkám, ony samy takové být nechtějí. Klademe si otázku, jestli to nemůže mít souvislost s tím, že ženy/matky nikdy nebyly za svou práci ohodnoceny. To je domněnka, kterou už ale z materiálu nemůžeme ověřit.

2.8.2 Role synů

Role synů se podobá roli otců. Synové přiznávají na rozdíl od dcer, že chtějí být jako otec. Také jsme zaznamenali, že u chlapců v člancích probíhá tzv. „oidipovský

komplex“, kdy muž touží mít svou matku za manželku, tudíž chce být lepší než otec, aby ji mohl dosáhnout. Matka mu je vzorem pro budoucí partnerku.

Odpověď, jak se chlapec učí být chlapcem a dívka dívkou můžeme najít v psychoanalytické teorii, teorii sociálního učení nebo v teorii kognitivně vývojové [Renzetti, Curran, 2003:94]. K psychoanalytickým teoriím patří nejznámější teorie identifikace od Sigmunda Feuda.³⁵ Během vývoje musí jedinec projít pěti vývojovými stádii (orální, anální, falické, latence a genitální), které ho posouvají vždy o další stupeň výše. Vrcholem třetího vývojového stupně (falické období) je identifikace s dospělým jedincem totožného genderu. Chlapec prochází tzv. oidipovským komplexem. Při seznámení s ženským pohlavím si myslí, že je kastrováno, tudíž se ztotožňuje s pohlavím svého otce (chování, jednání, projevy atp.), protože se jeví jako silnější a nemusí se bát, že by byl kastrován. Dívka v té době prožívá tzv. závist penisu, cítí, že její pohlaví je nedokonalé, a tudíž je nedokonalá i její bytost. Celoživotně má pocit slabosti, ohrožení a méněcennosti. Freud genderové stereotypy charakterizuje jako neměnné. Jelikož všechny naučené vzorce chování, jak u chlapců, tak u dívek probíhají podvědomě, nedá se ověřit jejich objektivita, proto je tato teorie velmi kritizována kvůli neprokázaným empirickým důkazům [Renzetti, Curran, 2003:94-95]. Revidovanou teorii identifikace nabízí teoretička feminismu Nancy Chodorow, která teorii staví do společenského kontextu. Podle ní se chlapci musejí psychicky odpoutat od svých matek a jednat podle vzorů svých otců, kteří tráví značnou část dne mimo domov. Chlapci tak prožívají psychický blok k své matce a stávají se citově odtažitější. Děvčata nic takového neprožívají, proto je jejich vzájemný vztah s matkou prožíván nepřetržitě, tudíž děvčata mají velké citové dispozice pro mateřskou péči. I její verze učení se gender rolím byla podrobena kritice, protože se jeví subjektivně. Na obhajobu své teorie dokládá empirická klinická pozorování. Její výzkum však nebyl tvořen reprezentativním vzorkem, který by byl schopen výsledky vztáhnout na celou populaci. Vzorek tvořili lidé, kteří ji sami vyhledali. Další kritikou je, že každý klinický psychoanalytik si může výsledky interpretovat zcela odlišně a navíc se její práce jeví jako egocentrická

³⁵ Revizi a reinterpretaci Freudova učení podnikli například Karen Horney, Erik Erikson a Melanie Klein. Horneyová odmítla Freudovu tezi „závisti penisu“, ale nevyklučuje „závist dělohy“, protože muži ženám závidí schopnost rodit děti. Erikson tvrdí, že chování žen a mužů je dáno tvarem pohlavních orgánů. Ženy se orientují psychicky vnitřně a muži vnějškově. Klein naopak tvrdí, že zásadním prostředníkem učení se genderovým rolím není vztah dítěte a otce, ale vztah k matce, resp. jejímu prsu, což vyvolává rozličné pocity hojnosti vs. destruktivnosti. Jiní psychoanalytičtí teoretici (například Clara Thompson, Jacques Lacan či Juliet Mitchell) Freudův koncept „závisti penisu“ vsadili do společenského kontextu. Penis chápou jako symbol mužské moci a pravomoci v patriarchální společnosti. Závistí není penis, ale vyšší společenský status [Renzetti, Curran, 2003:96-97].

[Renzetti, Curran, 2003:97-98]. V následující poznámce pod čarou se lze seznámit s dalšími teoriemi genderového učení.³⁶

Zjištěními, ke kterým jsme došli během naší analýzy, byla potvrzena hypotéza, že dcery a synové se chovají podle stanovených genderových stereotypů. Jeden ze základních genderových stereotypů je, že dívky jsou křehké a chlapci silní. Všechny naučené normy a pravidla, jak by se kdo měl chovat, se člověk učí v průběhu socializace. Socializace je procesem celoživotním. Podle Alana [1989:144] děti začleňují rozdílné světy mužů a žen do své zkušenosti a v období dospívání se tak i chovají a opět je dále předávají. Toto chování je zdrojem tzv. kulturní setrvačnosti.

³⁶ Další teorií, která se zasadila o vysvětlení učení se genderovým rolím, je teorie sociálního učení, která čerpá zejména z behaviorismu a to myšlenkou tzv. posilování. To znamená, že pokud za nějakým způsobem chování následuje pochvala (odměna), tak je velká pravděpodobnost, že ji daný jedinec bude nadále opakovat. Děti se učí i nepřímo těmito rolím, a to buď pozorováním, nebo modelováním. Chování a jednání napodobují po osobách, které jim připadají vlivnější nebo které se jim nejvíce podobají (rodič nebo vrstevníci). I tato teorie byla podrobena kritice, protože socializační učení se genderovým rolím bylo chápáno jako jednostranný proces, přičemž se ukázalo v tomto směru aktivní [Renzetti, Curran, 2003: 98-100].

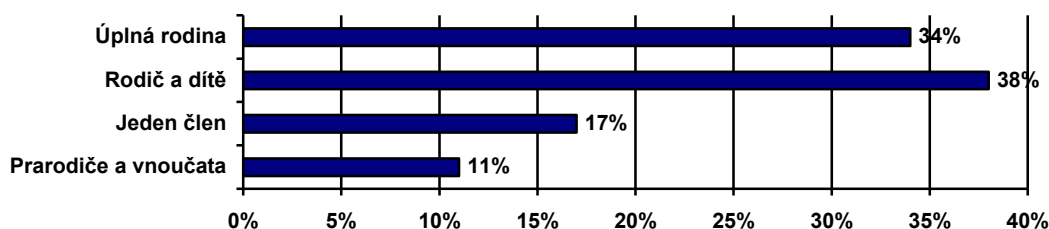
S kritikou teorie sociálního učení se snažili vypořádat teoretici kognitivněvývojové teorie. Podle této teorie se děti učí gender rolím na základě svých rozumových schopností, snaží se v sociálním světě nalézt řád. Objevují proto vzorce (k hledání vzorců mají podle Sandry Bem [1993:112, cit. in Renzetti, Curran, 2003:101] přirozený sklon) a na základě nich se pak chovají. Jedna z kategorií vzorců jsoucích v sociálním světě je i kategorie pohlaví. I vůči této teorii se vznesla kritika. Jednou z výtek vůči této teorii je, že podle ní si děti od tří do pěti let vytvářejí generovou identitu. Ovšem jak píše Renzetti a Curran, proces učení rodovým rolím probíhá dříve (asi ve dvou letech). Autoři se zde odkazují na výzkumy Cowana a Hofmana, 1986; Fagota a Leinbacha, 1983. Navíc u některých jedinců, ačkoli si osvojili genderová schémata, jejich chování nelze hodnotit jako genderově stereotypní [Renzetti, Curran, 2003:102]. Další protiargument byl, že výzkumy se týkaly jen středoevropské bělošské heterosexuální populace, tudíž se nedá vztáhnout obecně na celosvětovou populaci. Kritika se týkala neakceptace kulturních rozdílů, protože kultura hraje velkou roli v učení se gender rolím. („Výzkumná data například svědčí o tom, že pod silným vlivem genderových schémat se nacházejí obvykle ty děti, které jejich rodiče – především otcové – často podrobují pozitivnímu i negativnímu posilování v souvislosti s genderovými specifickými aktivitami. Takové posilování dětí nejen učí genderově typizovanému chování, ale obecně obrací jejich pozornost k genderu jako klíčové kategorii sociálního řádu (Golombok a Fivus, 1994; Fagot a Leinbach, 1989). Vedle pohlaví bychom přitom jistě našli i jiné osobní kategorie se snadno rozpoznatelnými fyzickými znaky; děti však kladou důraz právě na pohlaví – nikoli proto, že jde o kategorii přirozenou, ale v kultuře dané společnosti jsou právě pohlavní rozdíly zdůrazňovány“ [Renzetti, Curran, 2003:103].)

Naopak obohacením kognitivněvývojové teorie je práce psychologičky Sandry Bem, která zohlednila popsanou kritiku a zkoncipovala alternativní teorii učení se genderu. Ve své teorii upozorňuje zvláště na aspekty dané kultury, která předurčuje kulturní normy lidského chování a jednání. Předpoklady kulturního jednání jsou zabudovány do kulturních diskursů, které po generace reprodukují vzorce myšlení a chování [Renzetti, Curran, 2003:103]. Pro označení kulturních předpokladů používá termín „kulturní skla“. V západních společnostech pak rozlišuje tři genderová „kulturní skla“: genderovou polarizaci (obě pohlaví jsou odlišná a jejich odlišnost se promítá do společenského uspořádání), androcentrismus (muži jsou nadřazeny ženám a podle mužů jsou ženy poměřovány) a biologický esencialismus (legitimizuje a racionalizuje předchozí „kulturní skla“ a genderovou polarizaci a androcentrismus vysvětluje jako přirozený jev daný biologickými rozdíly [Renzetti, Curran, 2003:103].

2.9 Typy manželského soužití

V celém vzorku jsme měli 91 % zastoupení takového typu rodiny, který můžeme považovat za úplnou rodinu. Ovšem při bližším náhledu na vzorek uvidíme, že asi jen z 38 % byla v článku zaznamenána celá rodina (matka, otec a dítě). Více o tom informuje graf č. 6.

Graf č. 6: Průměrná hodnota zobrazených vztahů mezi léty 1949-2009

Nejvíce byl zobrazován vztah mezi rodičem a dítětem. O polovinu méně se věnovalo v člancích pozornosti samotným jedincům. Nejmenší procentuální zastoupení měl vztah mezi prarodiči a vnoučaty.

Ve zbylých 9 %³⁷ zastoupení byl explicitně znázorněn jiný typ manželského soužití než je úplná rodina. Největší zastoupení bylo v ročnících 1969 a 1999.

S typem rozvedeného manželství jsme se setkali v ročníku 1949 a 1999, pak jsme zaznamenali domácnost, ve které žily společně babička s vnučkou, nebo kdy oba prarodiče vychovávají svá vnoučata. Také se vyskytly případy dětí žijících jen s jedním rodičem (6 případů), což v procentuálním zastoupení činí 3 %, nebo s typem, kdy jeden z partnerů ovdověl (3 případy, tj. necelé 1 %, ale vždy si dotyčný vdovec nebo vdova našli novou/ nového partnera).

³⁷ Celkově náš vzorek čítá v absolutní četnosti 179 článků, jiný typ soužití dohromady činí 16 případů, což v průměru procentuálně je 9 %.

Tabulka č. 15: Jiný typ partnerského soužití

	Počet článků	Jiný typ soužití	rozvedený	rozvedená	Bába a vnučka	Prarodiče a děti	Matka a dítě	Dítě bez otce	Dítě bez matky	Vdovec/vdova
1949	31 100 %	4 13 %	1 3%	1 3%	1 3%	1 3%	0 0%	0 0%	0 0%	0 0%
1959	33 100 %	1 6 %	0 0%	0 0%	0 0%	0 0%	1 3%	0 0%	0 0%	0 0%
1969	24 100 %	4 17 %	0 0%	0 0%	0 0%	1 4%	1 4%	0 0%	1 4%	1 4%
1979	29 100 %	0 0 %	0 0%	0 0%	0 0%	0 0%	0 0%	0 0%	0 0%	0 0%
1989	22 100 %	0 0 %	0 0%	0 0%	0 0%	0 0%	0 0%	0 0%	0 0%	0 0%
1999	28 100 %	7 25 %	1 4%	1 4%	0 0%	0 0%	1 4%	1 4%	1 4%	2 7%
2009	9 100 %	0 0 %	0 0%	0 0%	0 0%	0 0%	0 0%	0 0%	0 0%	0 0%

Ačkoli jen z 9 % víme přesně, že byl zobrazen jiný typ manželského soužití, s jistotou nemůžeme říct, že ve zbylých 91 % byla v textu popisována úplná rodina. V největším početném zastoupení byly vztahy mezi jedním rodičem a dítětem. Přítomnost druhého rodiče v domácnosti je pak jen otázkou, kterou nemůžeme ani potvrdit, ani vyvrátit. Jistotou existenci úplné rodiny může potvrdit jen 34 % článků, v nichž se explicitně psalo o matce, otci i dítěti/dětech.

Shrnutí

V této práci jsme zkoumali mediální reprezentaci instituce rodiny v časopise *Mateřídouška* mezi léty 1949-2009. V teoretické části jsme prověřovali čtyři hypotézy:

Hypotéza (1): Prostor věnovaný tematice rodiny se bude v jednotlivých ročnících proměňovat.

Hypotéza (2): V médiu se bude objevovat více mužských postav než ženských.

Hypotéza (3): Konstrukce genderových rolí bude v mediálním diskursu podléhat stereotypu .

Hypotéza (4): Vztahy mezi členy rodiny se proměnily.

Došli jsme k těmto výsledkům:

1) V mediálním diskursu došlo k výraznému snížení článků s rodinnou tematikou. V relativním zastoupení jsme zaznamenali dramatický pokles z 13 % (roč. 1949) na 1 % (2009). Také narostl počet kratších článků. Významně jsme tento jev mohli zaznamenat od 70. let. Kromě těchto změn, došlo k mnoha typografickým proměnám. Ačkoli *Mateřídouška* byla původně beletristickým periodikem, tento charakter si nepodržela (v roč. 2009 je text jen redakční).

2) V časopise jsme zaznamenali větší výskyt ženských postav (mimo dětských ženských postav), víc informací jsme ale získali o mužských postavách.

3) Ženské i mužské postavy obecně podléhali stereotypnímu genderovému zobrazení. Ovšem několika netradičními výjimkami se setkali: muži explicitně projevovali svým ženám citovou nákladnost. Dětské hrdinky (děvčata, tj. dcery) se chovaly jako jejich matky, ovšem nechtěly být jako ony. Synové však chtěli být jako jejich otcové. Jako možný důvod vidíme v tom, že ženské role nebyly nijak explicitně kladně ohodnoceny.

4) Došlo k proměnám vztahů mezi rodinnými postavami. Nejmarkantnější změny jsme zaznamenali ve vztazích matka-dítě, kdy se z ženy „vychovatelky“ stala matka „přítelkyně“. Některé vztahy vymizely úplně z mediálního diskursu, např. prarodič-vnouče.

Závěr

Tento výzkum vznikl na základě „krize“. Ovšem ne z krize, ale že někteří autoři tvrdí, že v krizi se delší dobu jeví instituce rodiny. Cílem této diplomové práce byla snaha odhalit a popsat mediální reprezentaci instituce rodiny v periodiku pro děti, *Mateřídouška*, mezi léty 1949-2009.

Výzkumný problém jsme rozpoznávali na základě teorie konstrukce reality. V práci jsme uvažovali o jedné realitě, která je tvořen několika diskursy, přičemž mediální diskurs, konkrétně mediální diskurs časopisu *Mateřídouška*, je jedním z nich. Výzkum jsme prováděli na základě kvantitativně pojímané metody obsahové analýzy, kterou jsme doplnili o kvalitativní metodu interpretativního čtení. Významu pojmu rodina jsme rozuměli, jak je vymezen v systémové teorii. Rodina se zde definuje jako systém, přičemž „systém je soubor částí a vztahů mezi nimi“ [Sobotková, 2007:24]. V práci byla instituce rodiny reprezentována rodinnými postavami – matka, otec, dítě, dědeček, babička, strýc a teta.

Pomocí záměrného výběru jsme stanovili výběrový soubor, který se skládal z následujících ročníků časopisu *Mateřídouška* - 1949, 1959, 1969, 1979, 1989, 1999 a 2009. Výběrový soubor v absolutní četnosti čítal 179 článků (v relativní četnosti to činilo 6 %). Tento vzorek se pro nás stal velmi významným, protože do něj byly zakódovány informace reprezentující mediální instituci rodiny.

Základní výzkumná otázka zněla: *Jak je rodina reprezentována v časopise Mateřídouška?*

Konkrétně jsme zkoumali role jednotlivých příslušníků rodiny a jejich vzájemné vztahy. Prověřovali jsme celkem čtyři hypotézy:

Hypotéza (1): Prostor věnovaný tematice rodiny se bude v jednotlivých ročnících proměňovat.

Hypotéza (2): V médiu se bude objevovat více mužských postav než ženských.

Hypotéza (3): Konstrukce genderových rolí bude v mediálním diskursu podléhat stereotypu.

Hypotéza (4): Vztahy mezi členy rodiny se proměnily.

Na úvod je třeba zmínit omezení tohoto výzkumu. Ta jsme spatřili v médiu, které předem určovalo kvalitu informací, které jsme byli schopni určit. Další limit nastavily výzkumné metody, které vytvořily meze výzkumu, co lze zjistit a co už ne. A v neposlední řadě velkou slabinou byl výzkumník sám, který byl omezen

intelektuálními hranicemi. Přes všechny limity výzkumu připomeneme, že během prověřování hypotéz jsme došli k následujícím zjištěním:

V analýze se ukázalo, že článkům s rodinnou tematikou byla věnována stále menší pozornost – od roku 1949 do roku 2009 došlo k relativnímu poklesu z 13 % na 1 %, tudíž se toto téma dostávalo na okraj mediálního diskursu. Ve výzkumu jsme popisovali role jednotlivých členů rodiny (matek, otců, dětí a prarodičů).

Role mužských členů rodiny byly v menším početním zastoupení než ženských rolí (o 13 %). Na druhou stranu jsme se více informací získali o mužích, kteří v mediálním diskursu *Mateřídoušky* byli méně přítomní.

Ženy měly v časopise dvě základní činnosti - domácí práce a péče o děti. Nikdy jsme se nesetkali se zmínkou, že by žena mimoto chodila do zaměstnání. V žité realitě od 50. let byly totiž ženy automaticky vřazeny do pracovního procesu a kromě práce v domácnosti jim přibyla tzv. „druhá směna“. Ačkoli ženy byly takto politickým režimem utlačeny, tak v časopise stávající ideologii nepřímo podporovaly. V časopise byla „zatajena“ její práce mimo domácnost, její chování odpovídalo chování, které bylo v daném kulturně-spoločenském zřízení považováno za akceptovatelné. Časopis tak byl využit k šíření socialistické ideologie. Chování matek v tomto směru bylo částečně v *Mateřídoušce* podmíněno kulturou.

Práce matek s dětmi byly většinou stereotypní: týkaly se zabezpečení dostatku lásky, péče, jídla a výchovy dětí. Tyto činnosti se během celého vydavatelského období neměnily. O této klasické a neměnné úloze matky píše i Vágnerová [2000].

Matka u dítěte v předškolním a školním věku zabezpečuje psychické a fyzické potřeby. Pro děvčata je vzorem pro jejich budoucí role, pro chlapce je stále ochránčyní jistoty a bezpečí [Vágnerová, 2000:172-173]. Zobrazená role matky tudíž nevybočovala normám, které jsou popsány ve vývojové psychologii. Ovšem od 90. let se proměnil vztah matek k dětem. Matky měly o ně větší strach, zajímaly se více o jejich zdraví. Z matky-vychovatelky se stává rovnocenný partner.

Základní vlastností matky bylo, že je považována za krásnou. O bližším popisu jejího vzhledu jsme nedostali víceméně žádné informace. Spíš se jednalo o subjektivní hodnocení matky zejména svými dětmi.

Ve vztahu ke svým mužům se chovaly obdivně. Jejich obdiv si muž zasloužil zajištěním kvalitních životních podmínek domácnosti. V *Mateřídoušce* ženy požadují, aby manžel měl čím dál tím lepší a lépe placené zaměstnání, kterým zvýší sociální status rodiny. Tato naléhavost vzrůstala s každým sledovaným ročníkem.

To korespondovalo s trendem ve společnosti šířeným od 60. do 90. let, kdy se kladl důraz na dobré ekonomicko-materiální zajištění rodiny [Sullerotová, 1998:33].

Role otce se od matčiny odlišovala. Ačkoli se jejich role lišily, některé kategorie měli společné: naplňování práce v domácnosti a vztah k dětem. Jiné se naopak neobjevovaly, např. vlastnosti otce. V textech nebylo zaznamenáno, jaký je otec, jaké má vlastnosti, ale co dělá. Hlavní úlohou otce bylo mít nějaké zaměstnání, které v daném období bylo podmíněno kulturně-společenským ohodnocením. Vždy měl takovou práci, která zaručovala lepší sociální status.

Co se týkalo manželského soužití, zjistili jsme, že z 9 % byl zaznamenáno jiný typ manželského soužití, než je úplná rodina. Ovšem nemůžeme tvrdit, že z 91 % se jednalo o úplnou rodinu. S jistotou to můžeme tvrdit jen z 34 %. Zbylé případy zaznamenávaly jen určité rodinné vztahy, které vytvářely mozaiku toho, jak rodina vypadá.

Manželé si v periodiku odlišným způsobem projevovali city. Ačkoli v žité realitě se píše, že ženy jsou daleko více citově založené, v tomto mediálním produktu tomu tak nebylo. Mezi základní odlišnost otcovy role od matčiny patří častější projevování vzájemných vztahů. Také na rozdíl od matek byla jeho činnost směřována mimo i vně domácnost. Ženina činnost byla pouze vně domácnosti. Zatímco hlavní zaměstnání ženy byla práce v domácnosti a s dětmi, otec měl zaměstnání mimo domácnost a práci s dětmi naplňoval ve volném čase. Žena žádný „volný čas“ neměla.

Také jsme zkoumali genderové stereotypy. Muži byli aktivní, měli roli chytrých a výkonných vůdců, dobrodruhů, ženy byly v rolích spíše pasivních společnic dominujících přitažlivým vzhledem. Počet zobrazení nejrůznějších mužských prací byl velmi pestrý, ovšem o ženských pracích takto mluvit nemůžeme. Zobrazení žen a mužů víceméně podléhalo genderovým stereotypům.

Role dětí se pojily s vlastnostmi spojenými s neposlušností. Jejich hlavní úlohou bylo dělat rodičům radost a poslouchat je. Dcery se nechtěly chovat jako jejich matky. Synové naopak chtěli být jako jejich otcové. Navzdory tomu chování dětí (chlapců i děvčat) podléhalo genderově stereotypnímu zobrazení.

Velmi zajímavá zjištění jsme dostali, když jsme analyzovali role prarodičů. Jedním ze zásadních zjištění bylo, že babičce bylo v analýze připisováno daleko méně rolí i vlastností než dědečkovi, ačkoli postava dědečka měla ve vzorku daleko menší zastoupení. Pokud si uvědomíme, že současným problémem v dnešní společnosti je, že rodiče ani prarodiče nejsou reprezentanty pevného rodinného svazku [srov. Helus,

2007: 142-143], tak je otázkou, proč se více píše o dědovi, který je méně přítomný? Možnou příčinu vidíme v důsledcích postupné individualizace společnosti. Mediální diskurs *Mateřídoušky* do 90. let zobrazoval vztah prarodičů, který se podobal tradičnímu rodinnému soužití, kdy muž i žena měli pevně přiděleny role. Tyto role se jevily jako více stabilní. Připisování většího množství vlastností dědečkovi, mohlo mít vliv na postupně nižší výskyt těchto jedinců v rodině. Ačkoli časopis prezentoval nenavratitelný „stabilní ideál partnerského soužití“, v současné společnosti se zdá, že je tento stav nenavratitelný. V tomto ohledu můžeme současnou společnost v České republice charakterizovat jako společnost společně žijících individuí.

Výzkumné šetření přineslo následující otázky: Proč jsme v posledním ročníku měli tak málo informací o instituci rodiny? Proč se ženy a muži tolik soustřeďují na kvalitu života? Proč se rodiče začínají hádat? Nemůže to mít souvislost s tím, že do centra dění se dostávají individuální osobnosti, které jsou zaměřeny víc na sebe a na své vlastní potřeby? Jaký to má následek na celé fungování společnosti? Neznamena to tedy, že rodina je opravdu v krizi a stává se z nás společnost tzv. „osamocených jedinců“. Také se zdá, že v mnoha případech se diskurs *Mateřídoušky* podobal sociálnímu diskursu. Je tedy médium opravdu jen odrazem žité reality, nebo jedna realita předvádí opravdu jen jednu skutečnost?

Z výzkumu vyplývá, že se společnost ocitá v tzv. bezvýchodné situaci. Nachází se tzv. před krizí. Zjistili jsme, že hlavní příčinou v krizi rodiny a v postupné individualizaci společnosti je nepochopení „logiky lásky“. Pochopení její logiky by pak mohlo být klíčem, jak zajistit lepší fungování instituce rodiny. Víme, že mediální produkty konstruují realitu, proto by bylo dobré, kdyby v nich byly předkládány takové ideály, která pomohou vytvořit stabilnější fungování rodiny. Proč? Proměňující se vztah mezi mužem a ženou korespondoval s odlišným pojetím „svobody ve vztazích“, který byl klíčovým spouštěčem nestability, která proměnila fungování této instituce [srov. Dudová, Vohlídalová, 2005]. Proto by se další obdobné výzkumy měly soustředit přímo na analýzu partnerských vztahů. Ty by měly daleko více odrážet stav instituce rodiny.

Summary

This research arose from “crisis”; or rather, not from crisis, but from some authors’ claims that the family institution seems to have been in crisis for a long time. This diploma thesis aims to disclose and describe the media representation of the family institution in the *Mateřidouška* children’s periodical between 1949 and 2009.

The research problem was recognized on the basis of the reality construction theory. The thesis considers one reality consisting of several discourses; one of them being the media discourse, specifically the media discourse of the *Mateřidouška* magazine. The research was done on the basis of the quantitatively conceived method of content analysis, supplemented with the qualitative method of interpretative reading. The significance of the family concept is understood according to the system theory definition. Here, the family is defined as a system, whereas the “system is a set of parts and their relationships” [Sobotková, 2007:24]. In the thesis, the family institution is represented by the family members – mother, father, child, grandfather, grandmother, uncle and aunt.

By means of deliberate selection, a sample set was determined, consisting of the following year’s volumes of the *Mateřidouška* magazine - 1949, 1959, 1969, 1979, 1989, 1999 and 2009. In total, the sample set included 179 articles (the relative share of 6 %). This sample has become crucial because it encoded information representing the media institution of family.

The basic research question was: *What is the representation of family in the Mateřidouška magazine like?*

Specifically, the individual family members’ roles and their relationships were investigated. On the whole, four hypotheses were examined:

Hypothesis (1): The space dedicated to the topic of family will vary in the individual year’s volumes.

Hypothesis (2): More man than woman characters will appear in the medium.

Hypothesis (3): The gender role construction in the medium will follow a stereotype.

Hypothesis (4): The relationships between family members have changed.

To begin with, limitations of the research should be mentioned. Those have been observed in the medium, which in advance determined quality of the information which we were able to determine. Another limitation was given by the research methods limiting the research in what could be ascertained, and what could not. Last but not least,

the great weak point was the actual researcher with his/her intellectual boundaries. Despite all the research limitations, the following findings achieved within the verification should be mentioned:

The analysis revealed that the articles paid ever-decreasing attention to the subject of family – from 1949 to 2009, there was a relative decline from 13 to 1 %; the subject thus became marginal in the media discourse. In the research, roles of the individual family members (mothers, fathers, children and grandparents) were described.

The roles of male family members were less frequently represented than those of females (by 13 %). On the other hand, more information was acquired about men who occurred less in the *Mateřídouška*'s media discourse.

Women exercised two basic activities in the magazine – housework and childcare. Never did we find a mention of a woman going out to work besides that. In the life reality of the 1950s, women were involved in the work process automatically, so the so-called “second shift” was added to their housework. Although women were oppressed by the political regime in this way, the magazine supported the ruling ideology indirectly. Their work outside the household was “concealed” in the magazine; their behaviour conformed to what was considered acceptable in the given cultural-social structure. Thus the magazine was used for spreading the socialistic ideology. In this respect, the mothers' behaviour in *Mateřídouška* was partly culturally-determined.

Mothers' work with children was mostly stereotypical: providing sufficient love, care, food and upbringing for children. These activities did not change during the entire publishing period. This classical and unchanging role of the mother is also mentioned by Vágnerová [2000].

The mother provides for the mental and physical needs of the pre-school and school child. For girls, she is a pattern of their future roles; for boys, she is a stable guardian of safety and security [Vágnerová, 2000:172-173]. Therefore, the mother's role portrayed did not deviate from the standards described in developmental psychology. Since the 1990s, however, the mother-child relationship has changed. The mother have been more anxious about them and interested in their health. The mother-governess has become an equal partner.

The basic characteristic of the mother was that she was considered beautiful. However, virtually no information was supplied regarding detailed description of her appearance. Rather, it was a subjective evaluation of the mother, mostly by her children.

Regarding their husbands, they expressed admiration. The husband deserved such admiration for ensuring quality living conditions for the household. In *Mateřidouška*, the women continually require a better and better-paid job for their husband to increase the social status of the family. This urgency intensified with every of the years observed. This corresponded to the trend spreading in the society from the 1960s to 1990s, which laid stress on good economic-material provision of the family [Sullerotová, 1998:33].

The father's role was different from that of the mother. Despite the differences, some categories were common: doing housework and relationship to children. Others, on the contrary, like the father's characteristics, did not appear. The texts did not say what the father was like, what his properties were, but what he did. Father's main task was having a job subject to the cultural-social evaluation of the given period. He always had a job ensuring a better social status.

Regarding the matrimonial cohabitation, a type of cohabitation other than a full family was recorded in 9 % of cases. It cannot, however, be claimed that the 91 % represented a full family. This can only be unambiguously said about 34 %. The remaining cases only recorded certain family relationships which created the mosaic illustrating the family.

Husbands and wives displayed their emotions differently in the periodical. Although, according to life reality, women are much more emotional than men, this was not the case in this media product. One of the main differences between the father's and mother's role was a more frequent expression of mutual relationships. Also, contrary to the mother, his activity was directed outside and inside the family. The wife's activity was only inside the household. While the woman's main occupation was housework and childcare, the father was employed outside the household and children were his leisure-time activity. The wife had no "leisure time".

Further, gender stereotypes were examined. The men were active, playing the role of clever and efficient leaders and adventurers; women's roles were rather passive companions dominating by attractive appearance. The men's activities depicted were very diverse; the same cannot, however, be said about women's work. Men and women were more or less depicted according to gender stereotypes.

Children's roles were related to properties concerning disobedience. Their main task was to please and obey their parents. The daughters did not want to behave like their mothers; the sons, on the other hand, wanted to be like their fathers. Yet the children's (both boys' and girls') behaviour was subject to gender-stereotypical depiction.

Very interesting findings were achieved by analysing the grandparents' roles. One of the crucial findings was that the grandmother was assigned much fewer roles and properties in the analysis than the grandfather even though the grandfather's character was represented much less in the sample. Realizing that the topical problem of the contemporary society is that both parents and grandparents are not representatives of a steady family bond [see Helus, 2007: 142-143], one may ask why more is written about the grandfather who is present less. The possible cause may be seen in the results of the gradual individualisation of the society. Up to the 1990s, the *Mateřídouška's* media discourse depicted grandparents' relationships resembling the traditional family cohabitation, with roles firmly assigned to the man and woman. These roles seemed to be more stable. Ascribing more properties to the grandfather may have influenced the increasingly lower occurrence of these individuals in the family. Although the magazine presented an irretrievably "stable ideal of partnership cohabitation", this state seems to be irrecoverable in the present-day society. In this respect, the contemporary society of the Czech Republic can be characterized as a society of cohabitating individuals.

The research activity raised the following questions: Why was there so little information about the family institution in the last year's volume? Why do women and men concentrate on the life quality so much? Why do parents start quarrelling? Can this be related to the increasing focus on individual persons concerned with themselves and their own needs? How does this affect the function of the whole society? Does it mean that the family is really in crisis, and we are becoming a society of "lonely individuals"? Also, the *Mateřídouška's* discourse seems to resemble a social discourse in many cases. Does then the medium really reflect the life reality only, or does one reality actually represent just one fact?

The research shows that the society finds itself in an impasse, on the verge of a crisis, so to speak. The main cause of the family crisis and the gradual individualisation of the society were found in misunderstanding of the "love logic". Understanding this logic may then be a key to ensuring a better function of the family institution. Media products are known to construct reality; therefore, it would be good if they presented such ideals which would help to create a more stable family function. Why? The changing man-woman relationship has corresponded to the differing concept of the "freedom of relations" as a key trigger of instability which has changed the functioning of this institution [see Dudová, Vohlídalová, 2005].

Therefore, the following similar researches should concentrate on partnership analyses directly, which should much more reflect the state of the family institution.

Anotace

Příjmení a jméno autora: KOSTŘICOVÁ Radka

Název katedry a fakulty: Katedra žurnalistiky, Filozofická fakulta

Název diplomové práce: Repräsentace rodiny v časopise *Mateřídouška* mezi léty 1949-2009

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Renáta Sedláková, Ph.D.

Počet znaků: 176 664

Počet příloh: 2

Počet titulů použité literatury: 57

Klíčová slova: Repräsentace, Konstrukce reality, Sociální konstrukce reality, Mediální konstrukce reality, Instituce rodiny

Charakteristika diplomové práce: Diplomová práce sleduje repräsentaci rodiny v časopise *Mateřídouška* napříč takřka dosavadním vydavatelským obdobím. Tím má být zajištěn záznam procesu změn v instituci rodiny v daném časovém období. Na základě kombinace kvantitativně pojímané metody obsahové analýzy s kvalitativní metodou interpretativního čtení je zkoumáno, kteří rodinní příslušníci v periodiku pro děti rodinu repräsentují, jaké jsou jejich role a jaké jsou jejich vzájemné vztahy.

Primární prameny

Mateřídouška: časopis pro malé čtenáře. Praha: Mladá fronta, roč. 1949, 1959, 1969, 1979, 1989, 1999, 2009.

Použitá literatura

- Alan, J. 1989. *Etapy života očima sociologie*. Praha: Panorama.
- Bakalář, E. 2002. *Průvodce otcovstvím, aneb Bez otce se nedá (dobře) žít*. Praha: Vyšehrad.
- Barthes, R. 2004. *Mytologie*. Praha: Dokořán.
- Bernardes, J. 1997. *Family Studies. An Introduction*. London: Routledge.
Dostupné z:
<http://books.google.cz/books?id=WrkHPGQktxkC&printsec=frontcover&dq=Bernardes+Family+studies&source=bl&ots=Ha252Zi0ey&sig=jO2FzE9FEFdzBjGLyhIkkmdYgGI&hl=cs&ei=MQvTTMLdEIWEOTEVwNYP&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CBsQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false>.
- Bauman, Z. 2004. *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá fronta.
- Boudon, R., Bernard, P., Cherkaoui, M., Lécuyer, B.-P. 2004. *Sociologický slovník*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Chapman, G. 2006. *Pět jazyků lásky*. Praha: Návrat domů.
- Cikrle, V. 2007. *Vy jste sůl země a světlo světa*. Brno: Brněnské biskupství.
- Dokoupil, B. 2002. *Slovník českých literárních časopisů, periodických literárních sborníků a almanachů 1945-2000*. Brno: Host.
- Dudová, R. 2007. *Rozporuplné diskursy otcovství*. [online] [cit. 4. 1. 2007].
Dostupné z: <<http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2007010403>>.
- Dudová, R., Vohlídalová, M. 2005. *Rodina a rodičovství v individualizované společnosti*. [online] [cit. 29. 11. 2005]. Dostupné z: <<http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2005112901>>.
- Erikson, E. H. 2002. *Dětství a společnost*. Praha: Argo.
- Fiske, J. 1990. *Introduction to Communication Studies*. London: Routledge.
- Geist, B. 1992. *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing, a. s.
- Giddens, A. 1999. *Sociologie*. Praha: Argo.

- Jirák, J., Köpplová, B. 2009. *Masová média*. Praha: Portál.
- „Měsíčník Mateřídouška jubiluje“. *Ladění*, 2000, roč. 5, č. 4, s. 43.
- Maříková, H. 2000. „Dvoukariérová manželství“. In Čermáková, M. a kol. *Proměny současné české rodiny*. Praha: SLON, s. 101 – 140.
- Matějček, Z. 1994. *Co děti nejvíc potřebují. Eseje z dětské psychologie*. Portál: Praha.
- McLuhan, M. 1991. *Jak rozumět médiím. Extenze člověka*. Praha: Odeon.
- McQuail, D. 2007. *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál.
- Možný, I. 1990. *Moderní rodina. Mýty a skutečnost*. Brno: Blok.
- Možný, I. 2006. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Možný, I. 2002. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Možný, I. 2004. „Česká rodina pozdní modernity – Nová podoba starého partnera a rivala školy“. In: *Pedagogika*, 54, č. 4, s. 309-325.
- Numerato, D. 2000. „Mediální konstrukce reality – případ sociálně demokratické vlády“. In *Média a realita*, Brno: Masarykova univerzita. s-33-60.
- Hall, S. 1997. *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage.
- Hamplová, D., Rychtaříková, J., Pikálková, S. 2002. *Vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. Praha, Sociologický ústav AV ČR.
- Helus, Z. 2007. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada.
- Hendl, J. 2008. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.
- Jandourek, J. 2001. *Sociologický slovník*. Praha: Portál.
- Julínková, A. *Reprezentace dítěte a dětství ve zpravodajství českých elektronických médií*. Vedoucí práce: Igor Nosál. 71 s. Diplomová práce (Mgr.). Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. 2008.
- Hamanová, R. 1984. „Sluníčko, Mateřídouška, Ohníček; časopisy dětí od tří do deseti“. *Zlatý máj*, roč. 28, s. 482-484.
- Kabát, B. M. 1984. „Průvodce bludištěm českého dětského časopisu“. *Zlatý máj* roč. 28, s. 415-417.
- Kabele, J. 1998. *Přerody. Principy sociálního konstruování*. Praha: Karolinum.
- Karsten, H. 2006. *Ženy-muži. Genderové role, jejich původ a vývoj*. Praha: Portál.
- Kronick, J. C. 1997. „Alternativní metodologie pro analýzu kvalitativních dat.“ *Sociologický časopis*. (33): 57 - 67.

- Konečná, H., Bubleová, V., Janků, V. 2010. „Motivy k rodičovství“. *Československá psychologie*, 54, (2):126-137.
- Kučera, M. *Manželství, rodina a domácnost v evropské současnosti*, s. 400-418 in Horská, Kučera, Maur, Stloukal. 1990. *Dětství, rodina, stáří. V dějinách Evropy*. Praha: Panorama.
- Kučera, M. *Budou se Evropané dožívat věku sta let?*, s. 419-455. in Horská, Kučera, Maur, Stloukal. 1990. *Dětství, rodina, stáří. V dějinách Evropy*. Praha: Panorama.
- Kučera, M. *Evropská rodina – tendence vývoje a trvání*, s. 456-468. in Horská, Kučera, Maur, Stloukal. 1990. *Dětství, rodina, stáří. V dějinách Evropy*. Praha: Panorama.
- Kunczik, M. 1995. *Základy masové komunikace*. Praha: Karolinum.
- Linhart, J. 1986. *Základy psychologie učení*. Praha: SPN.
- Rabušic, L. 2001. „Kde všechny ty děti jsou“? Praha, Sociologické nakladatelství 2001.
- Stašová, L. 2008. „Mediální obraz rodiny a partnerství v českém denním tisku a v reflexi mladé generace na konci 20. století“. In: *Sociální studia*, Brno, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, č. 2, s. 107-132.
- Sullerotová, E. 1998. *Krize rodiny*. Praha: Karolinum.
- Piaget, J. 1966. *Psychologie inteligence*. Praha, SPN.
- Petrusek, M. 1996. *Velký sociologický slovník. Sv. 1, A-O*. Praha: Karolinum.
- Punch, K. F. 2008. *Základy kvantitativního šetření*. Praha: Portál.
- Renzetti, C. M., Curran, D. I. 2003. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum.
- Reichel, J. 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada.
- Schulz, W. 2000. *Funkce a důsledky politické komunikace*. In: Jiráček, J., Říchová, B. *Politická komunikace a média*. Praha: Karolinum.
- Vágnerová, M. 2000. *Vývojová psychologie*. Praha: Portál.
- Vodochodský, I. 2008. *Patriarchát na socialistický způsob. k genderovému řádu státního socialismu*. [online] [cit. 27. 1. 2008]. Dostupné z: <<http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2008012707>>.
- Dudová, R. 2007. *Rozporuplné diskursy otcovství*. [online] [cit. 4. 1. 2007]. Dostupné z: <<http://www.genderonline.cz/view.php?cisloclanku=2007010403>>

- Volek, J. Jirák, J., Köpplová, B. 2006 „Mediální studia: východiska a výzvy“. *Mediální studia: český a slovenský čtvrtletník pro kritickou reflexi médií*. Praha: Syndikát novinářů ČR. (1):8-20.
- *Zlatý máj: kritická revue pro teorii a kritiku dětské literatury*, Brno: Ústav českých spisovatelů, 1956-1999.

Seznamy

Seznam tabulek

Tabulka č. 1: Délka článků v jednotlivých ročnících

Tabulka č. 2: Počet rodinných postav v jednotlivých ročnících – v absolutní a relativní četnosti

Tabulka č. 3: Práce matky – „pracovní“

Tabulka č. 4: Práce matky – „vztahové“

Tabulka č. 5: Práce otce mimo a v domácnosti

Tabulka č. 6: Vtah otce k dětem a k manželce

Tabulka č. 7: Vlastnosti dětí zobrazené v časopise *Mateřídouška* v jednotlivých ročnících

Tabulka č. 8: Vztah dětí k matce a k otci

Tabulka č. 9: Vztah dětí k ostatním příbuzným

Tabulka č. 10: Vztah dětí ke svým sourozencům

Tabulka č. 11: Zobrazení rolí prarodičů

Tabulka č. 12: Zobrazení četnosti rolí dědečka a babičky

Tabulka č. 13: Celkový počet mužských a ženských rolí

Tabulka č. 14: Genderové role dětských postav

Tabulka č. 15: Jiný typ partnerského soužití

Seznam grafů

Graf č. 1: Prostor věnovaný tematice rodiny

Graf č. 2: Délka článků o rodině podle ročníků

Graf č. 3: Počet rodinných postav v jednotlivých ročnících

Graf č. 4: Rozdíl počtu rodičovských rolí

Graf č. 5: Rozdíl počtu dětských postav podle pohlaví

Graf č. 6: Průměrná hodnota zobrazených vztahů v časopise *Mateřídouška* mezi léty 1949-2009

Seznam příloh

Příloha č. 1: Vydavatelé a redakce *Mateřídoušky*

Příloha č. 2: Tabulka: Počet článků podle měsíců

PŘÍLOHY

Příloha č. 1. Vydavatelé a redakce *Mateřídoušky*

Za pětadesátileté období působnosti *Mateřídoušky* na českém časopiseckém trhu se na jejím vydávání podílela mnohá nakladatelství a celá řada vydavatelství. V prvopočátcích (v druhé polovině 40. let minulého století) vydávalo časopis nakladatelství *Práce* ve spolupráci se *Svazem české mládeže* (dnes nakladatelství *Mladá fronta*). Tříleté vydavatelské období (od září 1950 do září 1953) si podrželo *Státní nakladatelství dětské knihy*. Od roku 1953 *Mateřídouška* natrvalo vycházela v nakladatelství *Mladá fronta*, ovšem vydavatelem byl mezi léty 1953-1968 *Ústřední výbor Československého svazu mládeže*. Jedinou výjimkou byl srpen 1968, kdy *Mladá fronta* byla vydavatelem i nakladatelem. Tuto pozici opět nabyla až od 90. let, tedy po politickém převratu na konci roku 1989. Monopol nad celou tiskovou produkcí za celé normalizační období měl *Československý svaz mládeže*, který měl pod dohledem výběr redaktorů nejen v *Mateřídoušce*, ale ve všech oficiálních periodikách pro děti a mládež.

První dva roky existence *Mateřídoušky* řídil časopis Miloš Holas a Břetislav Macák, František Hrubín byl odpovědný redaktor. V letech 1947-1950 se v pozici odpovědného redaktora střídali Miloš Holas s Jaromírem Míšou Průšou. Poté v čele redakce byl Jiří Václav Svoboda (1951-62), Zdeněk Adla (1963-69) a Jiří Černý (1970-71)³⁸, který v redakci do té doby již tři roky působil. V období normalizace na pozici šéfredaktora se objevil Eduard Vavruška (1972-80) a Eliška Knotová (1980-89). V květnu 1989 do března 1991 byla šéfredaktorkou Jiřina Černíková. Poté ji do března 1993 nahradil Josef Brukner. Posléze se na tomto postě objevila dlouholetá redaktorka Magdalena Propperová, která v redakci působila od roku 1976 [*Slovník českých literárních časopisů, periodických sborníků a almanachů 1945-2000*, 2002:145-146].

Zpočátku, kdy v redakci měl dominantní pozici František Hrubín, měl časopis almanachovou podobu. Kombinovala se osvědčená díla prozaická³⁹ a poetická⁴⁰, která

³⁸ Jiří Černý byl redaktorem *Mateřídoušky* mezi léty 1967-1996 [*Slovník českých literárních časopisů, periodických sborníků a almanachů 1945-2000*, 2002:146].

³⁹ Pohádky nebo jejich adaptace patřily nejen českých, ale hlavně překladům sovětských autorů. Z českých jmenujme alespoň Václava Čtvrtka, Josefa Ladu, Ondřeje Sekoru, Karla Hrocha nebo Bohumila Tožička [*Slovník českých literárních časopisů, periodických sborníků a almanachů 1945-2000*, 2002:146].

⁴⁰ Básně pocházely nejčastěji tzv. z pera autorů 19. století, popř. básnická díla první poloviny 20. století. Z těch starších to byli autoři jako: František Ladislav Čelakovský, Karel Jaromír Erben, Josef Kožíšek,

byla doplněna ilustracemi známých výtvarníků⁴¹. Na poslední stránce nechyběl kreslený seriál Ondřeje Sekory *Kousky mládence Ferdy Mravence* [*Slovník českých literárních časopisů, periodických sborníků a almanachů 1945-2000*, 2002:146-147].

Karel Václav Rais, Josef Václav Sládek a z mladších autorů to byla díla Karla Bednáře, Františka Halase, Josefa Hiršala, Františka Hrubína, Františka Listopada, Františka Nechvátala či Jaroslava Seiferta [*Slovník českých literárních časopisů, periodických sborníků a almanachů 1945-2000*, 2002:146].

⁴¹ Například Josefa Lady a jeho dcery Aleny Ladové, pak Kamila Lhotáka, Václava Karla, Karla Müllera, Josefa Nováka, Ondřeje Sekory, Antonína Strnadla či Vlastimila Rady [*Slovník českých literárních časopisů, periodických sborníků a almanachů 1945-2000*, 2002:146].

Příloha č. 2. Tabulka: Počet článků podle měsíců

Tabulka: Počet článků podle měsíců

Roč.	leden	únor	březen	duben	květen	červen	Červenec	srpen	září	říjen	listopad	prosinec
1949	2 7 %	3 9 %	3 9 %	1 3 %	1 3 %	1 3 %	2 7 %	2 7 %	5 17 %	3 9 %	6 19 %	2 7 %
1959	2 6 %	2 6 %	3 9 %	5 15 %	2 6 %	5 15 %	2 6 %	3 9 %	1 4 %	0 0 %	4 12 %	4 12 %
1969	1 4 %	3 11 %	4 15 %	1 4 %	1 4 %	1 4 %	2 7 %	3 11 %	5 18 %	3 11 %	1 4 %	2 7 %
1979	1 3 %	6 21 %	7 25 %	3 11 %	1 3 %	1 3 %	0 0 %	2 7 %	1 3 %	1 3 %	2 7 %	4 14 %
1989	0 0 %	7 31 %	7 31 %	0 0 %	1 5 %	1 5 %	1 5 %	2 8 %	1 5 %	0 0 %	1 5 %	1 5 %
1999	2 7 %	3 11 %	2 7 %	0 0 %	³ 11 %	1 3 %	3 11 %	2 7 %	5 18 %	3 11 %	1 3 %	3 11 %
2009	1 11 %	2 22 %	1 11 %	1 11 %	0 0 %	1 11 %	1 11 %	2 22 %	0 0 %	0 0 %	0 0 %	0 0 %